

NORSK ARKIVSEMINAR 1978

RAPPORT

ARKIVARFORENINGEN
OSLO 1980

Norsk arkivforum er en skriftserie
utgitt av Arkivarforeningen,
c/o Riksarkivet, Oslo.

Redaksjonsutvalg:
Magnus Borge og Trond Sirevåg

© Arkivarforeningen, 1980
Trykk: Reprografisk Industri A/S, Oslo
ISBN: 82-548-0004-9 (hft)

INNHold

Forord 5

Orienterende foredrag:

ODD SANDAAKER
Mellomalderen i norske arkiv 9

FERDINAND L. NÆSHAGEN
Utgiveren og hans arbeide 20

Ordning, registrering og katalogisering I:

ANDRES A. SVALESTUEN
Proveniensprinsippet og ordningen av
nyere sentraladministrative arkiver 41

TORLEIF W. HANSEN
Om utarbeidelse av registraturer og ordning av arkiv-
saker, særlig med henblikk på sorenskriverarkiv 58

ATLE STEINAR NILSEN
Registraturer, nøkkelen til bruk av arkiv 66

Diskusjonsreferat 74

Ordning, registrering og katalogisering II:

KIRSTEN ISAKSEN
Registre i Arkivverket 79

ANNE HALS
EDB-registrering av kataloger og primærkilder 92

Diskusjonsreferat 102

Organiseringen av Norsk arkivseminar:

EGIL NYSÆTER
Norsk arkivseminar - organisasjon, opplegg
og gjennomføring 109

JØRGEN H. MARTHINSEN
Norsk arkivseminar sett fra Arkivarforeningens styre 115

Diskusjonsreferat 121

Seminar deltakere 123

FORORD

Dette bind inneholder foredrag og diskusjonsreferater fra det andre norske arkivseminaret, som ble holdt på Agder folkehøgskole i Søgne i dagene 2. - 4. juni 1978. Seminaret ble arrangert av Arkivarforeningen med bistand fra personalet ved Statsarkivet i Kristiansand, og gjennomført med økonomisk støtte fra Riksarkivaren og fra Søgne kommune.

Rapporten er redigert av Trond Sirevåg, som sammen med Jørgen H. Marthinsen var ansvarlig for programopplegget og gjennomføringen av arrangementet i 1978.

O R I E N T E R E N D E F O R E D R A G

ODD SANDAAKER: MELLOMALDEREN I NORSKE ARKIV

Mellomaldersamlingane i Riksarkivet er ikkje dominerte av stolte foliantar. Her er svært lite av handskrifter - bøker. Frå dei arnamagnæanske samlingane fekk vi i 1937 attende 2 jordebøker: biskop Øysteins jordebok og Bergens kalvskinn, som båe høyrer til bispearkiv, og i sitt anlegg går attende til 1300-talet, og dertil Trondheims domkapittelsbok, som er eit registrum, ei oppteikningsbok ført i domkapitlet. Her finn ein både jordeboksoppteikningar, arkivlister, ein bibliotekskatalog, og avskrifter av mange dokument. Denne pergamenthandskrifta er vidareført i ein papirkodeks som no er i Statsarkivet i Trondheim. Desse to sistnemnde handskriftene er frå andre halvta av 1500-talet, og høyrer altså strengtrekna ikkje inn under vårt tema. Dèt gjer jordebøkene i Olav Engelbriktssons arkiv: Aslak Bolts jordebok frå 1430-åra, ei ufullført jordebok frå erkebiskop Gautes tid, datert til 1491, og Olav Engelbriktssons jordebok. Den siste er på papir, som òg rekneskapsbøkene hans i same arkivet.

Dei fleste norske handskriftene frå mellomalderen er framleis i København, nokre òg i Stockholm og andre utland.

Eit kapittel for seg er dei store samlingane av membranfragment, d.v.s. handskriftfragment, som er delt i ei norrøn og ei latinsk rekkje. Dei norrøne tekstene i dette materialet er i all hovudsak publisert i eldre tekstutgåver. Ei faksimileutgåve, Gammalnorske membranfragment i Riksarkivet, utgjeven av Riksarkivet og Selskapet til utgivelse av gamle norske handskrifter, har førebels kome med eitt band (1963), som inneheld lovfragment.

Ordet diplom er ikkje så lite av ein tåkeleggjar, og eigenleg treng vi det vel ikkje. Diplom er gresk, og tyder opphavleg eit samanfalda skriv (av same rot som duplus, duplikat), og vart bruka om det vi etter funksjonen gjerne kallar eit ope brev, eit pass eller akkreditiv. Under den romerske republikken vart ordet brukt om eit offentleg pass for ein som skulle reisa til ein provins, og som gav innehavaren rett til å nytta det statlege skyssverket. Men alt i romersk keisar-

tid har ordet fått det innhaldet det framleis har: ei skriftleg oppteikning i faste former, utferda til vitnemål om eit vedtak eller ei handling med visse rettsverknader. Definisjonen er dekkjande for hovudmassa av brev i diplom-samlingane i Riksarkivet, men ikkje for alle. Når to menn ikring 1300 set opp eit nøkternt friarbrev for ein Ulv Håvardsson, som vil be om dotter til sira Fjallare i Øystese (DN II 60), så er dette knapt eit diplom etter den moderne definisjonen. Det kunne lettare forsvara nemninga slik ho opphavleg var brukt. Og slett ikkje er det noko diplom når dronning Margareta ikring 1370 i eit brev frå Akershus (DN I 409) klagar si dyre naud for sin husbond, og bed han gjera utveg så ho kan kjøpa varer til det kongelege hushaldet på kreditt. Her har vi definitivt å gjera med eit privatbrev. Det ligg likevel mellom diplom, og vi har ikkje tenkt å kassera det. Slike brev er likevel så få at dei må reknast for kuriosa. Det er nesten utan unnatak det offisielle, rettsgyldige dokumentet vi møter, det som gav rett til ei jordvidd eller eit privilegium. Det som kan ha eksistert av notat, brevutkast, konsept, er stort sett borte. Folk kasserte den tid som no, og endå meir radikalt. Fyrst frå slutten av den tida vi talar om her har vi eit arkiv som inneheld slikt materiale. Det er erkebisp Olav Engelbriktssons arkiv. Dette var "aktivt" fram til han døydde i eksilet. I tida etterpå fekk det i all hovudsak liggja i ro, og slapp kassasjonar og hardhendte ordningsarbeid.

Truleg var det kyrkjelege institusjonar som var fyrst ute med å bruka dokumentet i økonomiske og juridiske transaksjonar. Det er i kyrkjelege arkiv vi i dag finn dei eldste dokumenta. Vi har rike mellomalderarkiv etter domkapitla ved alle bispeseta så nær som Hamar; dette siste strauk etter alt å døma med i sjuårskrigen (1563-1570). Til dette kjem eit rikt arkiv frå Mariakyrkja i Oslo, der prosten samstundes var kongens kanslar. Bispearkiva er ikkje så vel representerte, og klosterarkiva har det gått svært ille med. Brevkister frå Verne kloster, Hovudøy kloster, Nonneseter i Oslo og Olavsklosteret i Tunsberg vart sette inn på Akershus etter reformasjonen. Ein registratur over arkiva frå 1622 inneheld over 2300 nummer. Av desse har vi att mindre enn 20 brev frå Hovudøy-arkivet, resten har gått til

grunne. Frå dei vestlandske og trøndiske klostra er òg lite eller ingenting att av originale dokument. Frå Munkeliv har vi ei lita brevbok frå 1427. Denne inneheld ei jordebok og kopiar av ei rad brev i notarialvidimasjon. Kanskje er dette likevel berre eit utval, og ikkje alt som fanst i arkivet. Ikkje få prestearkiv har hatt diplomsamlingar, men mange av dokumenta har kome på vidvang. Fleire prestar heldt det for ei god og patriotisk gjerning å senda brev frå arkiva sine til Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie. Desse har vi fått att i 1937.

Mange tekster er berga gjennom kopibøker (brevbøker, registra). Nokre fragment av kopiboka til erkebiskop Eiliv (1309-1332) finst i British Library. Av kopiboka til biskop Narve av Bergen (1278-1304) har vi 4-5 blad i fragmentsamlinga i Riksarkivet. Ettermannen til Narve, Arne Sigurdsson (1305-1314) la opp den såkalla Bergens kopibok, som strauk med i København-brannen i 1728, men i all hovudsak er avskreven.

Dei kongelege arkiva fekk visst aldri den kontinuitet og støleik over seg som dei kyrkjelege arkiva. Det er truleg at evna til å skilja mellom det institusjonelle og det private aldri vart utvikla til same høgd av verdslege arkivskaparar som av geistlege, som hadde ei sterkare romarrettsleg orientering. Kongearkiva vert aldri riksarkiv i moderne meining, vert aldri arkiv for riket. Dei er ikkje bygde opp etter eit nasjonalt prinsipp, men har gjerne ei dynastisk og privatøkonomisk motivering. Det er dokumenta om arv og arvefølgje, pengetransaksjonar og gods- og regaliepolitikk som dominerer.

Av Håkonarsagaen ser vi at det på 1200-talet var eit rikt arkiv i Bergen, som sagaforfattaren har nytta. Vi kan ikkje påvisa nokon rest av dette arkivet i dag, og vi har ingen sikker kunnskap om at arkivet, eller deler av det, nokon gong har vorte overført til Akershus, då dette vart kongesete. Vi kjenner òg lite til arkivframvoksteren omkring den kongelege administrasjonen tidleg på 1300-talet. Eit gåvbrev for Maria-kyrkja i Oslo frå 1300 (DN I 92) har ei føresegn om at eit eksemplar av brevet skal leggjast ned på "Akersneset" (d.e. Akershus), eit anna i Mariakyrkja, som var sete for det kongelege kanselliet, og det same er føreskrive for ein registra-

tur som vart oppteken over delar av arkivet på Akershus i 1494 (DN VI 619).

Frå arkiv som må ha høyrte til kong Magnus Eiriksson og dronning Blanca og sonen Håkon VI Magnusson har vi ei rik dokumentmasse. Den svenske historikaren Herman Schück har nyleg sett fram nye synsmåtar på framvoksteren av desse arkiva.¹ Han har retta søkjeljoset på det kongelege arkivdepotet på Båhus slott som vi kjenner frå eit inventarium frå 1340-åra (DN VI 104). Schück meiner at desse arkiva vart flytte frå Båhus då unionen braut saman, og slottet for eitid vart pantsett. Noko av dokumentmassa meiner han vart nedsett på Akerhus, noko i Mariakyrkja. Akerhusregistraturen 1494 nemner berre få brev, men det går fram at samlinga hadde ein sterkt dynastisk og unionell karakter, og m.a. galdt Skåne-transaksjonane under Magnus Eiriksson. Nokre av dei breva som er opptekne i registraturen over det kongelege arkivet på Kalundborg i 1476, er truleg overførde dit frå Akershus av dronning Margrete og kong Eirik av Pommern, og det er grunn til å rekna med at andre har følgd etter. Av dei dokumenta som vart registrerte på Akerhus i 1494, eksisterer i dag truleg berre eitt einaste i original, ein traktat med Greifswald frå 1370, som no ligg i München-samlinga.

Dei dokumenta frå desse kongearkiva som ligg i arkivet til Mariakyrkja, har - eg følgjer framleis Schück - ein annan karakter. Det er brev av privatøkonomisk natur og dertil ei dokumentsamling frå arkivet til dronning Blanca. Andre dokument frå arkivet hennar har truleg lege på Akershus.

Her kan ein kjenna seg eggja til eit aldri så lite motlegg. Det er ikkje heilt lett å sjå grunnen til at arkiva frå Båhus skulle delast på Akershus og Mariakyrkja. Og fleire ting får ei vel så naturleg forklaring om vi tenkjer oss at arkiva opphavleg var nedsette på Akershus intakte og udelte. Her kan dei så etterkvart ha vorte "tappa" for dokument av det slaget regjeringa fann det opportunt å overføra til Danmark - statsdokument av dei kategoriane vi finn representerte i Kalundborg-

1) Herman Schück, Rikets brev och register. Arkivbildande, kansli- väsen och tradition inom den medeltida svenska statsmakten (Skrifter utg. av Svenska Riksarkivet 4. 1976).

registraturen 1476 og Akershus-registraturen 1494. Det er utvalde dokument vi her møter, dei kan ikkje gje oss noko påliteleg inntrykk av arkiva i sin heilskap. Eingong etter 1494, då eksploateringa frå København var til endes, kan det som var att ha vorte overført til Mariakyrkja, kanskje i 1524, som Koht tenkjer seg,¹ eller etter slottsbrannen tre år seinare. Slik kan ein forklåra at dokumenta frå Mariakyrkja fyrst og fremst gjeld den kongelege privatøkonomien og det kongelege hushaldet. Det kan ha fått denne karakteren fordi det er eit restarkiv.

Det ligg implisitt i denne teorien at vi bør la hypotesen om ein arkivbrann på Akershus i 1527 gå ut or diskusjonen.

Tenkjer vi oss tilgangenslik, vert det samstundes lettare å skjøna at fleire dokument frå det riksrådsarkivet frå midten av 1400-talet som Schüeck har rekonstruert, tidleg har kome til Danmark, medan andre ligg i arkivet til Mariakyrkja. Vi får ei naturleg forklåring på sprenginga av dette arkivet om vi tenkjer oss at det opphavleg var på Akershus og har hatt ei utvikling parallell med den kongearkiva der gjekk igjennom.

Av dokument frå den lokale administrasjonen er svært lite att. Dei arkiv som t.d. voks opp omkring fehiridane rundt om på slotta, var kanskje av ein slik natur at dei langt på veg fall som offer for suksessive kassasjonar. Vi kan her tenkja på slike dokument som gjeld finansadministrasjonen frå dag til dag. Men dertil kjem eit anna moment som nok er vel så viktig. Den skarpe distinksjonen mellom institusjonsarkiv og privatarkiv som vi finn innlysande, er fyrst utvikla i sein tid. I denne utviklinga stod verdslege styresmakter langt til atters for kyrkja med si romarrettstenking. Vi kan som ein illustrasjon nemna at mykje av det viktigaste materialet om reisinga under Amund Sigurdsson Bolt i 1430-åra skriv seg frå arkivet etter den svenskfødde hovudsmannen på Akershus, Svarte-Jøns (av åtta Svarteskåning). Mykje av dette er dokument som har kome til på opptak av Svarte-Jøns som klåre funksjonar av ombodet hans, og ville etter eit moderne syn ha sin naturlege plass i eit

1) Halvdan Koht, Det gamle norske riksarhive og restane frå det (Avh. utg. av Det No.Vidensk.-Akademi i Oslo.II. Hist.-Filos. Klasse 1927, No. 1) s.27.

forvaltningsarkiv. Dokumenta har likevel gått inn i hans private arkiv, som han tok med seg til Sverige då han reiste herifrå. Dei kom til Riksarkivet i 1900 som lekk i ei arkivutveksling med det svenske riksarkivet.

Den store og inhomogene diplommassa som fyller den største av samlingane våre, Riksarkivets diplomsamling, har sitt opphav i ei samling av aktstykkje og diplom som vart grunnlagd i 1811 av Selskapet for Norges Vel, og var ei underavdeling av den såkalla "Antiqvitetets-Samlingen". Universitetet vart formell eigar i 1822. Ho går opp i rundt 500 nummer, som vel i det store og heile må ha kome inn frå private gjevarar. Vi skulle gjerne ha visst noko om dei. Det gjer vi ikkje.

Samlinga vart no skilt ut frå "Antiqvitetets-Samlingen". Den drivande krafta i ordning og katalogisering frå 1820-åra var den mangesidige professor Gregers Fougner Lundh, som hadde instituert seg som styrar av samlinga. Ho fekk ei avlevering frå det danske geheimearkivet i 1821. Mellom tidlege avleveringar frå norske embetsarkiv kan vi nemna dei frå Christiania rådhusarkiv i 1830 og frå Akershus bispearkiv i 1831. Samanlagt kjem desse tre opp i nærpå 1400 nummer. Men den største tilganen var utan samanlikning den såkalla München-samlinga, Christian II's og Olav Engelbriktssons arkiv, som vart utlevert av det baierske statsarkivet etter ein smidig forhandlingsinnsats av Fougner Lundh i 1829. Denne var ferdigkatalogisert i 1831 som 4315 papirbrev og 115 skinnbrev. Avleveringane kom etter kvart inn i fastare former. I kongeleg resolusjon 10/6 1837 fekk embetsmennene pålegg om å senda inn dei eldre delane av arkiva sine, pergamentbrev til Universitetet, papirbrev til Riksarkivet.

Frå 1838 var professor Rudolf Keyser styrar av samlinga, og han fullførte i åra 1838-1842 ei strengt kronologisk ordning av alle diplom så nær som München-samlinga. Keyser er dermed den endelege grunnleggjaren av diplomsamlinga i den form ho har i dag. I 1846 vart samlinga gjeven over til Riksarkivet, og var då på 6737 nummer, av desse 2180 skinnbrev og 4557 papirbrev. Det slår sikkert mange med undring at talet på originaldokument då faktisk ikkje var mindre enn det vi reknar med i dag, mellom 6 og 7 tusen nummer. Diplommassa er likevel ikkje den same. Vi har etter den tid fått inn mange pergament-

brev, på den andre sida har vi gjeve frå oss mange papirbrev. Det er nok å nemna Christian II's arkiv, som vart sendt til Danmark i 1939.

Dei aller fleste dokument i diplomsamlinga gjeld på ei eller anna vis fast eigedom. Dette gjer at samlinga får sterk slagside mot dei strok av landet der privatgodset rådde grunnen. Det var her jord kom på sal, det var her vi fekk odelssaker og tvistar om arvepartar. Diplomsamlingane har derfor mindre å by lokalhistorikaren i Trøndelag - som hadde minimalt med privatgods ved utgangen av mellomalderen - enn i indre Østfold, og svært mykje mindre enn i marginalområde som Numedal, Hallingdal, Telemark og indre Agder. Men ikkje alt kan forklårast som ein enkel refleks av eigedomsfordelinga. Gudbrandsdalen ligg ikkje på topp når det gjeld privateige (ca.50% odels- og pantegods i 1661), men har svært mykje diplom. Dalen har mange og store gardsarkiv med heile seriar av mellomalderbrev. Desse arkiva er vel snarast vitnemål om ein kraftig godskonsentrasjon hjå visse rike lågadel- og storbondeætter. Kanskje har òg diplomrikdomen i ei bygd som Sandsvær ei liknande forklåring. Og når Voss har så mange mellomalderbrev, har vi vel for ein stor del å gjera med heimelsbrev på det svære jordegodset som Gyrvhild Fadersdotter let over til krona på slutten av 1500-talet.

Her er vi langt inne på det interessante problemfeltet ikring arkivskaping og tradering. Det er t.d. underleg at Vest-Telemark både absolutt og relativt har eit mykje større diplommateriale frå seinmellomalderen enn bygdene på indre Agder og i Setesdal, som har så mykje brev frå tida som følgjer. Her kan vel innsatsen til nokre få interesserte samlarar ha vore viktig. Ein viktig del av materialet frå Telemark har gått inn i privatsamlingar. Den deichmanske diplomsamlinga (deponert i Riksarkivet) er truleg for ein stor del skapt av nokre antikvarisk interesserte prestar på slutten av 1700-talet, fremst mellom dei Hans Amonsen Wille i Seljord (far til Hans Jacob Wille), Ditleb Luth i Hjartdal og Fyresdal og kapellanen Claus Barfod Storm i Kviteseid. Den store samlinga til Hans Jacob Wille i vitskapselskapet i Trondheim er vel i hovudsaka eit einmannsverk, kanskje med ein arv frå

farens Hans Amonsen Wille.¹ Den danske biblioteksmannen og litteraturhistorikaren Rasmus Nyerup (1759-1829) hadde ei samling på 43 norske brev, dei fleste frå mellomalderen, og av dei ein stor kontingent Telemarks-brev. Dei er i Riksarkivet sidan 1937.

Dei fleste diplomsamlingane i Riksarkivet har ei kronologisk ordning, men dette gjeld ikkje den arnamagnæanske samlinga og München-samlinga. Riksarkivets diplomsamling er delt i ei pergamentrekkje og ei papirrekkje. Pergamentet dominerer i bygdediploma til langt ned på 1600-talet. Dei fyrste papirbrev i samlingane våre er frå slutten av 1300-talet, men i den fyrste tida er dei heller få. Det ser ut til at papiret slo tidlegare igjennom i korrespondanse enn til dokument. Vil vi gjera studiar om papirbruken i seinmellomalderen, er diplomsamlingane eit dårleg materiale. Eit "aktivt" korrespondansearkiv som Olav Engelbriktssons er derimot i hovudsaka ei papirsamling. Skulle det skrivast eit høgtideleg rettsdokument, var konservatismen sikkert sterk. Papiret vart lenge rekna for uvarig, og i det heile litt mindreverdige.

Diplomsamlingane i Riksarkivet må seiast å vera gjennomregistrerte. Katalogane er for ein del svært gamle - den gamle hovudkatalogen over München-samlinga er frå 1830-åra, store delar av den kronologiske setelkatalogen over Riksarkivets samling går attende til tida føre 1846. Mesteparten av mellomaldermaterialet er trykt, så vi kan bruka Ryghs Norske Gaardnavne som topografisk registratur. Over det utrykte materialet har vi ein topografisk setelkatalog, der breva er registrerte under den eigedomen eller lokaliteten dei gjeld. Denne dekkjer alle diplomsamlingane, og dertil avskriftene og kopiane av innlånte diplom, men ikkje prestearkiva.

Vi har ikkje aktuelle vidtgåande planar om omordning av større seriar. På tapetet står oppløysing av seriane Norske Samlinger og Norske Papirer, men dette er små samlingar.

1) Jfr. Jan Ragnar Hagland, Norske diplom som kjeldemateriale på 1700-talet (Brev frå Hans Wille til Christopher Hammer), Maal og Minne 1974, s.66-71.

Bruken av samlingane er fri, og vi har ingen reglementsbundne avgrensingar av tilgjenget til nokon del av dei. Dokument kan vera sperra for bruk dersom dei er svært skrøpelege eller til reparasjon. Når mellomalderbrev eingong alle er fotograferte, vil det vera naturleg å spara originalane der ein kan. Dei vedlikehalds- og reparasjonsarbeid som har vore gjort til no, har fyrst og fremst kome segla til gode. Vi har ikkje så få defekte diplom, både på pergament og på papir, men vi kan ikkje seia at det er nokon stor prosent som er direkte undergangstruga.

Det ville ha vore ynskjeleg om Riksarkivets diplomsamling kunne ha vorte gjennomgått med tanke på å registrera proveniensar. Desse er ofte svært uklåre, kanskje særleg i den store samlinga som vart skapt av Selskapet for Norges Vel. Om vi gjennomførde ein analyse av samlinga både realt og paleografisk, med registrering og jamføring av arkivsignaturar og påteikningar, ville vi truleg langt på veg kunna rekonstruera mange einskildarkiv. Det er òg sannsynleg at vi då kunne koma fram til sikrare dateringar og lokaliseringar. Men det ville krevja mykje arbeid, og er knapt noko aktuelt prosjekt.

Utviklinga har ført med seg at mellomalderen i dag er sterkt konsentrert i Riksarkivet. Men dette må ikkje skyggja for det faktum at det finst vakre samlingar andre stader. Forutan samlinga til Deichmanske Bibliotek i Oslo, som er deponert i Riksarkivet, finst det samlingar av mellomalderdokument i Aust-Agder-Arkivet i Arendal (tidlegare Arendals Museum), i Universitetsbiblioteket i Bergen (tidlegare Bergens Museum), Universitetsbiblioteket i Trondheim (før Det kgl. Norske Videnskabers Selskabs Bibliotek) og Universitetsbiblioteket i Tromsø (før Tromsø Museum). Dertil finst det mange brev hjå privatfolk, men vi har i dag få store privatsamlingar. Mykje av dette materialet er registrert og kopiert i Riksarkivet og Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt.

Interessa for bygdediploma på slutten av 1700-talet heng saman med den sterke dyrkinga av topografien i denne perioden. Vi har alt nemnt Hans Jacob Wille i Telemark som ein av mange. Ein særmerkt representant for denne skulen er presten og

dialektgranskaren Marcus Schnabel (1744-1780) i Hardanger. Han lærde seg gammalnorsk for å kunna lesa dei gamle breva og jamføra språket med hardingmålet, han korresponderte med Gerhard Schøning og har late etter seg diplomavskrifter og ekserpt, for ein del i kopi ved Schøning, som no finst i samlingane etter den danske samlaren Johannes Langebek. Der finn vi òg dei talrike avskriftene og brevutdraga til Schøning. Originalane finst i mange tilfelle truleg ikkje lenger. Mykje av dette materialet er prenta i siste bandet (XXI) av Diplomatarium Norvegicum.

Vi nemnde i innleiinga at vi har lite av mellomalderseke bøker og handskrifter i arkiv og bibliotek her i landet. Dette gjeld òg om det slag bøker som i viss mon kunne ha vege opp dei sørgjelege tapa av lause dokument. Eg tenkjer på kopibøker (brevbøker, registra). Eit mellomaldersek registrum var i regelen ikkje ei kopibok slik vi skjønar ordet i dag, ei bok med kopiar av utgåande brev, dei var oppteikningsbøker for inngåande og utgåande brev, men òg for andre dokument som hadde interesse for administrasjonen. Då vi tala om dei geistlege arkiva, nemnde vi det som fanst på det haldet. Vi må vel tru at det har vore ført kopibøker i det kongelege kanselliet, men vi har inga sikker fråsegn om det. I eit brev til Christian II i 1513 (DN IX 476) skriv det norske riksrådet: "Wii haffua her met oss copiiier vdi gamble register aff samæ recessz" (d.e. Kalmarresessen 1483). Vi skulle gjerne ha visst om dette var eit registrum på line med det samtidige svenske Registrum regni, som vart ført i riksrådet, og inneheldt avskrifter av alle typar dokument som hadde aktualitet for saker som var oppe, men òg av reine møtevedtak. Ei innførsle i riksregistret hadde same rettskraft som eit originaldokument. Registeret finst ikkje lenger, men mange tekster har påviseleg vorte avskrive etter det, og på den måten vorte berga ned til vår tid.

Vi er no inne på eit felt der tanken naturleg går vidare til ein type arkivalia der det ofte vert spent bruer frå mellomalderen til moderne tid, domsaktene og rettsprotokollane. I det minste til langt ut på 1600-talet er mellomalderbrev stendig framme i rettssaker; mange gonger er dei

fullstendig inntekne i domsakta, og svært ofte i fyldig referat. Den tilgangen vi i dag har av mellomaldertekster, kjem stort sett ikkje frå originalar, men nettopp frå slike avskrifter og referat. Vi ser at domstolane legg til grunn visse kriteria for å godkjenna eit brev som rettsgyldig, fyrst og fremst at det har heile og hangande innsigle og at skrifta er fri for rasurar. I 1524 dømde riksrådet som rettarting i ei arvesak (DN I 1068), der brev vart førde i retten til prov, "oc ffune wii them alle gamle oc nye aabenbarlige ffalske at ware till scrifftt dicktt oc intzeglē". Ikkje alle domstolar har vore like kritiske. I Riksarkivet har vi ei heller stor samling av falske diplom, og mange av breva har påteikningar som syner at dei har gjort sin nytte i retten. Framover på 1700-talet høyrer vi stendig mindre om mellomalderdokument som materiale i rettsaker, lengst kanskje i grensetvistar. Mange av dei refererte dokumenta høyrerest avgjort suspekte ut. Men etterkvart vart dei gamle breva mindre aktuelle som heimelsdokument. Det vart den yngre massa av dommar og overdragingsdokument, tinglesne og panteboksførde, som utgjorde det nye fundamentet for eigartilhøva.

Langt ned på 1600-talet ser vi at mange lagmenn har god kjennskap til det gamle rettsmålet, og stundom kan dei sjå ut til å ha ei ekte interesse for gamle dokument. Eg finn grunn til å nemna domboka for Kristiansand lagdøme for 1636, førde av lagmann Augustinus Olufssøn, som har svært fyldige referat, i mange tilfelle fullstendige avskrifter, av ei rad brev frå seinmellomalderen.

I dette landskapet kan det enno vera friske kjelder å oppdaga. Og alle arkivfolk bør vera med på denne oppdagarferda.

FERDINAND LINTHOE NÆSHAGEN: UTGIVEREN OG HANS ARBEID.

1: Utgiveren i forskningsmiljøet: En oversikt.

Jeg tror det er riktig å si at både historikere og andre som bruker kildeutgaver her i landet, som regel har lite kjennskap til hva utgiveren gjør. Slik har det ikke alltid vært her i landet. I forrige århundrede sto utgiveren midt i forskningsmiljøet, både fordi miljøet var mindre, fordi utgiverarbeidet ikke var skilt ut som eget yrke (det var, for bare å nevne de største, universitetsfolk som professorene P. A. Munch og Gustav Storm, og arkivfolk som riksarkivarene Chr. C. A. Lange og H. J. Huitfeldt-Kaas som ga ut kildene), og fordi universitetsfolk hadde tid til å følge med i andres utgiverarbeid foruten selv å gi ut kilder. Dessuten har endringer i vitenskapssynet hatt følger for synet på utgiverens arbeid; den tankeretningen som dominerer i dag, ser ut til å være mer opptatt av definisjoner, av å avgrense begrep, enn av detaljer, å få kjennskap til hva som måtte ligge innenfor disse grensene, det vil si nettopp slik kunnskap som utgiveren trenger. Det ser ikke ut til at dette har gjort norsk historieforskning påfallende bedre enn den tyske, hvor man til og med godkjenner en prosopografi (som for eksempel Selle-Hosbach 1974) som doktoravhandling, og selv om det tar seg mer filosofisk ut, setter en filosof som Popper (1976: 18-31) svært liten pris på slike synspunkter. Hva som har betydd mest, skal jeg ikke si, men utgiveren har i alle fall blitt skjøvet ut i utkanten av det norske forskningsmiljøet, og dette har i sin tur ført til at nåtidens brukere har mindre kjennskap enn man før hadde, til hvordan man skal dra nytte av utgiverens arbeid, hvor mye man bør satse på det, og hvilke utgiveroppgaver man bør velge for å få mest mulig igjen for innsatsen. I så måte, det burde jeg kanskje tilføye, skiller Norge seg ut fra andre europeiske land der denne lange kultur- og forskningstradisjonen står atskillig sterkere og har nærere tilknytning til resten av forskningsmiljøet.

Utgiverarbeidet må man først og fremst se som et tiltak som skal gjøre brukernes, og da først og fremst yrkesforskernes, arbeid mer effektivt, og dernest, om jeg får lov til å være litt kryptisk til å begynne med, som et tiltak som gjør at visse kunnskaper og ferdigheter som forskerne trenger, blir holdt i hevd. Spørsmålet, som jeg går ut fra at de fleste utgivere fra tid til annen tenker over, blir da hvordan utgiverarbeidet bør legges opp for at man, så langt råd er, kan nå disse målene. Svar på dette må man gi ut fra det man vet om den enkelte ut-

givers arbeid, om organiseringen av utgiverarbeidet, og om utgiverarbeidets sammenheng med resten av forskermiljøet. I det følgende skal jeg ta for meg disse emnene slik de ser ut i utgiverens øyne; ikke bare mine, håper jeg, men også de kollegers jeg har diskutert arbeidet med, det vil si instituttleder Steinar Kjørheim, førstearkivarene Lilli Gjerløw, Oddvar Grønli og Ingolf Kvamen, og arkivar Halvor Kjellberg. Dessuten har avdelingsarkivar, professor Lars Hamre og professor Vegard Skånland, henholdsvis formann for og medlem av Kommisjonen for Diplomatarium Norvegicum, lest gjennom manuskriptet og kommet med kritikk og ideer. Selv om utgiverens forbindelser med arkivverket av flere grunner er nærere enn forbindelsene til universitetene, går jeg ut fra at det er mange sider av utgiverens arbeid også arkivfolk kjenner lite til, og gjerne vil høre om.

2: Utgiverens arbeid.

Største delen av utgiverens arbeid består i å legge til rette tekster slik at brukerne blir spart for unødig arbeid fordi utgiveren har gjort det en gang for alle. Dette kan (1) innebære at utgiveren må lete fram eller velge ut tekstene, det vil (2) innebære at han må skrive av tekstene, det kan (3) innebære at han, med utgangspunkt i et antall avskrifter med ukjent proveniens, må prøve å rekonstruere den opprinnelige teksten, det kan (4) innebære at han må lage sammendrag av tekstene, registre, det bør (5) innebære at han gir brukeren nyttige eller nødvendige tilleggsopplysninger i noter eller kanskje i registre eller registre, og det bør (6) innebære at han lager sak- og navneregistre.

Enkelte av disse arbeidsoperasjonene ruver mindre i utgiverens arbeidsdag enn andre, og jeg skal derfor bare nevne dem i forbifarten. Det gjelder leting etter tekster, som bare kommer på tale fra tid til annen fordi utgiveren ofte blir stilt overfor en avgrenset oppgave, som å gi ut et arkiv eller en del av et arkiv, eller fordi han kan gjøre bruk av registraturer som andre har satt opp, enten arkivarer eller andre utgivere på periodiske ekspedisjoner, som for eksempel de nordiske ekspedisjonene til Vatikanarkivet. Valg av tekster kommer helst på tale når målet med utgaven er å kaste lys over et bestemt fenomen, og da tenker jeg særlig på Norges gamle Love; i det arbeidet kreves det retts-historisk kyndighet for å skille ut fra andre tekster slike tekster

som var lover, eller ga kunnskap om en lov eller dens anvendelse, og enda mere for å finne fram til presedenser og prejudikater. Å sette opp en stemma for å finne fram til arketypen, er også noe som utgiveren bare trenger å gjøre fra tid til annen fordi teksten oftest foreligger i original eller mindre enn tre avskrifter (om dette, se Maas 1958). Men den heldige som får gi ut Norges gamle Love for tidsrommet etter 1536, får rik anledning til å prøve seg på dette, ettersom en god del av tidsrommets lover foreligger i et stor antall avskrifter.

Stanser man opp og tenker seg om, blir man klar over at en tekst sjelden kan leses, og skrives av, bare ut fra kjennskapet til skriften. Ofte, både i samtidige skriftstykker, som for eksempel et brev fra tante Sofie, og i fortidige, som for eksempel et diplom fra erkebiskop Olav Engelbriktsson, vil nemlig bokstavformene være tvetydige; bokstaven kan være en u eller en n, en r eller en i. Om det er det ene eller det andre, kan man ofte avgjøre bare om man trekker inn kunnskap om språket og om saksforholdene som beskrives, slik at man for eksempel kan slå fast at tante Sofie har skrevet fetter Anton og ikke fytterakkern, når begge etter skriftbilledet kan være like sannsynlige.

Det kan selvfølgelig hende at moderne skriftstykker, for eksempel Amerikabrev, er skrevet med en uleselig hånd, og med dialektvendinger og skrivefeil, at man for eksempel, slik det en gang hendte, grubler over et uforståelig ord til man finner at det må leses som penneseises og forstås som appendicitis (sitert etter hukommelsen); men i mange tilfelle er ikke vanskene med moderne skriftstykker større enn at de kan skrives av, og gis ut, av et intelligent menneske uten historisk opplæring. Det var for eksempel tilfellet med Protokoll for Venstres stortingsgruppe der utgiverarbeidet i virkeligheten ble gjort av Torleiv Maseng, en dyktig mann, men uten noen historiske kunnskaper utover det velorienterte mennesker flest har.

Det er dette, at en vanskelig tekst kan leses bare dersom man i tillegg til å kjenne skriften også kjenner språket og saksforholdene, som gjør at det kreves atskillig mer for å gi ut en eldre tekst enn en yngre. Man kan si det slik at den som skal gi ut en yngre tekst, går til arbeidet med kunnskap om typen skrift, om språk og saksforhold, som han har fått gratis; han har lært det i dagliglivet eller ved allminnelig skolegang. Den som skal gi ut en eldre tekst, må i tillegg til denne kunnskapen, som de fleste får, skaffe seg en tilsvarende, nesten like inngående, kunnskap om et annet samfunn, for eksempel om femtenhundretallets skrift, språk og samfunnsforhold, dersom han skal gi ut

diplomer fra femtenhundretallet. Om jeg skulle sammenligne dette arbeidet med noe de fleste kjenner til, måtte det være med å løse kryssord; som kryssordløseren støter utgiveren aldri på store problemer som det tar måneder å løse, men han støter på et utall av småproblemer som bare kan løses ved hjelp av bred kunnskap, og som kryssordløseren opplever utgiveren ofte at han kan forstå teksten bare bitvis, og slik at hver bit han har forstått, kaster lys over det han enda ikke har fått tak i.

I sammenligning med denne bakgrunnskunnskapen betyr tekniske hjelpemidler lite, og det er vanskelig å tenke seg at de kan komme til å bety stort mer i framtiden. Riktignok kan utgiveren bruke ultrafiolett lys (høyfjellssol) for å lese tekster som er nesten utvisket, og han kan bruke infrarødt lys for å lese overstrykninger, men jeg kan ikke forestille meg at man før om lang tid vil kunne lese håndskrevne tekster fra tidligere tider optisk, det vil si at en maskin kan gjøre utgiverens arbeid.

At mennesker som arbeider langsomt, og derfor er dyre, ikke kan erstattes av maskiner, betyr at man ikke har råd til å gjøre et arbeid om igjen når det først er gjort; jeg bruker selv første bind av Diplomatarium Norvegicum, som kom i 1849, og jeg må regne med at bind XXII av Diplomatariet, som jeg nå holder på med, vil bli brukt av forskere i år 2080. Dette betyr da i sin tur at jeg, for det første, må legge tekstutgaven slik an at den kan være til nytte for mange slags forskning, til og med slike som vil dukke opp i framtiden, om jeg da kan komme med noen gjetninger om dette, og det betyr, for det andre, at jeg må arbeide så nøyaktig at ikke generasjon etter generasjon av forskere blir villedet av mine lesefeil. Tabbene utgiveren gjør, kan nemlig få et like langt liv som utgaven, som da en utgiver i attenførtiårene lar Nils Mus kjøpe gården Teksnes av den mystiske Heffwe Gwld (DN I nr. 998) i stedet for av hosfrwe Gwnild som det faktisk står i diplomtet, og feilen blir gjen tatt av en presumptivt velkvalifisert historiker etthundredeogtyve år senere (NgL 2 III nr. 130). Mindre komisk og atskillig mer alvorlig blir det når utgivere ikke oppdager at brev er falske, og generasjoner av historikere derfor beskriver personer som ikke har eksistert og gårdsgrenser som bygger på et falsum (førstearkivar Odd Sandaaker har til nå oppdaget nesten femti falske brev som er trykt i Diplomatarium Norvegicum, og har mistanke til nesten like mange.) Det var derfor kanskje ikke så rart at salig Albert Joleik i sin tid sendte et brev til Norsk hysterisk kjeldeskrøt-institutt, adresse Pirkveien 57.

På dette punktet vil likevel brukerne, for eksempel historikere på den ene siden, og språkforskere på den andre, ikke være helt enige. For språkforskerne er Diplomatariet før bind XXI "på mange måter lite tjenlig" (dosent Finn Hødnebo i telefonsamtale 24/4-78), men at utfyllinger av forkortelser ikke er markert med kursivering, og at det undertiden forekommer ikke så få lese- eller trykkfeil, betyr mindre for historikeren som heller vil peke på at om utgiveren skal slippe fra seg bare det som er feilfritt, må brukerne vente i evig tid på utgavene (om drøftelsen av utgiverprinsipper, se Hamre 1970). For stor vekt på denne konflikten skal man likevel ikke legge; jeg tror begge parter vil være enige i at den langt på vei kan løses om utgiveren har fagkunnskap som setter ham i stand til å arbeide raskt og nøyaktig.

Nå er det sjelden nok bare å skrive av tekstene; de skal også legges til rette på en slik måte at brukeren spares for unødig arbeid.

Når utgaven består av mange korte tekster, som for eksempel Diplomatariet eller Norges gamle Love, betyr dette at utgiveren skriver korte sammendrag av tekstene, register, for at disse skal trykkes hver foran sin tekst, slik at brukeren raskt kan avgjøre om han må se nærmere på selve teksten eller ikke. Skal et slikt arbeid skal bli tilfredsstillende gjort, må utgiveren ha slik sakkunnskap at han forstår det som blir sagt i tekstene, også implisitt, og at han kan trekke fram det som er viktig og som brukerne ønsker å få kjennskap til.

Utgiveren bør også i større eller mindre grad gi brukeren tilleggsopplysninger av forskjellig slag. Når det for eksempel nevnes en domino Trugillo in Sandeherad curato, canonico Asloensi (DN XXII 18/12-1532), bør han opplyse om at dominus Trugillus er herr Truls Sveinsson, og når et pavebrev nevner constitutionem Execrabilis vel capitulum De multa, bør han likeså opplyse om at det dreier seg om c. un. Extravag. Ioann. XXII de prebendis et dignitatibus og c. 28 de prebendis etc. III 5 (NgL 2 III s. 443 n. 1 og 2). Han bør også, så langt råd er, tid- og stedfeste brevene når slike opplysninger mangler eller er vanskelige å forstå, slik som da professor Hamre kunne fortelle meg at et Szeyg jeg ikke hadde kunnet identifisere (DN XXII 17/3-1529), sto for Siggjo, eller slik tilfellet var med de ikke få brevene i DN XXI som professor Magerøy tidfestet etter skrift og språk, ofte så nøyaktig at det stente på tiåret, viste det seg da jeg senere kontrollerte tidfestningene ved hjelp av personene som forekom. Hvor langt en utgiver skal gå med å gi tilleggsopplysninger, for eksempel med å identifisere personer, steder eller sitater fra lover og hellige skrifter, kan diskuteres. Selv mener

jeg, ut fra det jeg har sett, at han bør gå temmelig langt, både fordi det kan komme til nytte i hans eget arbeid, for eksempel med å lage register, og fordi nettopp han som arbeider med utgaven, sitter inne med eller lett kan skaffe seg opplysningene som trenges, og først og fremst, fordi det utgiveren har gjort og fått trykt, trenger ikke mange forskere å gjøre om igjen, hver på sin kant.

Å lage registre er den minst påaktede delen av utgiverens arbeid; men den er slett ikke uviktig, og den kan i mange tilfelle være krevende nok.

Hvor mye informasjon et godt register kan inneholde, fikk jeg en påminnelse om da jeg hadde brukt to eller tre dager av juleferien til å skrive en liten artikkel hvor jeg viste at Asser Kremmer, borgermester i Oslo på begynnelsen av femtenhundretallet, bar farsnavnet Pedersson og ikke var sønn til Hermann Kremmer, slik Edvard Bull antok (1922: 322 n. 1); det arbeidet hadde jeg kunnet spare meg om jeg hadde lest registret til tilleggsbindet til Norske Herredags-Dombøger, hvor førstearkivar Oddvar Grønli hadde lagt fram samme resultat på halvannen linje, nemlig som Asser (Pedersson) kremmer, borgar i Oslo, sidan i Skien (NHD Till. s. 646).

Kjeldeskrift-instituttet er ikke like fornøyd med alle sine registre; noen av dem gir slett ikke brukeren den hjelp han burde fått, som for eksempel flere av de tidligere registrene til Diplomatariet. Utgiveren har riktignok et vanskelig vurderingsspørsmål når han skal avgjøre hvor mye tid det er rimelig å bruke til et gitt register; men man kan vel si at når personer og steder blir identifisert, er en god del av brukernes arbeid gjort en gang for alle. Her bør man huske på at det ikke trenges så mye mer tid på å lage et godt register enn på å lage et dårlig. Om utgiveren selv lager registeret, vil nettopp han som er opptatt med slike detaljer, sitte inne med atskillig biografisk og geografisk kunnskap. For det andre vil han som arbeider med disse tekstene, ha opplysningene de gir, og som gjør det mulig å identifisere en person, fremst i bevisstheten. For det tredje skal det ofte ikke mye til for å hjelpe brukerne til å skille, for eksempel, den ene Jon Olavsson fra den andre. Dette gjelder selvsagt slikt som titler og yrkesbetegnelser, men enda bedre hadde det vært om man fulgte eksemplet til det registeret jeg regner som det mest praktiske, nemlig det i Diplomatarium Islandicum: Det tar med opplysninger om årene en person er nevnt i, og kanskje også stedet han er nevnt på, om man ikke kan stedfeste ham på annen måte. (For min del har jeg funnet det lønnsomt å lage navne-regis-

ter til DN XXII samtidig som jeg skriver av tekstene. Riktignok kan jeg bare henvise til datum slik at det senere må lages sidehenvisninger; men jeg trenger selv tekstenes opplysninger nå, og jeg har dessuten gode muligheter til å gjøre identifikasjonsarbeidet.) (Om identifikasjon, se ellers Wrigley 1973.)

Å lage et sakregister byr på andre problemer: Om man for eksempel lager et helt alfabetisk ordnet register, vil det bli vanskeligere for brukeren å få oversikt over hele det tilfanget av stikkord som gir opplysninger om det emnet han trenger opplysninger om; men om man på den andre siden lager et helt systematisk ordnet får utgiveren vanskelige klassifikasjonsproblemer, foruten at det slett ikke er sikkert at han greier å lede brukeren til de opplysningene han trenger; virkeligheten er ikke så lett å klassifisere. Dessuten har utgiveren valget mellom å legge stikkordene på et lavt abstraksjonsnivå, mest mulig å følge tekstenes ordvalg slik at man unngår klassifikasjonsproblemer, eller på et høyere nivå, slik at stikkordene ikke deler opp begreper brukeren leter etter. Løsningen jeg valgte da jeg laget sakregister til bind XXI av Diplomatariet, var å lage et alfabetisk register, men med hovedstikkord som kunne gi opplysninger om hele stikkordtilfanget, det vil si at man for eksempel finner Arveavtale, Arveleiding og Bot og erstatning på sin alfabetiske plass i registeret, men at man samtidig finner et hovedstikkord Økonomiske transaksjoner hvor disse tre og vel seksti andre stikkord er regnet opp. Jeg valgte også å holde et noe høyere abstraksjonsnivå enn vanlig, og løste da klassifikasjonsproblemene ved heller å ta med for mye enn for lite. For å henlede brukerens oppmerksomhet på særlig interessante tilfelle, valgte jeg dels å gjøre bruk av tilleggsopplysninger i parentes, slik som da jeg etter en av sidetilvisningene under oppslagsordet kloster førte opp en parentes med (med liste over munkene), dels å bruke understikkord, for eksempel til å angi de tilfelle der det ble gitt opplysninger om en vares pris, som under Markebol, der det følger et understikkord pris, takst og kjøpekraft med tilvisning til sidene der dette er nevnt. Det ser ut til at framgangs måten også kan brukes til temmelig forskjellige tekster; for eksempel har Gyldendal valgt å følge dette mønstret i sakregistret til Eilert Sundts Verker i utvalg (XI s. 185-285, der uheldigvis med separate registre til hvert bind).

Undertiden kan det også være nyttig om utgiveren kommer med en lengre redegjørelse, for eksempel i et forord eller etterord. Særlig vil dette være tilfelle når teksten som blir utgitt, har en lang og

innfløkt overleveringshistorie. Om også utgiveren bør komme med lengre redegjørelser for realia, slik som Torkelsen har gjort i Christianiæ Dcm-Kirkes Bog, er mere usikkert. Om han, som Torkelsen, sitter inne med mye av denne kunnskapen fra før, eller får den i løpet av arbeidet med teksten, og dersom det ikke krever mye av utgiverens tid, kan det være greit nok, men ellers vil utgiveren gjøre mest nytte for seg om han legger teksten til rette slik at den kan brukes av mange andre forskere, ikke med å gjøre forskning som de kunne ha gjort like godt (jfr. det som er sagt om forholdstallet mellom utgivere og andre forskere i kapitel 3).

3: Utgiverarbeidet og forskningsmiljøet.

Utgiverarbeidet er på så mange måter og i så høy grad avhengig av forholdet til forskningen ellers at før noe blir sagt om utgiverinstitusjonens indre organisasjon, bør spørsmålene om dette være behandlet.

Så vidt jeg kan se, kan utgiveren være til nytte for andre forskere på tre ulike måter: Den første og mest iøynefallende er å sørge for at andre forskere får de utgavene de trenger. Hvordan det skjer har jeg alt sagt atskillig om, men hvilke utgaver de trenger er også et spørsmål som bør besvares: Om vi gjør et overslag over hvilke trykte utgaver som selges mest, og hvilke som siteres oftest, kan vi få en pekepinn om det rette svaret. Det er tydelig at kilder fra eldre tidsrom selges mer og siteres oftere enn kilder fra nyere, til tross for at langt flere studenter og forskere arbeider med nyere tidsrom. Årsaken må være at jo flere formål en kildes data kan brukes til, jo flere er det som bruker den, og siden det finnes få kilder fra tidligere tidsrom, må de data de kan gi, brukes til å kaste lys over mange ting, selv om de ikke er de data man helst hadde ønsket seg. Slik har for eksempel Asgaut Steinnes brukt gårdsnavn til å kartlegge Norges politiske geografi i forhistorisk tid. I nyere tidsrom, når kildene er gode, kan forskerne finne nettopp den typen data de trenger, og om ikke hver bruker sine kilder, så er det i alle fall atskillig færre som bruker en gitt kilde. Andre ting som trolig også betyr mye for nytteverdien, er om utgaven, slik som Diplomatarium Norvegicum, samler kilder fra mange arkiver og på den måten sparer brukerne for reising og leting.

For det andre kan en utgiverinstitusjon tjene som en undervisnings-

institusjon for forskere, ikke ved å gi formalisert undervisning, men ved å sørge for at flere forskere enn institusjonen har stillinger til, får utgiveroppdrag, slik mange unge forskere tidligere fikk. Viktige håndverksmessige sider av forskeryrket kan man antagelig lære bedre av å gi ut kilder enn på noen annen måte. En komité nedsatt av Forskningsrådets Fagråd A for å utrede dette spørsmålet sa for eksempel at utgiverarbeidet vil "i almindelighet kreve at man behersker alle eller de fleste av følgende disipliner, alt etter tekstens/kildens art og den tid den skriver seg fra: Paleografiske og codicologiske kunnskaper. Kjennskap til tekst-overleveringen. Store sproglige kunnskaper. Inngående historiske kunnskaper om den periode som teksten/kilden skriver seg fra og/eller refererer til; i sammenheng med dette også geografiske kunnskaper (stedsnavn osv.). Personal- og kulturhistoriske kunnskaper. Alt etter kildenes art kan flere spesialdisipliner være nødvendige (f. eks. diplomatikk, metrologi osv.) men det er her ugjørlig å regne opp alle slike som er tenkelige, nettopp fordi det p.g.a. kildenes mangeartethet er så mange som er tenkelige." (Derimot mente komiteen at "en blott og bar utgave kan knapt være et brukbart specimen for oppnåelsen av akademiske grader, særlig doktorgraden. For å kunne brukes til et slikt formål, bør den, som instituttbestyrer Kjærheim skriver i sitt oversendelsesbrev, "kombineres med en kortere eller lengre innledning som gjør rede for problemene omkring kildeutgaven og evt. løsningen av visse problemer. - - -") (professorene Rolf Danielsen, Knut Kleve og Vegard Skånland i vedlegg til NAVFs brev BN/KMS av 16. april 1971, se også Elton 1978: 24-36 for en sammenligning mellom utgiverarbeid og annen forskning.)

Jeg vil ikke uten videre slutte meg til den meget høye vurdering komiteen har av utgiverarbeidet; som jeg tidligere nevnte, krever utgiveroppgaver fra nyere tid neppe slik ekspertise, og om det et godt stykke på vei er riktig for utgiveroppgaver fra eldre tid, blir utgiveren knapt noen gang stilt overfor alle disse kunnskapskravene på en gang; han lærer mens han arbeider, heldigvis. Men at utgiveren etter hvert kommer til å sitte inne med atskillig ekspertise, er riktig nok, og bare det at det finnes et sted der slike kunnskaper og ferdigheter blir holdt i hevd, betyr en styrkelse av forskningsmiljøet, særlig fordi utsiktene ikke er helt lyse: Professor Hamre har for eksempel sagt at Kjeldeskrift-instituttet kan bli et av stedene der kjennskapet til de mediehistoriske disipliner overvintrer i Norge.

For det tredje har utgiveren spesialkunnskaper, de som komiteen

nevnte, som gjør det mulig å utføre andre tjenester enn å gi ut kilder, særlig av de typer Kolsrud hadde i tankene i 1912, og som jeg skal si mere om senere (kapitel 5).

Kirke- og undervisningsdepartementet bestemmer utgiverinstitusjonens omfang gjennom bevilgningene, og det øvrige forskningsmiljøet bestemmer virksomheten gjennom den styring det har ved medlemmer i kommisjoner og råd, og gjennom de tjenester det yter, eller ikke yter.

Den mest iøynefallende innvirkningen skjer gjennom bevilgningene som bestemmer tallet på stillinger, som igjen bestemmer produksjonsmengden. I denne sammenhengen er det naturlig å spørre om produksjonen av slike vitenskapelige halvfabrikata som utgiveren gir fra seg, har den størrelse som gir optimal lønnsomhet, med andre ord hva forholdstallet mellom utgiverstillinger og andre forskerstillinger bør være. Om man for analysens skyld ser bort fra universitetslærernes andre gjøremål, kan man da si det blir gjort mest og best forskning om man, for eksempel mellom historikere, har en utgiver for hvert tredvetall universitetslærere, eller en for tre universitetslærere? Jeg skal ikke våge meg til å gi noe svar på dette, annet enn at forholdstallet sikkert er for lavt; arbeidet hadde blitt mer rasjonelt om man hadde hatt forholdsvis flere utgivere.

En annen ting som må tas med i regnskapet, er at sammenhengen mellom tallet på beskjeftigede og produksjonsmengden er litt mer komplisert enn det ser ut til ved første øyekast; mye taler for at det ikke er noen lineær korrelasjon mellom tallet på stillinger og produksjonsmengden, men kanskje heller en J-kurve. Det er nemlig slik at om man har få stillinger og varierte arbeidsoppgaver, vil det bli liten anledning til å spesialisere seg, og fordi man stadig blir stilt overfor problemer man ikke har støtt på før, må arbeidet nødvendigvis gå langsommere enn det ellers hadde gjort. (Det arnamagnæanske institutt har, til sammenligning, noen flere forskerårsverk til å dekke et meget kortere tidsrom og mer homogen kildemasse.)

For det tredje må man ta med i regnskapet at en liten institusjon er langt mer sårbar overfor rene tilfældigheter, som for eksempel Kjel-deskrift-instituttet, nå når alle tre arkivarer blir skiftet ut i løpet av tre og et halvt år fra 1976 til 1980. Dette, som jeg har mer å si om i det følgende, betyr at det bare i en kort tid vil være tilstede erfarne utgivere som kan gi de nye råd og hjelp når de skal sette seg inn i arbeidet.

For det fjerde må man huske på at mulighetene til å få stilling, er

noe som veier tungt når studentene velger fag. Nå som latinen ikke er obligatorisk, og kunnskap om eldre historie er lavt verdsatt, vil ikke mange våge å ta slike fag eller spesialstudier dersom det ikke finnes et antall stillinger der de trenges; det vil si at det kan bli vanskelig å skaffe velkvalifiserte utgivere når stillingene er så få som i dag (det er ikke urimelig å tro at vi om en generasjon må få utgivere fra utlandet).

Styringen som forskningsmiljøet har med utgiverinstitusjonen, gjelder, foruten kanalisering av midler som jeg alt har nevnt, valg av utgiveroppgaver. Hvilke utgaver brukerne trenger, har jeg alt sagt noe om. Et annet synspunkt som også må tillegges noe vekt, er følgende: Mye av det en utgiver trenger å vite, lærer han ikke på universitetet, aller minst nå når man legger så stor vekt på de store linjene og så lite på detaljene, og noen norsk eller nordisk *École des Chartes* har vi ikke. Det betyr da at utgiverens opplæring må skje på arbeidsstedet, og valg av utgiveroppgaver blir da, sammen med organisering av samarbeidet, det viktigste hjelpemidlet. To ting vil antagelig spille særlig stor rolle: For det første bør utgiveren få oppdrag han kan lære av, og som samtidig ikke er vanskeligere enn at han kan gi fra seg et skikkelig arbeid etter en rimelig tid. For det andre bør oppdragene velges slik at utgivertradisjonen blir holdt ved like, slik at de kunnskaper en utgiver har fått i et bestemt slags arbeid, for eksempel Norges gamle Love, ikke går tapt fordi arbeidet ikke blir tatt opp av en ny utgiver under hans veiledning.

Dette siste er forresten ikke bare et spørsmål om styring, det er i høy grad et spørsmål om bevilgninger og antall stillinger. Selv om man bare fester seg ved noen få typer utgiveroppgaver som er egnet til å bære tradisjonen videre, vil det, når en utgiverinstitusjon har få stillinger og mange ulike arbeidsoppgaver, ofte være umulig å ta opp igjen en slik tradisjonsbærende utgiveroppgave før den som har gjort slikt arbeid før, har gått av med pensjon eller i alle fall glemt mye av det han lærte. Om det ikke finnes noen utgiver som kan fortelle hvorfor, kan det for eksempel hende at en framtidig Diplomatariekommisjon undrer seg over at man i DN XXII ikke har fulgt foreleggenes bruk av store og små bokstaver, slik som i DN XXI. Men om man da skulle bestemme seg til å gå tilbake til DN XXIs mønster, vil man med dette ha pålagt utgiveren et arbeid som neppe kan gi brukerne stort, og som krever mye tid, siden skriverne ofte ikke har skilt klart mellom stor og liten bokstav.

Utgiveren kan også sjeldnere enn før dra nytte av andres arbeid og kvalifikasjoner: Så mye som kommisjonsmedlemmene, universitetsfolk de fleste, har å gjøre, har de atskillig mindre tid enn før til å gi utgiveren råd og hjelp, og siden ikke mange av dem har erfaring fra utgiverarbeid, er det heller ikke alle som kan gi det. Andre forskere enn kommisjonsmedlemmene og utgiverkollegene kan de heller ikke vente hjelp fra. Det er klart at mange forskere merker seg og til og med skriver av kilder som bør utgis, men så vidt jeg kan huske, har bare en utenom Kjeldeskrift-Instituttets ansatte og kommisjonsmedlemmene, professor Erling Ladewig Petersen, tenkt på å sende opplysninger og avskrifter til Instituttet. Det er ingenting å si på at den lykkelige finner ønsker å sitte på et funn til han har utnyttet det, men når nesten ingen av kildeutgavens brukere tenker på å sende utgiverne opplysninger om sine funn, eventuelt avskrifter, er det både et tegn på at utgiverne er glemt i det norske forskningsmiljøet, og noe som brukerne selv taper på i det lange løp. For det første ville slike opplysninger spare utgiverne for unødige arbeide, og for det andre ville de da også kunne bringe slike opplysninger videre til andre (om dette, se s. 22).

4: Kjeldeskrift-instituttet nå og i framtiden.

Kjeldeskrift-instituttets personale består i dag av en instituttleder som administrerer arbeidet, og dessuten tar seg av utgiverarbeid når han har tid. Det faste vitenskapelige personalet er tre arkivarer som hver arbeider med sine oppgaver, en med Antifonariet i serien Libri Liturgici, en med bind XXII av Diplomatariet og en med Norges gamle Love 2 IV, Statens lovgivning. I tillegg til dette har Instituttet midlertidig en vitenskapelig assistent som arbeider med første bind av Regesta Norvegica. En annen vitenskapelig assistent er fast ansatt for dels å ta seg av administrative gjøremål, dels av utgiverarbeid, det vil for øyeblikket si registeret til Aktstykker til de norske stændemøders historie. I tillegg har instituttet to kontorassistenter i halv stilling; den ene arbeider som bibliotekar, og den andre med å skrive av Amerikabrev.

En del av Instituttets utgaver blir gitt ut av folk utenfor Instituttet. Hvor mange kan man få en forestilling om av listen over Inst-

ituttets publikasjoner, med det forbehold at et par ganger i den senere tid har Instituttets folk gjort størsteparten av utgiverarbeidet mens andre formelt står som utgivere, foruten at Instituttets folk i andre tilfeller har kontrollert og veiledet folk utenfor Instituttet (et arbeid som tar stadig mer av utgiverens tid). Et visst mål har man og i lønnsbudsjettet: I 1977 ble det utbetalt vel 750 000 kroner til personer som arbeidet på Instituttet, i fast eller midlertidig stilling, og vel 250 000 til personer som arbeidet utenfor (mer om Instituttets virksomhet hos (Kolsrud): 1934; Kjærheim: 1974).

Om et omtrentlig overslag er godt nok, lar det seg gjøre å fastslå hvor mye som står igjen før alle kilder fra tiden før 1570/1600 er gitt ut:

I serien Regesta Norvegica har nå (juni 1978) bind to kommet som det første, og de andre seks bindene som sammen med bind to skal dekke tidsrommet fram til 1389, vil trolig komme i løpet av tre til fem år. Vel tredjedelen av kildene som er utgitt i Diplomatariet, skriver seg fra dette tidsrommet, og man kunne da gjette på at det vil trenges vel femten bind til å dekke de to tredjedeler som skriver seg fra tiden mellom 1389 og 1570, eller kanskje noe mer siden det vel finnes mer utrykt materiale fra det senere tidsrommet. Om siste bind i denne første rekken av Regesta (til 1389) kommer i 1982, har arbeidet tatt seksten år, og da kan man vel regne med at de neste rekkene vil ta tredve til femogtredve år, eller kanskje mindre, siden arbeidet trolig går raskere etter hvert.

Hvor mye som står igjen å gi ut i Diplomatariet fra tiden fram til 1389, kan man få oversikt over ved hjelp av Regesta Norvegica. Viten-skapelig assistent Kari Bakke Benedictow regner med høyst femti brev fra tiden før 1264 (muntlig opplysning 29/5-78), førsteamanuensis Sverre Bagge med vel hundre fra tidsrommet 1264 til 1319 (NHKI j.nr. 445/78), dosent Erik Gunnes med like mange fra tidsrommet 1320 til 1350 (telefonsamtale april 1978), og det samme gjør statsstipendiat Nils Hallan fra tidsrommet 1351 til 1389 (telefonsamtale 2/5-78). Selv om overslagene er omtrentlige, får vi tro at et halvt bind av Diplomatariet er nok til å få med de utrykte kildene fra dette tidsrommet. Siden årene fram til 1389 omfatter vel tredjedelen av Diplomatiets trykte tilfang, regnet i antall brev, fjerdedelen eller femtedelen om man regner med at de senere brevene gjerne er lengre, kunne man tro at det vil klare seg med vel to bind til å dekke resten av tidsrommet til 1570. Dette er sannsynligvis for lavt ansatt; vi kan gå ut fra at det finnes flere

utrykte brev fra det senere tidsrommet, slik at vi heller burde regne med fire eller fem bind, noe som svarer til de nitten hundre brevene Kjeldeskrift-instituttet har registrert (forskningsstipendiat Astrid Salvesens register), pluss det vi ennå ikke har fått kjennskap til, anslagsvis noe mindre. Full oversikt over disse, til nå ukjente, brevene vil vi neppe noen gang få. Vi vet at noen finnes i rettsreferater fra sekstenhundredetallet, men neppe så mange at det vil lønne seg å sette noen til å lete, og det vil i alle fall ikke lønne seg å sende ut folk på måfå, for eksempel til Toledos byarkiv der det nylig dukket opp et brev.

I denne sammenhengen bør det nevnes at Kjeldeskrift-instituttet også skriver av diplom fra tiden etter Diplomatariet. Disse avskriftene kan brukes av folk som besøker instituttet, men det ser i øyeblikket ikke ut til at det vil være mulig å få trykt dem. Samlingen har da også vokst til omkring 25 000 avskrifter (eget anslag), det vil si vel tredve til femogtredve bind av diplomatarieformat (vel 900 sider). Omkring tre fjerdedeler av dette, la oss si femogtyve diplomatariebind, skriver seg fra tiden mellom 1575 og 1700, resten fra tiden etter, for fra den nyeste tiden skriver Kjeldeskrift-instituttet bare av brev som har særskilt interesse. Det som er avskrevet utgjør trolig en mindre del av det som er bevart, enn tilfellet er for tidligere tidsrom, og det ser dessuten ut til at er forholdsvis fler brev fra områder som gir lite fra tidligere tidsrom.

Serien Norges gamle Love har nå nådd fram til året 1513, og Statens lovgivning for tidsrommet 1513 til 1536 er nå under arbeid. Hvor mange bind som trenges før man når målet for denne annen rekke, året 1604 og Christian IVs norske lov, er vanskelig å anslå, men det blir vel minst tre og i høyden fem. En annen av de rettshistoriske seriene, Libri Liturgici, vil i nær framtid bli avsluttet med Antifonariet, og man har ingen planer om å gi ut andre rettshistoriske kilder fra eldre tid; man har for eksempel ikke tenkt å gi ut noe supplementsbind til første rekke av Norges gamle Love, for selv om definisjonen av hva som skal med i en lovutgave, har blitt videre, kan rettshistorikeren finne de kildene han trenger, i Diplomatariet.

Kjeldeskriftfondet har heller ikke mye gjort fra tiden før 1570. om vi velger det til grense; vi har arkivet til Gullnes kopperverk, runefunnene fra de norske middelalderbyene og kanskje en jordebok eller to, men neppe stort mer. Dessuten har Kjeldeskriftfondet en avskriftsamling på i alt 489 nummer, størstedelen, ser det ut til, fra 1700-

tallet. En del av dette er trykt, det som er utrykt, utgjør kanskje 15 til 25 000 håndskrevne sider, men estimatet er temmelig usikkert.

Dette overslaget viser at situasjonen om en generasjon eller to vil være meget forskjellig fra dagens. Riktignok vil språkforskerne ikke kunne si seg fornøyd, siden mye av det som er utgitt, ikke tilfredsstillende deres behov, men for historikerne vil på det nærmeste alle kilder fra dette tidlige tidsrom foreligge i brukbare utgaver. Kan hende vil dette føre til at hele eller størstedelen av utgiverarbeidet i Norge vil bli forskjøvet til nyere tidsrom, men som jeg skal vise, finnes det for tidligere tidsrom også andre oppgaver som er like viktige som å gi ut kilder.

5: Utgiveren og effektiviteten i forskningen.

Som jeg alt har nevnt, betyr forholdet mellom utgiverne og andre forskere mye for effektiviteten i forskningen. Hvor stor del av forskningsbevilgningene utgiverarbeidet skal få, det er det viktigste spørsmålet. Med så små midler som man i dag har, er det ikke bare umulig å utvide virksomheten, det er også vanskelig å effektivisere arbeidet når det kreves penger til å legge om innarbeidede rutiner. Her som ellers oppdager man at det er dyrt å være fattig.

En gang må tiden likevel være inne til å ta opp den planen som Oluf Kolsrud la fram på det norske historikermøtet i 1912 (Kolsrud 1912):

Kolsrud, som da var universitetsstipendiat, hadde lagt merke til hvor dårlige hjelpemidler som sto til forskernes rådighet, hvor lang tid de måtte bruke til å lete, hvor ofte forskerne måtte gjøre om igjen arbeid som var gjort før, og hvor ofte viktige forskningsoppgaver rett og slett ble liggende (slik det også heter i et brev fra de seks forskerne Holmsen, Kolsrud, Robberstad, Schreiner, Seip og Steen niogtyve år senere (NHKI 30/8-41)), med andre ord hvor dårlig arbeidet var organisert, og han la fram en plan om et historisk sentralinstitutt som skulle gjøre det han kalte "det vitenskapelige grunngranskingsarbeidet" (1912: 6) eller "det upersonlege handverksvorne arbeid, som hefter og hindrar den einskilde i hans sjølvvalde studier" (1912: 11). Noen av Kolsruds tanker har blitt satt ut i livet; det finnes for eksempel et leksikografisk institutt, og det finnes arkiver for målfører og stedsnavn, og vi har fått en håndbok han hadde forstått å sette pris på, i Kulturhis-

torisk leksikon. På andre områder derimot har ingenting skjedd; forskerens arbeidsforhold er fremdeles så unødig tungvinte at man skulle tro en viss mann sto bak. Vi savner for eksempel stadig noe som Kolsrud etterlyste alt i 1912, nemlig en norsk statskalender for middelalderen, og grunnen kan neppe være at tiltaket er for omfattende siden Oluf Rygh, som gjorde ikke så rent lite annet ved siden av, faktisk laget en slik kalender over innehaverne av norske prestekall i middelalderen (i MS i RA). (Ved Universitetet i Bergen hadde man planer om en slik statskalender, men skrinla dem senere (professor Knut Helle i telefonsamtale 10/5-78).) Et mer ærjerrig tiltak ville det være å få laget et norsk historisk folkeregister for middelalderen; men det er ikke noe urealistisk ved dette om man tar til grunnstamme de seksti eller sytti tusen som er nevnt i Diplomatariet (eget anslag); det er snåtteri ikke bare sammenlignet med planene det tyske historiske instituttet i Paris har for sin Prosopographia Regnorum Orbis Latini, men også sammenlignet med det det alt har gjort (Werner 1979: III, 822 og VI 33). Måten man går fram på, er avgjørende: Hvor mye man vinner på å eksserpere alle personene fra en kilde om gangen i stedet for å eksserpere en person om gangen fra alle kildene, fikk jeg syn for da jeg ville vite mer om den Olav Eindridsson hvis enke Margrete makeskiftet Vassbonn i Oppegård med herr Henrik Krummedikes ødegård Ås i Søndre Nordstrand (DN VIII nr. 608). Å identifisere ham med lagrettemannen i Eidsvoll med samme navn (DN IX nr. 481) kunne jeg ikke før jeg fant opplysningene i Akershusregisteret, som viste at Olav hadde makeskiftet gården Habbarstad i Eidsvoll med Hovedøyklostrets gård Kolbotn i Oppegård (Akershusregisteret 1291 s. 85), men da kunne jeg også trekke inn gjengjerdregnenskapene fra 1514 (NRJ I s. 5 og 19). Hvor lang tid historikere har brukt på slik leting de siste ti årene, vet ingen, men mange årsverk må det i alle fall bli. Et slikt historisk folkeregister kunne ikke bare spare tid, men også gi muligheter man ikke før har hatt, til å plukke ut og analysere personer med bestemte trekk, for eksempel alle man kjenner til fra et bestemt område eller en bestemt tid, eller alle med et bestemt yrke. (Bibliografiene i Prosopographie als Sozialgeschichte (1978) gir en utmerket innføring i de sosialhistoriske mulighetene og problemene europeiske middelalderforskere har sett; ellers finnes nyttige synspunkter om praktisk datainnsamling hos Macfarlane 1977.)

Noe vil man også vinne om man, etter å ha tenkt nærmere gjennom forskernes behov og arbeidsmåte, kan komme fram til systematiske og mer

effektive arbeidsrutiner, dersom man har råd til å sette dette ut i livet (et slikt forslag med et slags "samlebåndssystem" og i alt tretten typer registre og samlinger hos Næshagen 1974).

På den andre siden, om slike omlegninger koster, kan man kanskje spare penger ved også å bruke andre publikasjonsformer, alt ettersom det passer med kildetype og etterspørsel. Mikrofilmkort er det ingen som vil ha, og sentrale databaser med uttak (terminaler) på universiteter og arkiv eller på TV (View-Data og lignende systemer) vil enten være så tungvint eller så dyrt at amatørforskningen ville lide alvorlig, noe som i sin tur ville bety at godt arbeid ikke ble gjort, og at forskningen kunne miste den politiske støtten amatørerne gir. Derimot kunne man tenke seg et slik toplasssystem som Frugé beskriver (1978): Bøker som kunne bli solgt i et rimelig stort opplag, kunne man gi ut på vanlig vis, eventuelt med litt enklere utstyr, og bøker som det bare kunne selges få av, kunne man få ved å bestille xeroxkopier av manuskriptet (slike manuskripter burde vel helst komme fra andre enn utgiveren; det vil vel sjelden være riktig å sette ham til å arbeide med noe som bare få har bruk for). Med en ordning tilsvarende den Frugé har tenkt seg, kunne for eksempel Kjeldeskrift-instituttet ikke bare formidle det Instituttet selv hadde produsert, men også fungere som en byttesentral for kildeavskrifter, hvor forskere, fagfolk og velkvalifiserte amatører, ikke bare kunne få kopier mot betaling, men også mot egne avskrifter. Med en slik ordning ville det arbeidet som nå gjøres om og om igjen, for eksempel når person etter person går gjennom samme skifteprotokoll, bli gjort en gang for alle. Dessuten kunne man i større grad enn nå gi ut registre, for eksempel av Kjeldeskrift-instituttets diplommateriale fra tiden etter 1570, kanskje topografisk ordnet, og registre, for eksempel over tingbøker.

Pengespørsmålet spiller også en rolle for utbredelsen av kilde-utgaver. Kjeldeskriftinstituttet har et snaut trykningsbudsjett og kan ikke regne med at det blir lett å få penger til et nytt opplag, selv ikke av et verk som Diplomatarium Norvegicum. Det betyr at Instituttet må holde igjen på salget slik at det blir mulig å få for eksempel Norges gamle Love om tyve eller tredve år. Kjeldeskrift-instituttet kan selvfølgelig ikke drives med overskudd, men underskuddet trengte kanskje ikke å bli større om instituttet fikk disponere inntektene til nye opplag, og derfor kunne våge å sette mer inn på reklame og salg, eventuelt om det kunne regne med bevilgninger til nye opplag.

Hvordan man enn snur og vender på det, kan man likevel ikke komme

bort fra at utgiverarbeidets største svakhet, av grunner jeg har nevnt før (s. 12-14), er det lille antallet utgivere. Den vinningen man kunne få fra andre tiltak, ville være liten mot den man kunne få om man økte antallet utgiverstillinger på Kjeldeskrift-instituttet fra tre til seks eller sju, eller kanskje helst om man valgte en organisasjonsform som Det arnamagnæanske institut, hvor de fast ansatte deler sin tid mellom forskning og undervisning, slik at man i alt fikk seks eller sju utgiverårsverk. På denne måten (1) ville Kjeldeskrift-instituttet blitt mindre sårbart for utskiftninger, (2) hadde det fått en nærmere tilknytning til universitetsmiljøet (jfr. Ting 1978 nr. 4 s. 5), for eksempel slik Leksikografisk institutt har det, (3) hadde det hatt flere stillinger som kunne friste studenter til å velge fag som trenges til utgiverarbeid og studium av eldre historie, (4) kunne man få samlet utgivervirksomheten slik at man fikk sikret en god faglig standard, (5) hadde man fått lærere som kunne gi studentene slike håndverksmessige kunnskaper som, ser det ut til, blir for lavt vurdert her i landet (se kapitel 1), og (6) hadde man fått styrket en gruppe som kan bidra til å opprettholde forbindelsen med det europeiske medievistmiljøet gjennom sine heldigere stilte utgiverkolleger i andre land.

Henvisninger:

- Aktstykker til de norske ständermøders historie 1548-1661 I-III, utg. av Oscar Albert Johnsen og Rolf Fladby, Norsk historisk kjeldeskriftinstitutt, Oslo 1929-74.
- Edvard Bull: Kristianias historie I (Oslos historie). Kristiania 1922.
- Diplomatarium Norvegicum I-XXI, utgitt av Chr. C. A. Lange, C. R. Unger, H. J. Huitfeldt-Kaas, A. Bugge, Chr. Brinchmann, O. Kolsrud, G. Storm og Hallvard Magerøy, Chr.a/Oslo 1849-1976.
- G. R. Elton: The Practice of History. Collins-Fontana, Glasgow 1978.
- August Frugé: Beyond publishing: a system of scholarly writing and reading. Scholarly Publishing, 1978, University of Toronto Press, juli (s. 291-311) og oktober (s. 17-35).
- Lars Hamre: Skattematrikkelen 1647 utgjeven av Norsk lokalhistorisk institutt. (Anmeldelse i) Heimen, bind XV (1970, nr. 4): 198-202.
- Steinar Kjærheim: Hva gjør man i Norsk historisk kjeldeskrift-institutt. Arkivposten april 1974.
- Oluf Kolsrud: Det historiske centralinstitut. H. Aschehoug & Co., Kristiania 1912.
- (Oluf Kolsrud): 1834-1934. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt. Personale og skrifter. Oslo 1934.
- Paul Maas: Textual Criticism. Oxford University Press, Oxford 1958.
- Alan Macfarlane in collaboration with Sarah Harrison and Charles Jardine: Reconstructing Historical Communities, Cambridge University Press, Cambridge 1977.
- Norges gamle Love, 2. række, 1388-1604, I-III, utg. av A. Taranger, O. A. Johnsen, O. Kolsrud, G. A. Blom, F. L. Næshagen, G. Åqvist og H. Kjellberg, Kr.a/Oslo 1904-76.

- Norske Herredags-Dombøger, 1-4 rekke med till. og reg., utg. av E. A. Thomle, P. Groth, Fr. Scheel, J. A. Seip og O. Grønli, Chr.a/Oslo 1892-1976.
- Ferdinand Linthoe Næshagen: Om registre og samlinger ved NHKI. NHKI notat 1974.
- Karl Popper: Unended Quest. An Intellectual Autobiography. Fontana/Collins, Glasgow 1976.
- Prosopographie als Sozialgeschichte, Sektionsbeiträge zum 32. Deutschen Historikertag Hamburg 1978. Wilhelm Fink Verlag, München 1978.
- Regesta Norvegica, Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt, Oslo 1978-.
- Karin Selle-Hosbach: Prosopographie merowingischer Amtsträger in der Zeit von 511 bis 613. Dissertation - Bonn 1974.
- Eilert Sundt: Verker i utvalg bd. 11. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1978.
- Edwin Torkelsen (utg.): Christianiæ Dom-Kirkes Bog. Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt, Oslo 1978.
- Karl Ferdinand Werner: Structures politiques du monde franc (VIe-XIIe siècles). Variorum Reprints, London 1979.
- E. A. Wrigley (ed.): Identifying People in the Past. Edward Arnold, London 1973.

ORDNING, REGISTRERING
OG KATALOGISERING I

ANDRES A. SVALESTUEN:

PROVENIENSPRINSIPPET OG ORDNINGEN AV NYERE SENTRALADMINISTRATIVE ARKIVER

I

Proveniensprinsippet gir de mest sentrale retningslinjer for arkivordningsarbeidet. Dette har lenge vært som et alfa og omega for enhver arkivar - en ABC-lærdom i arkivteori kan vi si.

Proveniensprinsippet stiller to hovedkrav:

1. Alle enkeltarkiv skapt av et offentlig organ (departement, kontor, råd, direktorat etc.) en organisasjon, bedrift eller person skal oppbevares separat - hver for seg, og ikke blandes sammen med arkiver fra andre arkivskapende enheter.

2. Innenfor det enkelte arkiv skal man i størst mulig utstrekning bevare den opprinnelige ordning.

Det første kravet er det viktigste og tillater bare få avvikelser. Når det gjelder regelen om å respektere den opphavlige indre ordning i et enkeltarkiv, må vi stå litt friere til å innføre modifikasjoner hvis dette er ønskelig og nødvendig.

Ifølge opphavsprinsippet blir hvert enkelt arkiv å betrakte som en helhet, et resultat av spesielle aktiviteter eller funksjoner i den offentlige eller private sektor. Disse aktiviteter og funksjoner gjenspeiles i den måten et arkiv er vokst fram på. Vi kan derfor ikke uten å ødelegge helheten - den organiske sammenheng mellom arkivdokumentasjonen og den historiske virkelighet denne er sprunget ut av - splitte opp enkeltarkiver og blande disse med andre arkivenheter etter f. eks. en vilkårlig valgt emnesorientert inndeling. Vi kan heller ikke uten videre omkalfatre den indre rekkefølgen av enkeltdokumentene i et arkiv, da et dokument gjerne har sammenheng med både det forutgående og etterfølgende arkivstoff. Et enkeltdokument mister både betydning som rettsgyldig bevis og som historisk kilde ved å rives ut av sin naturlige sammenheng.

Proveniensprinsippet fikk først sitt gjennombrudd som grunnlag for ordningsarbeidet i arkivene i andre halvdel av 1800-tallet. Før den tiden hente det ofte at man splittet opp primærarkiver for å danne emnesgrupper eller såkalte

samlinger etter mønster av bibliotekteknikken. Jamfør samlingene Localia, Personalia, Alminnelige samlinger o.s.v. i Riksarkivet ! Da C. F. Wegener var geheimearkivar i Danmark 1848-82, ledet han ordnings- og registreringsarbeidene uten hensyn til arkivenes opprinnelse og særart. ¹ Det er videre betegnende at de to første lederne for det franske nasjonalarkivet (opprettet 1789), Armand Gaston Camlús (1740-1804) og Pierre Claude-François Daunou (1761-1840) hadde bibliotekbakgrunn. ² De anvendte et "metodisk skjema", et emnesorientert seriesystem for å klassifisere de svære mengdene av arkivmateriale i det nyopprettede sentralarkivet. Dette ble senere videreutviklet og kom til å bli en tvangstrøye når det gjaldt å innordne de nyere avleveringene i systemet. Serie F (section administrative) - som skulle motta alle ministerienes arkiver (unntatt Justisministeriet), omfatter nå 37 underserier. Den stadige og noe planløse tilplussing av nye underserier har gjort systemet både komplisert og uoversiktlig. Men Nasjonalarkivet er i dag fanget av fortiden og låst fast i de gamle ordningsskjemaer. ³

På den andre siden var det i Frankrike at proveniensprinsippet først ble lansert. Det skjedde i forbindelse med reorganiseringen av departements- eller fylkesarkivene (dannet 1796) rundt 1840 - under ministeriet Guizot (1840-48). Den 24. april 1841 sendte innenriksminister Duchatel ut detaljerte forskrifter for departementsarkivene ("Instructions pour la mise en ordre et le classement des archives"). Følgende ordningsprinsipper ble fastslått:

1. Å samle de forskjellige dokumenter i fonds (arkiv), d. v. s. danne en samling av alle dokumenter som stammer fra en korporasjon, en myndighet, en familie eller et individ, og stille opp de ulike fonds i en bestemt ordening.

2. Å ordne dokumentene innenfor hvert fond etter emnegrupper, og gi en bestemt plass til hver gruppe.

1 Secher, s. 207-13. I de 35 år Wegener var geheimearkivar fikk man kun registrert 1 % av arkivmassene. Etter hans plan og med samme personale, ville registreringen ha tatt ca. 3500 år ! (s. 212).

2 Schellenberg, s. 169. Manuel, s. 203. Daunou fungerte inntil 1815.

3. Manuel, s. 204-05.

3. Å ordne enkeltdokumentene innenfor emnegruppene etter forholdene i kronologisk, topografisk eller alfabetisk rekkefølge. ¹

Under punkt 1 foreskrev man det som på fransk kom til å bli benevnt le principe du respect des fonds, nemlig at et arkiv (fonds) fra en myndighet, person e. l. skulle oppstilles og ordnes for seg og ikke blandes sammen med andre arkiver. Dette gikk da på et arkivs ytre avgrensning.

Selv om dette prinsippet på langt nær ble fulgt konsekvent, må vi se på de franske forskriftene fra 1841 som et gjennombrudd for nye ideer i arkivordningsarbeidet. ²

I den franske versjonen av proveniensprinsippet blir arkivene inndelt snarere etter administrative funksjoner, d. v. s. grovt definerte offentlige virksomhetsområder, enn etter de stadig skiftende administrative strukturer. Således har vi i Nasjonalarkivet for de nyere arkiver etter de sentrale regjeringsorganer en serie eller seksjon for Agriculture (F 10), Commerce et Industrie (F 12), Instruction publique (F 17) etc. Innenfor disse hovedinndelingene ordner man nok ofte - og særlig i nyere tid - etter forvaltningsstrukturen, ³ men ikke alltid, og de franske arkivene stiller seg mere fritt når det gjelder den indre ordningen av et delarkiv (classement organique raisonné). Som det er antydnet ovenfor har departements- (fylkes-) arkivene et temmelig fastlagt skjema for emnegrupperingen innenfor de mottatte arkivfonds.

Neste fase i utviklingen av proveniensprinsippet kom i Preussen. I 1881 utferdiget direktøren for det preussiske statsarkiv, Heinrich von Sybel, "Regulative für die Ordnungsarbeiten im Geheimen Staatsarchiv". Det ble her

- 1 Originaltekst se Manuel, s. 208, engelsk Schellenberg, s. 170, svensk Weibull, s. 53.
2. I Nasjonalarkivet ble proveniensprinsippet først påbudt ved dekret 29. januar 1898.
3. "Les dossiers, registres et pièces versés aux Archives Nationales formeront, pour chaque ministère et administration, un fonds spécial classé dans l'ordre de ses attributions telles qu'elles sont déterminées dans les décrets d'organisation". Manuel, s. 205.

bestemt at arkivene skulle ordnes etter de forskjellige administrative enhetene i statsforvaltningen der de hadde oppstått (Provenienzprinsip). I tillegg skulle man innenfor det enkelte arkiv beholde eller rekonstruere den opprinnelige ordning, slik den var gitt av vedkommende forvaltningsorgan (Registraturprinsip). I 1896 ble disse forskriftene utstrakt til provinsialarkivene. ¹

Den mest konsekvente teoretiske begrunnelse fikk de nye ordningsreglene i Nederland, der proveniensprinsippet i den tyske versjon ble offisielt antatt i 1897 (Innenriksministeriets regulativ 10. juni s. å.). Året etter publiserte de tre nederlandske arkivarene Müller, Feith og Fruin sin berømte "Veiledning for ordning og beskrivelse av arkiver". Den kom til å bli litt av en "bibel" for moderne arkivarer (boka ble oversatt til tysk 1905, til italiensk 1908, til fransk 1910 og til engelsk 1940). Et kardinalpunkt i denne framstillingen var at et arkiv (ty. registratur) skulle bevares i sin opprinnelige organisasjon, slik det var skapt i arkivkontoret til den og den administrasjonsgren. Hvis en slik orden manglet, skulle den gjenskapes så langt det var mulig. Bare dersom dette var ugjennomførlig og i andre eksepsjonelle tilfeller, kunne en tillate avvik fra hovedregelen. - De nederlandske teoretikerne sammenlignet arkivarens arbeide med arbeidet til en paleontolog som ved hjelp av beinrester prøver å rekonstruere skjelettet til et forhistorisk dyr. Skjelettet i et arkiv tilsvarte da hovedseriene. Bestemte regler ble anbefalt, slik at det øvrige materialet i størst mulig utstrekning ble ordnet i samsvar med hovedseriene. Arkivaren fikk i denne sammenheng kun en rekonstruerende rolle. I det hele tatt virker nå standpunktene i den nederlandske håndboken temmelig stivbeinte og dogmatiske, men de kan nok lettere forstås ut fra datidens oppbygging av tyske og nederlandske arkiver (struktureert etter formelle kriterier, mye innbundet).

I Danmark ble proveniensreglene i praksis brukt fra ca. 1860 ved ordningen av ministerienes arkiver (Joh. Grundtvig).

1 Schellenberg, s. 173-75, Weibull, s. 56-58.

Under A. D. Jørgensens tid som riksarkivar (1883-97) kom det fart i arbeidet med å oppløse de eldre samlingene, som bl. a. geheimarkivar Wegener hadde konstruert, og føre arkivaliene tilbake dit de egentlig hørte hjemme. I 1903 ble de nye reglene skriftlig nedfelt for hele det danske arkivvesen i riksarkivar V. A. Sechers "Bestemmelser for Ordning, summarisk Registrering og Opstilling af Arkivalier". Han har selv skrevet "Om Proveniensi- (Hjemhørs-) Principet som Ordningsregel i de danske Statsarkiver og om andre der gældende Ordningsregler" i Meddelelser fra det danske Rigsarkiv I (1907), s. 191 ff.

I Sverige ble lignende reformer iverksatt ved "Nådig kungörelse angående almäna grunder för ordnande och förtecknande av vissa offentliga arkiv" 22. mai 1903. Dette var i særlig grad et verk av daværende riksarkivar Emil Hildebrand.¹ Både de danske og de svenske reglene var sterkt influert av de tysk-nederlandske forbildene.

I Norge fikk vi ikke skriftlig oppsatte og offisielt sanksjonerte regler for ordningsarbeidet i arkivene.² Men det ser ut til at utviklingen her hjemme stort sett har fulgt det danske og det svenske forløp.

I riksarkivar M. Birkelands utredning "Om Arkivvæsenets Ordning" fra 1877 fremgår det at han var vel orientert om forskriftene for de franske departementsarkiver, og ellers godt underrettet om utviklingen av arkivvesenet i de øvrige nordiske land.³ Når det gjelder hans behandling av de påtenkte arbeider med de norske departementsarkiver 1814-50, viser denne at han tenkte i forholdsvis moderne baner. (Man hadde hittil ikke foretatt noen omgattende ordningsarbeider i departementsarkivene). Han sier likevel på s. 54: "Jeg har

1 Weibull, s. 63-64.

2 I instruksen for Riksarkivaren 25/3 1904 står det at han skal påse "at de i Arkiverne anbragte Sager er omhyggeligt ordnede og let tilgjængelige".

3 Utg. 1934, s. 5-6, 29-30.

tænkt mig, at det vil ansees rettest at udtage de overalt omspredte Koncepter til Departementsforedragene og deraf i Forbindelse med hvad der af denne Art allerede er afleveret fra Statssekretariatet, danne en særskilt Række af disse for Administrationen og Historien lige vigtige Aktstykker, hvilken Række vil have sin fulde Betydning ved Siden af Departementernes Referatprotokoller. Mange enkelte Dokumenter navnlig blandt Regnskabssagerne, vil man maaske finde Anledning til at henlægge til de almindelige Samlinger, f. Ex. den personalhistoriske".

Dette sitatet viser tydelig at Birkeland sto med ett bein i den gamle tida når det gjaldt synet på arkivordningen !

Også arkivar E. A. Thomle beveget seg i et gammelt spor når han i Arkivmeddelelser for 1896-1902 omtaler kassasjoner i de innkomne fogdearkiver: "Derimod antog man, at det øvrige Fogedarkiv kunne kasseres, idet det dog bemærkedes, at alt hva der kunde antages at have nogen historisk eller local Interesse, vilde blive uttaget og henlagt på sin plads blandt Rigsarchivets almindelige Samlinger".¹

Imidlertid fikk proveniensprinsippet sitt gjennombrudd som en grunnleggende regel for ordningsarbeidet i de norske sentralarkiver et stykke ut på 1900-tallet, særlig under riksarkivar Korens embetstid 1913-33. Dette framgår av en rekke uttalelser om den pågående om- og nyordningen av arkivmassene i Riksarkivet. Senere ble proveniensprinsippet fastslått i avleveringsreglene fra 1935 og rettledningen om den kommunale arkivordning fra 1949. (Et utkast til denne rettledningen forelå allerede i slutten av 1920-årene).

1 Meddelelser fra det norske Riksarkiv, bd. II, s. 429 (Kra. 1903).

II

Etter denne historiske innledning med forsøk på definisjoner vil jeg i det følgende gå over til de mer praktiske problemer som møter oss når det gjelder ordningen av nyere sentraladministrative arkiver. Herunder vil jeg spesielt ta opp en del punkter med hensyn til anvendelsen av proveniensprinsippet (blandet proveniens, indre ordning av et arkiv m. v.).

Med en konsekvent gjennomføring av de någjeldende regler om arkivbegrensning, kassasjon og avlevering av statsforvaltningens arkiver kan vi håpe med tiden å få forholdsvis velordnede arkivenheter avlevert til Arkivverket.¹ Vi vil da kunne konsentrere oss om den endelige finordning og registrering av det mottatte materiale. Dette vil være et mål å arbeide mot i vår virksomhet overfor de arkivskapende myndigheter. I praksis har imidlertid Riksarkivet måttet overta både uordnede arkiver og rene kaosarkiver fra statsforvaltningen. Det er realistisk å tenke seg at vi også i framtidige avleveringer vil få eldre arkivmasser fra perioden før 1950 hvor der på forhånd er foretatt minimalt av systematisk ordningsarbeid.² Det er særlig slike departementsarkiver i tidsrommet ca. 1850-1950 jeg her har i tankene.

Se Arkivbegrensning, kassasjon og arkivordninger i statsforvaltningens arkiver (Oslo 1974).

1 Innhold:

- Instruks om arkivbegrensning og kassasjon i statsforvaltningens arkiver, fastsatt ved kgl. res. 4. november 1961.
- Felles kassasjonsregler for statsforvaltningen gjeldende fra 1. juli 1969.
- Kgl. res. 6. desember 1963 om Riksarkivarens fullmakter.
- Forskrifter om klassifikasjonssystemer (arkivnøkler) og kassasjoner, fastsatt av Riksarkivaren 22. april 1968.
- Regler om avlevering av arkivsaker fra statsforvaltningen til Arkivverket, fastsatt av Riksarkivaren 16. mai 1968.

- 2 Det står da også i Instruks om arkivbegrensning etc. fra 1961 at arkivsaker fra før 1937 overføres til Arkivverket uten at de gjennomgås med tanke på kassasjon.

Hvordan griper vi arbeidet an når vi har mottatt et arkiv til ordning i et av våre magasiner ?

For det første må vi sette oss inn i den administrasjons-historiske sammenheng som arkivet er produsert i. Dette studiet vil være av svært varierende omfang alt etter arkivets omfang og kompleksitet. Gjelder det et helt departementsarkiv eller et direktorat med flere avdelinger og kontorer og en skiftende administrativ struktur, vil det lønne seg å tegne opp et såkalt organigram, d.v.s. en grafisk framstilling over kontororganisasjonen og de forandringer den har gjennomgått, gjerne med tilføyde opplysninger om sakområder. Dette vil i høy grad lette oversikten under ordningsarbeidet. Vi kan basere oss på opplysninger i administrasjonshistoriske verk, Departementstidende og statskalenderne. Men vi må også gå inn i det avleverte arkiv og søke etter opplysninger om saksbehandling, kontorordning, arbeidsfordeling etc. Videre bør vi være på spesiell utkikk etter eldre arkivfortegnelser og -planer som har fulgt med avleveringen. På denne måten vil vi kunne samle inn en viktig dokumentasjon for planleggingen og utførelsen av ordningsarbeidet. Det er også å anbefale at man under hele arbeidsprosessen merker seg og gjør notater om supplerende stoff som kan ha betydning for ordningen og registreringen, og ikke minst med tanke på en administrasjonshistorisk innledning til den endelige registratur eller katalog.

I en større avlevering vil vi ofte måtte operere med en rekke delarkiver. Vi foretar da i første omgang en grovsortering av arkivmassen, slik at vi får en noenlunde klar ytre avgrensning av de enkelte kontorarkiver. Vi skiller også ut stoff som opplagt hører hjemme i andre departementsarkiver, og foretar kassasjoner av hele pakker og bind når det er helt klart at det er berettiget å gjøre dette. Deretter kan vi gå løs på en første gjennomgang av de enkelte delarkiver.

Spørsmålet vil da uvegerlig melde seg: skal vi i størst mulig utstrekning respektere den opprinnelige indre ordning i hvert enkelt delarkiv, eventuelt prøve å rekonstruere en slik ? En streng gjennomføring av proveniensprinsippet påbyr jo dette. De eldre departementsarkiver ordnet etter formelle kriterier i protokollrekker og nummer- eller datoserier

er greie å hankses med i denne sammenheng. Derimot vil vi alvorlig måtte overveie dette spørsmålet med hensyn til de nyere, emnesdelte arkivene. Etter min mening må vi stå friere når det gjelder den indre ordningen av et arkiv enn når det gjelder den ytre avgrensning mot arkiver av annen opprinnelse. Hvert enkelt tilfelle vil måtte vurderes for seg. La meg illustrere dette ved noen eksempler.

Har vi å gjøre med et nyere arkiv ordnet etter en fast plan eller arkivnøkkel, vil vi selvfølgelig følge denne. Jeg kan nevne Kirkedepartementets London-arkiv som er oppstilt etter en kombinert bokstav- og tallkode. Vi fant her den opprinnelige arkivnøkkel, og fikk skrevet ut innholdsangivelse på kartotekkort. Andre eksempler av lignende kategori er arkivet etter medisinalkontoret i Washington under krigen, og arkivet etter NORAD's utviklingsprosjekt i India (Kerala-prosjektet). I begge tilfeller har vi mottatt arkivnøkler som det vil være naturlig å ordne stoffet etter. Da vi skulle ordne Krigserstatningskontorets arkiv (under Industridirektoratet), forsøkte vi å rekonstruere den opprinnelige ordning ved å følge den naturlige sekvensen i de tall- og bokstavrekker som var påført hvert enkelt legg.

Når det gjelder eldre uordnede arkiver, for ikke å tale om såkalte "kaosarkiver", stiller saken seg noe annerledes. Vi kan ikke se bort fra at en eldre ordning kan være så lite tilfredsstillende at den må forkastes. I arkiver som er rotet sammen gjennom skjødesløs lagring, oppstilling og flyttinger vil det ofte være umulig å rekonstruere noe opprinnelig system i ordningen av saksarkivet. Det har således vært tilfelle med flere kontorarkiver i Kirkedepartementet og i arkivene etter direktoratene for spesialskolene. Her ble det altså tale om til en viss grad å etablere en ny ordning, basert på tidligere ordningspraksis i Riksarkivet og skjønnsmessig vurdering. Det samme gjaldt arkivet etter ministerens kontor i KUD, og statsråd Moens arkiv, da noe "system" eller noen arkivnøkkel ikke var mulig å oppspore.

Når vi tar for oss et enkelt delarkiv i et departement, vil det også her være hensiktsmessig å starte med en grov-ordning, slik at vi får sammenført arkivalier som emnemessig hører til samme gruppe og skilt ut slike som eventuelt hører til andre steder. Under den foreløpige oppstilling av Kirke-

kontorets arkiv ble således en del pakker som tydelig hørte hjemme i Kontoret for det benefiserte gods overflyttet dit. Også rene komitéarkiver og andre spesialarkiver som er blandet sammen med kontorarkivet, bør man skille ut. I visse tilfeller kan det være aktuelt å foreta et raskt gjennomsyn av pakkene og skrive ut provisoriske etiketter med angivelse av kontorlittera, innhold og årstall. Kanskje bør vi også lage en foreløpig, summarisk arkivfortegnelse ut fra pakkepåskriftene - dersom vi ikke har mottatt noen dekkende avleveringsliste. Dette kan især være aktuelt hvis den endelige ordning må utsettes inntil videre, og vi kan anta å få nokså hyppige forespørslser etter stoff fra et slikt arkiv. - De foreløpige arkivfortegnelsene som vi fikk tatt opp for 1. og 2. skolekontor i KUD viste seg å være svært nyttige. Arkivet etter 5. skolekontor (lærer- ungdoms- og folkehøgskoler) har fått en provisorisk oppmerking. Det viste seg da at mange av skolepakkene her var produsert i 3. skolekontor, ettersom 5 skolekontor ble etablert først i 1947. Vi fikk altså avdekket et arkiv av såkalt blandet proveniens, og må vurdere en tilbakeføring av stoff som hører til 3. skolekontor. ¹

Avgrensningen i detalj kommer til utførelse under fin- gjennomgåelsen av arkivet. Denne endelige ordning forutsetter en ordningsplan. Selv om vi finner å måtte forkaste den eldre oppstilling, kan vi likevel støtte oss til visse regler som har innarbeidet seg med hensyn til rekkefølgen av de enkelte delene av et vanlig kontorarkiv. Vi stiller således først opp de tradisjonelle protokollrekker i rekkefølgen: referat- protokoller, kopibøker og journaler. Deretter kommer journal- nummersakene eller datosakene og de henlagte sakene. Journalene er jo nødvendige for overhodet å finne fram i dato- og nummerseriene, og bør slutte seg tett til disse.

Vi kan neppe sette opp noe almenyldig og fast mønster for oppstillingen og ordningen av det emnesdelte arkiv. Her finnes sikkert mange varianter. En må i alle fall bestrebe seg på å få en noenlunde naturlig eller logisk rekkefølge i oppstillingen av sakene. Mye vil her være overlatt til

1 En foreløpig gjennomgåelse og oppmerking av deler av Helsedirektoratets arkiv har også avslørt mange tilfeller av blandet proveniens.

skjønnsmessig vurdering. Stoff angående statsbudsjettet/ statsregnskapet vil vanligvis komme i teten for saksarkivet. Siden kan man ordne emnegruppene dels etter kronologien, dels etter avtagende viktighet. Selve lovforarbeidene vil således komme foran stoff om lovenes anvendelse osv. Vi kan kanskje også finne retningslinjer i tilknytning til forvaltningspraksis, til en personalgruppes livssyklus o.l. Spesielle protokoller bør helst stilles umiddelbart foran de sakpakkene som de har forbindelse med.¹ Egne regnskapsprotokoller og regnskapsserier som blir bevart, kan ofte danne en avdeling i slutten av arkivet. Gruppen "diverse saker" bør søkes redusert mest mulig !

Da jeg satte opp en ordningsplan for Kirkekontorets sakarkiv, hadde jeg litt nytte av departementets nyere arkivnøkkel etter desimalsystemet. Men den voldsomme oppsplittingen av sakgruppene passet ikke godt for det eldre arkiv. I det hele tatt må det advares sterkt mot å gjøre vold på et eldre arkiv ved å tvinge det inn i en form som ikke passer for det ! Det må være prinsipielt feil å presse et gammelt amtsarkiv inn i en nyere arkivnøkkel.² Derimot vil innføringen av et nytt arkivsystem kunne være av så gjennomgripende betydning at det berettiger til å "lukke" det gamle arkiv, og at man så å si starter på nytt av etter den nye ordning. Det vil f. eks. være naturlig å sette et kronologisk skille i Kirkedepartementets arkivmasser i 1961 ved etableringen av en ny arkivstruktur etter en moderne arkivnøkkel.

I det videre og endelige ordningsarbeid kasserer og fjerner vi det som ytterligere skal kasseres og fjernes, legger dokumentene kronologisk etter hverandre, skifter ut dårlig omslag, daterer m. v., pakker om, skriver etikett med dekkende innholdsangivelse og konsept til katalog. Vi registrerer ikke enkelt dokumenter, men legg for legg og pakke for pakke. Poenget er å finne en kort og rammende karakteristikk av hovedinnholdet i arkivet. En detaljregistre-

1 Kan også danne en gruppe "forskjellige protokoller" etter journalene. Hensynet til den beste utnyttelse av hylleplassen kan her spille inn.

2 Se Atle Nilsens artikkel om registraturer

ring forbyr seg selv når vi tar i betraktning det veldige omfanget av de nyere departementsarkivene. Vi kan ikke for-
tape oss i en finregistrering av ti hyllemeter arkivalier
når vi har tusen hyllemeter som venter på å bli ordnet !

Jeg skal ikke her gå videre inn på enkelthetene i ord-
nings- og registreringsarbeidet, men heller gå over til å
kommentere et par spørsmål av spesiell interesse når det
gjelder anvendelsen av proveniensprinsippet.

Hyppige administrative forandringer skaper her ofte hode-
bry for arkivarer. Når et forvaltningsområde blir over-
flyttet fra et kontor eller et departement til et annet, føl-
ger gjerne de tilsvarende eldre arkivsaker med på flyttelasset.
I mange kontorer vil vi da finne arkivalier av blandet prove-
niens, arkivalier som er "arvet" fra ett eller flere andre
kontorer. I hvor høy grad skal vi da tilbakeføre slike arkiv-
saker dit de opprinnelig er oppstått ?

Johan Hvidtfeldt skriver om dette i Håndbog for Landsarki-
vet i Viborg (Viborg 1956): "Saadanne sager bør i almindelig-
hed tilbageføres til det embede (kontor) ved hvilket de oprin-
delig er opstået. Protokoller, der er blevet ført ved flere
embeder, skal anbringes, hvor de sidst er blevet ført". Vi-
dere sier han: "Tilbageførelsesprinsippet skal ikke følges me-
kanisk og tankeløst, og man må altid overveje, om ikke prak-
tiske eller andre hensyn i enkelte tilfælde kan gjøre det na-
turligt at lade sagerne blive liggende". - - - "Først og
fremmest må det undgås, at ensartede arkiver bliver så adspredt,
at benyttelsen bliver vanskeliggjort".

Nils Nilsson sondrer mellom primær og sekundær proveniens.
Sekundær proveniens definerer han som den plassering dokumen-
tene har fått "genom arkivaliers fortsatta anvendning i admi-
nistration och forskning, genom ordningsarbeten och genom til-
fälligheter" (etter Bertil Boëtius). Om tilbakeføring av ar-
kivsaker skriver han: "Då t. ex. en myndighet efterträder
en annan eller övertar en del av dess verksamhetsområde, över-
flyttas ofta handlingar til efterträdaren. Om de hos efterträ-
daren indragits i forvaltningsåtgärder, bör de oftast hänföras
til dennes arkiv. Om de däremot endast begagnats som referens-
material, hör de till den äldre myndighetens arkiv". ¹

1 Nilsson, s. 86.

Som et eksempel på at vi har valgt å respektere den sekundære proveniens, kan nevnes den eldste prestegardsserien i kontor B i Kirkedepartementet. Her finner man også stoff som opprinnelig er produsert i Kirkekontoret, siden dette hadde alle sakene angående bebyggelse av geistlige embetsgarder inntil 1894, da de ble overflyttet til B-kontoret, som fra før av hadde de andre prestegardssakene. Det falt naturlig å holde stoffet i denne serien samlet. Det samme gjelder arkivaliene om enkesetene som er produsert i 2 å 3 forskjellige kontorer. Stoffet om enkesetet X vil man da finne i det kontoret som hadde sluttbehandlingen av salgssaken. Det falt her urimelig å splitte opp sakene om en og samme gard på flere kontorer.

Datosakene til første fondskontor i KUD (G), som fra 1890 overtok innløsnings- og salgssakene ang. det gjenværende benefiserte gods, inneholder mye stoff som opprinnelig har hørt til datorekken i Kontoret for det benefiserte gods (B). Det er så å forstå at en salgssak ikke kom til avslutning før innløsningen av den såkalte jordavgiften, noe som ofte skjedde flere tiår etter det opprinnelige salget. I kontor G har de rykket ut den eldre salgssaken fra kontor B og lagt den ved det siste utgående skrevet angående jordavgiften. Et typisk eksempel på at eldre stoff er trukket inn i en nyere forvaltningsavgjørelse, slik Nilsson taler om. Noe annet er vel at en aldri ville splitte opp en datoserie.

De sentraladministrative arkivene er fulle av eksempler på sekundær og tertiær proveniens. I 1971 mottok Riksarkivet et arkiv fra Fiskeridepartementet som strekker seg fra ca. 1850 til midt på 1930-tallet. Fiskerisakene hørte til Indredepartementet inntil 1902. Da gikk de over til det nyopprettede Handelsdepartementet, som fikk eget fiskerikontor fra 1920. Skal vi holde dette "fiskeri"-arkivet samlet eller fordele det på Indredepartementet og Handelsdepartementet? Trolig vil vi her foreta en fordeling. Et eget Fiskeridepartement fikk vi først i 1946.

Når et sakområde har gått gjennom særlig skiftende administrativ tilhørighet, oppstår gjerne de såkalte "vandrende arkiver" med opprinnelse i mange kontorer og departementer. Nilsson nevner navnesakene i Sverige som et eksempel på et

vandrende arkiv. Mye taler for å holde disse samlet for å unngå en urimelig oppstyking.

Jeg vil i denne sammenheng peke på et utpreget "Vandringsarkiv" hvor det har vært fristende å bryte med proveniensprinsippet og holde stoffet samlet, både på grunn av arkivalienes indre sammenheng og av praktiske hensyn. Det dreier seg om de dokumenter som beror i RA angående den oversjøiske emigrasjon; en lite voluminøs arkivmasse på vel 4 hm. Ikke desto mindre spenner dette arkivet over drøye hundre år (1837-ca. 1950) og omfatter stoff fremkommet i 6 forskjellige departementer og 7 forskjellige kontorer! For noen år siden fikk RA overlatt dette vandrende arkivet om utvandring til oppbevaring. Disse sakene er nå omordnet og ompakket under fellesbetegnelsen "Emigrasjon", og en forholdsvis detaljert fortegnelse er satt opp med angivelse av innhold, årstall og kontorlittera. Når det gjelder plasseringen av dette arkivet, blir det vel helst å stille opp under Kommunaldepartementet, som sist hadde disse sakene til behandling.

Den australske arkivar P. J. Scott har innført begrepet multiple provenance series, definert som "series created by more than one administration". "Administration" i denne forbindelse må vel helst bety "administrative agency" - departement, direktorat, kontor o. l. På grunn av de hyppige omstruktureringene i den australske administrasjon består hele 27 % av seriene i det sentrale nasjonalarkivet av såkalte "multiple provenance series". ¹ Disse seriene blir ikke splittet opp, men man redegjør for den skiftende administrative tilhørighet i registraturrene.

Hos oss har vi holdt rekken av medisinalinnberetninger 1835-1920 samlet, og den kan vel passende karakteriseres som en slik serie av forskjellig proveniens, eller en "vandrende serie". ²

- 1 Scott, P. J.: "Facing the reality of administrative change. Some further remarks on the record group concept". I Journal of the Society of Archivists, nr. 2 1974, s. 94.
- 2 Serien er nå (1980) delt mellom Justisdepartementets og Medisinaldirektørens arkiv, men er tillike produsert i KUD og Indredeptet.

Det finnes også uten tvil tilfeller hvor det er på sin plass å dele serier etter proveniensmessig tilhørighet. Den lange rekken av dispensasjoner fra arbeidervernloven vil f. eks. passende kunne kuttes av i 1948, da disse sakene gikk over fra Sosialdepartementet til det nyopprettede Kommunaldepartement.

På den andre siden vil vi kunne sammenføre flere ensartede serier til én hvis dette er forenlig med proveniensprinsippet. I Kirkedepartementets arkiv ble således flere mindre serier med geistlige embetssøknader støpt sammen til en alfabetisk serie dekkende tidsrommet ca. 1850 - 1950.

Her kommer vi inn på spørsmålet om vi skal sammenordne materiale som stammer fra flere forskjellige avleveringer. Dette har vi gjort når det gjelder Kirkeavdelingen i KUD 1819 - ca. 1950. Flere forhold må tas i betraktning ved en slik sammenstøpning. Vi må ta hensyn til når det på grunn av større administrative omstruktureringer er passende å lage et skille i arkivmassene. Mye vil også avhenge av de tidligere utførte ordningsarbeider og de allerede foreliggende registraturer. Det skal sterke grunner til å bryte opp en eldre ordning og et katalogverk som har fått hevd gjennom mange års bruk. I alle fall vil man da i den nye registraturen måtte ta med henvisninger til den eldre fortegnelsen.

- En annen løsning er å la de forskjellige avleveringer følge på hverandre, og så lage en systematisk registratur som ikke reflekterer den rent fysiske oppstilling av arkivaliene. Det vil i de fleste tilfeller være uråd å regne ut hvor mye plass som må settes av etter de forskjellige delene av arkivet for å kunne ta i mot de framtidige avleveringene. Vi kan lage en gjennomløpende nummerering av arkivet fra 1 - og sette de nye avleveringene på slutten etter hvert som de kommer inn. Systematikken vil da ligge i ordningen og registreringen, og ikke så mye i den fysiske plassering av arkivdelene i magasinet.

Til slutt vil jeg nevne at det måtte være av betydelig arkivhistorisk interesse å få undersøkt mer i detalj hvordan proveniensprinsippet slo gjennom som det ledende ordningsprinsipp innenfor det norske arkivvesen. I det foregående har vi tatt opp en del spørsmål i forbindelse med den aktuelle,

praktiske anvendelse dette grunnleggende prinsipp. En nærmere undersøkelse av den faktiske ordningspraksis ville også ha en videre interesse. Den danske arkivar Ejvind Slottved skriver i Arkiv nr. 4 1977: "Proveniensprincippet er ryggraden i alle de nordiske landes arkivvæsener, men har dog i de enkelte lande fået særlige udforminger. Det ville have været værdifuldt at få det belyst netop i nordisk sammenheng, såvel som at have fået en nærmere analyse og diskussion af hele begrebet". ¹

1 Ejvind Slottved: anmeldelse av "Nordiske arkivstudier" i Arkiv, bd. 6, nr. 4 1977, s. 271.

LITTERATUR

- Birkeland, M.: Om Arkivvæsenets Ordning. (1877, utg. Oslo 1934)
- Innstilling om arkivproblemene i statsforvaltningen, avgitt av arkivutvalget av 1958 (Oslo 1958)
- Kirke- og undervisningsdepartementet: Arkivbegrensning, kassasjon og arkivordninger i statsforvaltningens arkiver (Oslo 1974)
- Meddelelser fra det norske Riksarkiv II (Kristiania 1903)
- Hvidtfeldt, Johan: Håndbog for Landsarkivet i Viborg (Viborg 1956)
- Ministère des Affaires Culturelles. Direction des Archives de France. Association des Archivistes français: Manuel d' Archivistique (Paris S.E.V.P.E.N. 1970)
- Nilsson, Nils: Arkivkunskap (Malmø 1973)
- Schellenberg, T. R. : Modern Archives. Principles and Techniques (Chicago 1956)
- Scott, P. J. : "Facing the reality of administrative change. Some further remarks on the record group concept". Journal of the Society of Archivists, nr. 2 1974, s. 94-
- Secher, V. A. : "Om proveniens (hjemhørs-) princippet som ordningsregel i de danske statsarkiver og om andre der gældende ordningsregler". Meddelelser fra det danske Rigsarkiv 1906-1918, s. 191-240 (København 1906-18)
- Thomsen, Hans Kargaard: "Omkring Geheimearkivets syn på arkivbenyttelse, arkivordning og registrering i det 19. århundrede (1820-1882)". Arkiv nr. 2 1976, s. 108-31 (Kbh. 1976)
- Weibull, Carl Gustaf: "Arkivordningsprinsipper". Scandia 1930, s. 52-77 (Stockholm 1930)

TORLEIF. W. HANSEN: OM UTARBEIDELSE AV REGISTRATURER OG
ORDNING AV ARKIVSAKER SÆRLIG MED HENBLIKK PÅ SORENSKRIVERARKIV

1. Registraturer

Innenfor distriktet til Statsarkivet i Bergen ligger det i dag 9 sorenskriverier, hvorav de fleste har vært preget av stor stabilitet. Bare sorenskriveriene Hardanger, Voss og Midhordland er av relativt ny dato. De to første oppsto ved deling av Hardanger og Voss sorenskriveri i 1918 og det siste ved utskillelse fra Nordhordland sorenskriveri i 1848. Løsrevet fra Midhordland sorenskriveri eksisterte det dessuten et eget Sotra sorenskriveri fra 1955 til 1972.

Registraturer er tidligere utarbeidet for alle sorenskriveriene. Fortegnelse over arkivsakene er ført inn på venstre katalogside, mens høyre side er holdt av til anmerkninger. Registrering av nye avleveringer er enten tilføyd, notert i anmerkingsrubrikken eller det er tatt fotokopier av avleveringslisten som er klebet inn i registraturen. Dette har i høy grad gjort registraturene uoversiktlige. Disse forhold sammen med slitasje og andre moment har ført til et helt nødvendig behov for nye registraturer.

Da funksjonsområdet til rettsbetjenter og sorenskrivere er noenlunde felles, har vi søkt å dra nytte av og finne inspirasjon i bl.a. danske rettsbetjentregistraturer. Utgangspunktet har imidlertid vært forskjellig. Mens vårt ønske har vært å bygge registraturene opp fra grunnen av, er det i forordene til rettsbetjentregistraturene oppgitt at de er grunnlagt på de "af skiftende arkivtjenestemænd gennem tiderne udarbejdede registraturer". Dette er videre utdypet i en artikkel av Grethe Ilsøe i "Arkiv" 4.bind 1972/73 om "Arkivfaglig metode-debatt" hvor det bl.a. står:

"For de fleste af de publicerede registraturer gælder det typiske forhold, at de er bearbejdelser af tidligere arkivar-generationers registreringer. Det vil sige, at udvælgelsesbeslutningen i et vist mål har været afhængig af praktiske og arbejdsøkonomiske betragtninger. Dette således forstået, at man ved udvælgelsen har taget hensyn til, at det er forbundet med langt færre arbejdsmæssige omkostninger blot at

skulle tilrettelægge en allerede etablert registratur for publicering fremfor først selv fra grunden at skulle oparbejde en hel registratur. Dette forhold, der er en så gennemgående faktor i udvælgelsesbeslutningen, er i et vist omfang en karakteristisk følge af det voldsomme pres, som arkivinstitusjonerne rent arbeidsmessig lider under. For til stadighet at kunne markere en forskningsmessig status over for omverdenen, må man ty til de prisbilligste løsninger. Retfærdigvis skal det dog noteres, at disse prisbillige registraturer oftest viser sig at imødekomme et forskningsmessigt behov. Derfor er det nok rimeligt at trække på ressourcerne fra fortiden. Men de prisbillige løsninger bliver dyrekøbte, hvis de spærrer for initiativer til at etablere registraturer over ikke tidligere behandlede arkivenheder".

Vi er altså mer på linje med E.A. Thomle som i en artikkel i Morgenbladet 18/9-1910 sier at katalogisering står "i høieste Forbindelse med Ordningen av Arkivet og til dette kræves både Tid og Arbeide".

En dansk rettsbetjentregistratur vil vanligvis inneholde en innledning, oversikt over forordninger av betydning for jurisdiksjonsrådet, oppgaver over byfogder og byskrivere, administrasjonshistoriske oversikter, en arkivregistratur på 14 grupper og oppgaver over sognenes fordeling på rettskretser. Enkelte registraturer kan være mer utfyllende enn andre. Verd å merke seg er det kanskje at i registraturen for gl. Kjøbenhavn amt er det og gitt en oppgave over pantebøker og panteregistre som fremdeles oppbevares ved dommerembetet. Registraturene blir tildels svært detaljerte med den følge at det uvilkårlig melder seg behov for et stikkordregister, som er imøtekommet i registraturen for Helsingør byfogd..

Uten videre å overføre det danske system til norske soren-skriverregistraturer ville være uhensiktsmessig. Dertil er forholdene for forskjellige. Da vi gikk i gang med registraturene, var Kiils bok: "Arkivkunnskap" publisert. Det falt naturlig å bygge den teoretiske del - administrasjonshistorien - på Kiil og la registraturen bare omfatte de enkelte grupper og oversikt over jurisdiksjonsendringene. Til orientering om sorenskrivere og fogder er det mulig at vi i forordet burde vist til trykt litteratur.

De grupper som er behandlet hos Kiil, finner vi naturlig nok igjen i rettsbetjentregistraturene, og i noenlunde samme rekkefølge, men med noen flere hovedgrupper som borgerlig ekteskap, fogdforretninger, politiforvaltning og tiendeforretninger.

Mot 14 grupper i danske rettsbetjentregistraturer står vi tilbake med følgende 9 grupper i våre sorenskriverregistraturer:

1. Rettargang. 2. Tinglysing. 3. Firma- og handelsregister.
4. Skifte. 5. Overformynderstyre. 6. Verjeråd. 7. Auksjon.
8. Notarialvesen. 9. Kontorarkiv.

Den viktigste forskjell er den at vi, som Kiil, skjelner mellom rettergang og tinglysing som i rettsbetjentregistraturene er ført sammen. Dessuten har vi latt overformynderi og verge-råd fremstå som hovedgrupper mens disse hos Kiil og i rettsbetjentregistraturene er ført under hovedgruppen skifte. Dette er vurderingsspmålsom som nok kan diskuteres. Alle detaljer vil neppe stå i et bestemt avsnitt hos Kiil. Men vi finner det f.eks. naturlig å føre inn voteringsprotokollene foran dømsprotokollene, storskifteprotokollene sammen med ekstrarettsprotokollene og la tingbøkene fra 1/1-1936 skifte plass fra rettergangsgruppen til tinglygingsgruppen.

Vi skal heller ikke unnlate å nevne de gode råd statsarkivar Olstad gav under arbeidet og den nytte vi har hatt av statsarkivar Michalsens registraturer. Et mønster har også vært fremlagt for Nordhordland sorenskriveri til uttalelse.

Samme mønster har vi selvsagt nyttet ved registreringen av arkivet til Byskriveren i Bergen, som har samme, men noe mer reduserte, funksjoner enn sorenskriveren, og - mer interessant - under arbeidet med arkivet til en høyere rettsinstans som Gulating lagmannsrett.

Fordelen viser seg også overfor avleveringsinstitusjonene. Før arbeidet tar til sørger vi for inspeksjon og avlevering av alt aktuelt materiale. Etter at registraturen er ferdig, får sorenskriveren et eksemplar som danner mønster for fremtidige avleveringer og gir grunnlag for orden, system og kontinuitet i arkivmassen.

Hvorvidt det er mulig å nytte den administrasjonshistoriske oversikt hos Kiil som henvisning og mønster for andre registraturer, har vi ennå ikke helt tatt stilling til. Men det er opplagt et av de moment som vil bli grundig vurdert før vi går i gang med å utarbeide nye registraturer for andre arkiv.

Under arbeidet med sorenskriverregistraturene har vi i et tilfelle vært nødt til å ta stilling til den del av proveniensprinsippet som krever at ethvert arkivdokument skal plasseres i det arkiv det tilhører. Dette gjaldt en intern deling av funksjonene innen Midhordland sorenskriveri da tinglysing-, auksjons- og skiftevesen og føring av handelsregisteret ble lagt til herredsskriveren, mens sorenskriveren, som tidligere, beholdt ledelsen av rettergang og notarialforretningene. Når vi valgte å se bort fra proveniensprinsippet, var det særlig rent praktiske hensyn som spilte inn, foruten at dette bare var en midlertidig ordning, som gjaldt fra 1922 til 1955, da forretningene igjen ble overført til sorenskriveren.

Uten at det har hatt noen innflytelse på vår avgjørelse, kan vi konstatere at danskene har løst problemet med deling av embetsfunksjonene på samme måte. F.eks. i Frederiksberg birk, hvor det ved siden av birkedommerembetet, ble opprettet et eget straffedommerembete. Bruddet på proveniensprinsippet markerer seg kanskje mest ved at det oppstår doble sett med journaler og kopibøker. Hos oss med egne sett for sorenskriveriet og herredsskriverembetet, og hos danskene med vanlige journaler og straffedommerembetets journaler.

Rettskretser utenfor den ordinære rettsadministrasjon har delvis komplisert arbeidet med registraturene. Dette gjelder Lysekloster- og Rosendalgodset i de sørlige sorenskriverier og Svanøgodset i Sunnfjord. Halsnøyklostergodset i Sunnhordland hadde riktignok egne tinglag og tingtider til 1771, men ble, bortsett fra en kort periode 1671-1680, administrert av sorenskriveren i Sunnhordland. Lysekloster hadde felles sorenskriver med Hardanger og Voss sorenskriveri, og det samme gjaldt for Rosendal i en kort periode på slutten av 1700-tallet og fra 1818 og fremover. Dette fører til at bl.a. skifteprotokoller og tingbøker for såvel Rosendal- som Lyseklostergodset,

inklusive gårder i Sunnhordland sorenskriveri, finnes i arkivet for Hardanger og Voss sorenskriveri. Alle åstedssaker er imidlertid registrert under sine respektive gårder.

På tinglysingsvesenets område har derimot de berørte ordinære sorenskriverier prøvd å hjelpe seg selv med å ta avskrifter av panteregistre og pantebøker over gårder innenfor deres eget område men under en annen jurisdiksjon.

Når vi i tillegg tar hensyn til at det eksisterer mindre egne arkiv for såvel Lysekloster som Rosendal, aner vi konturene av en fremtidig tverrregistrering av dette materiale. I slike spesielle tilfeller kan det bli nødvendig å la registratorene nærme seg det danske mønster med administrasjonshistoriske oversikter og beskrivelse av selve arkivet.

2. Jurisdiksjonsendringer

Om behovet for oversikt over jurisdiksjonsendringene uttaler Kiil følgende:

"Ein absolutt nødvendig føresetnad for at ein skal kunne drive effektiv gransking i eit statsarkiv, er at ein lett kan finne ut kor dei einskilte lokaliteter har hørt heime innanfor den sivile, geistlige og militære jurisdiksjon i dei siste tre hundre åra. I denne tida har det sjølsagt vore visse jurisdiksjonsendringar. Det har t.d. vore overføringar av enkelte gardar frå eit tinglag til eit anna eller frå den eine sokna til den andre, og også omflytting av større område. Arkivfolk og arkivgranskarar har røynsler for kor lett det kan vere å gjøre mistak i slike tilfelle, og kva det kan koste ein i bortkasta tid.

Desse tidlegare endringane er likevel mest ikkje nemnande samanlikna med dei endringar i embetsgrenser og kommuneinndelingar som har vore sette i verk i dei siste åra - utan minste omsyn til historisk tradisjon og samanheng. Dei vanskane for arkivarbeidet som desse omskifte har ført med seg, merker vi alt no, men med si fulle tyngd vil dei først melde seg om noen år. Ein må vone at styremaktene tar konsekvensen av det som er gjort, og sett i verk tiltak til ei detaljert jurisdiksjonshistorisk registrering av den enkelte garden, så ikkje arkivfolk i framtida må ofre ein stor del av arbeidstida på å finne ut i kva for eit embetsarkiv ein til kvar tid skal leite etter opplysningar om den enkelte garden, personen eller saka".

Innen Arkivverket er problemet forsøkt løst på forskjellig måte. En vanlig metode er å gjengi forordningene kronologisk, noe som kan være både et tungvint om omstendelig system for den

vanlige katalogbruker. Det ville derfor utvilsomt være en fordel om det i hvert fall ble utarbeidet en oversikt i tillegg, hvor jurisdiksjonsendringene ble spesifisert under det enkelte herred eller prestegjeld, slik at en unngikk å lese igjennom hele rekken av forordninger hver gang en gård skal følges opp.

I utenlandske registraturer bygger jurisdiksjonsendringene ofte på den minste geistlige enhet - sognet.

I danske rettsbetjentregistraturer vil vi således finne alfabetske oppgaver over de enkelte sogn og deres fordeling på rettskretser ca. 1621-1966. Men vel å merke med en henvisning til spesielle opptegetninger i Landsarkivet for sognenes avgrensning.

I registraturen for genealogisk forskning ved Gøteborgs landsarkiv er det oppgitt at utgangspunktet er den minste kirkelige enhet "Församlingen" og at det for å lette den videre forskning er tatt med navnet på den lokale domskrets (tinglag) som "Församlingen" er eller har vært en del av. Såvel i registraturen over rettergangsarkiv som geistlige arkiv er det altså gjort forsøk på å forklare sammenhengen mellom sogn og rettskrets. Her ligger det utvilsomt stoff til ettertanke når norske registraturer skal utarbeides. Metoden krever imidlertid en høy grad av konformitet mellom sogn og rettskrets for å bli effektiv. Med den mangel på stabilitet som preger våre sogn i jurisdiksjonssammenheng, må vi her være forberedt på å møte store vansker. Vi bør derfor ta skrittet helt ut og knytte jurisdiksjonsendringene til den enkelte gård. Også på dette område faller det naturlig å bygge på trykt litteratur. Når vi har tatt utgangspunkt i Ryghs bøker om norske gårdsnavn, så skjer det ut fra den observasjon at jurisdiksjonsendringene som regel omfatter store grupper gårder og at den enkelte gård er tilstrekkelig identifisert ved hjelp av gårdsnummeret. Den omfattende endring av kommunegrensene i 1960-årene har imidlertid gjort det nødvendig å føre bøkene å jour.

Tar vi f.eks. for oss sorenskriveriene Sunnhordland, Nordhordland og Midhordland, hvor det totale antall herreder pr. 1910

var 34, vil vi se at det innen det enkelte herred var maksimalt 6 gårdgrupper med forskjellig jurisdiksjonsmønster. Det var imidlertid bare 1 herred som hadde det maksimale på 6 endringer, mens gjennomsnittet lå på 3.

Fordelene ved metoden synes innlysende. Endringene som spesifiseres under det enkelte herred, er eksakte, oversiktlige, og lite plasskrevende. F.eks. vil jurisdiksjonsendringene for 1146 gårder i Sunnhordland sorenskriveri (som kanskje er det mest kompliserte) bare fylle 8 maskinskrevne sider.

3. Ordningsarbeid

Forut for registreringen går, som nevnt, inspeksjon og veiledning hos avleveringsinstitusjonen. Bl.a. blir fotokopi av det utarbeidede registratormønster utlevert slik at rekkefølgen for sakenes avlevering er klarlagt. Etikettering, bruk av arkivbokser og vanlig avleveringsprosedyre blir vurdert og drøftet. De delene av arkivet som alt er avlevert blir gjennomgått og konferert med eldre registraturer som skal skiftes ut, eller eldre avleveringslister. Uoverensstemmelse mellom pakke eller protokollinnhold og registratur blir notert og likeledes arkivsaker som eventuelt mangler.

Vi har funnet det fordelaktig å fotokopiere de gamle håndskrevne registraturer og eventuelle lister over saker som skal avleveres. Fotokopiene blir klippet opp og sortert på grupper.

Under arbeidet med manuskriptet blir det nyttet doble linjerte ark. Venstre side av arket blir brukt til å skrive på. Enhver registrering av en arkivsak i manuskriptet har alltid sitt motstykke i en innklebet (tapet) fotokopi på høyre side av arket. Når manuskriptet er fullført, skal alle fotokopiene være innklebet og eventuelle merknader fra den tidligere gjennomgåelse av arkivet være tatt hensyn til. Det vil ofte være unødvendig å notere alle arkivsaker i manuskriptet. Overfor lange registratur- eller pakkerekker som er tilfredsstillende identifisert i avleveringslistene eller i eldre

registraturer, er det tilstrekkelig med en henvisning til fotokopien på høyre side i manuskriptet etter at gruppe og nummer er oppført.

Etikettene hovedinnhold (embete, saks- og gruppenummer) blir trykket på bokbinderiet. Utfyllingen for øvrig skjer ved hjelp av IBM maskiner. Denne del av operasjonen går omtrent parallelt med maskinskrivningen av katalogen. For å rasjonalisere etiketteringsarbeidet har vi etter forslag fra bokbinderiet gått over til å skrive alle etiketter på papir og etterpå lime fast på papp eventuelle pakkeskilt.

I teorien er det avleveringsinstitusjonen som skal ordne arkivsakene. I praksis faller imidlertid arbeidet ikke så rent sjeldent på Arkivverket. En noe fastere linje overfor arkivskaperen og et utarbeidet mønster for hvordan avleveringen bør skje, synes imidlertid å ha gitt resultater.

I et av våre sorenskriverier, hvor arkivforholdene var kaotiske, ble arkivet ordnet på en mønstergyldig måte etter påtrykk fra oss. I dette tilfelle ble arbeidet utført av en deltidsansatt på sorenskriveriet under vårt oppsyn.

Under arbeidet med sorenskriveriene har det vært en selvfølge å sammenarbeide eldre og nye avleveringer, og plassere dem i et felles mønster. Denne forutsetning vil neppe bli avveket under fremtidig arbeid med andre arkiv.

ATLE STEINAR NILSEN: REGISTRATURER, NØKKELEN TIL BRUK AV ARKIV

Selv om begrepet registratur er brukt om de arkivregistraturer som hittil er blitt publisert i Norge, har det likevel ingen befestet stilling i norsk arkivterminologi. I avdelingsarkivar Carlo Larsens stensil Arkivterminologi fra 1975 brukes begrepet selvstendig register. Larsen finner imidlertid selv at betegnelsen vel ikke er helt vellykket (s.8).

Mens betegnelsen katalog i Norge er det vanlige synonym for registratur, er det i Danmark, ifølge tidligere landsarkivar Harald Jørgensen, en "dødssynd" å bruke betegnelsen katalog om en registratur. Etymologisk har ordet registratur sammenheng med mlat. registrare som over ty. registrieren gir oss det "norske" verbet registrere, å oppta en fortegnelse. Språklig betegner derfor registratur en fortegnelse.

Danmark har av geografiske og historiske årsaker en langt sterkere tilknytning til Tyskland enn de øvrige nordiske land, og dette har også preget arkivterminologien. I Tyskland kunne Registratur helt inn i det 17. århundre være identisk med Archiv. Langt viktigere enn å kjenne dette historiske faktum er det å være klar over den annen hovedbetydning av det tyske Registratur: "Registratur heisst ferner der Aufbewahrungsort der Substanz und die mit ihrer Verwaltung betraute Stelle (bei physischen Personen identisch mit dem Eigentümer der Papiere)" (Heinrich Otto Meisner: Archivalienkunde. Göttingen 1969, s.22).

I svenskarkivterminologi har begrepet registratur en vesensforskjellig definisjon: "Renskrift av konsept, bevarade i kronologisk ordning hos utställaren". (Nils Nilsson: Arkivkunskap. Malmø 1973, s.39).

Det vil være av stor betydning at vi også i Norge utarbeider en fast arkivterminologi, og da må man enes om en terminus for det begrep som benyttes her; registratur. Med tanke på hvorledes begrepet tidligere er brukt i Norge, skulle mulighetene for misforståelser angående hva det betegner være minimale. Registratur anvendes hos oss bare som et uttrykk for en fortegnelse.

Når begrepet registratur her blir konsekvent brukt fremfor selvstendig register eller katalog, er det naturligvis et uttrykk for preferanse. Å kalle fortegnelsen selvstendig register finner forslagsstilleren selv ikke er helt vellykket. Grunnbetydningen av katalog (over fr. fra lat. -gr. catalogus til gr. katalegein; oppta i manntall) er den samme som for registratur; ordnet fortegnelse. Denne ordnede fortegnelse gir som regel en oversikt over en samling. Bibliotekene har sine kataloger, likeså museene, og disse kataloger skapes gjennom katalogisering.

Et arkivfond er som regel et resultat av en langt fastere og mer organisk bakgrunn og fremvekst enn de samlinger som katalogiseres. Registraturene fremkommer som et resultat av ordnings- og registreringsarbeid, ofte utført av registratorer. Ved å bruke begrepet registratur, får vi både språklig og saklig en direkte tilknytning til det arbeid som er utført og som ligger til grunn for det fullførte registreringsarbeid; registraturen. Det bør også legges stor vekt på at de hittil publiserte fortegnelser over arkivfonds bruker begrepet registratur og at denne betegnelse er en selvfølge i Danmark.

Dette er bare noen moment til den diskusjon som bør komme om en fast terminus for fortegnelsen over et arkivfond. Uansett hvilken terminus man vil komme fram til, er fortegnelsen selve kjernepunktet. Det er da vesentlig først å fastslå at avleveringslister fra arkivskaper til arkivinstitusjon ikke er registraturer i den arkivterminologiske betydning av ordet. Registratur betegner her den fortegnelse som fremkommer som et resultat av det ordnings- og registreringsarbeid av et arkivfond som utføres av en arkivinstitusjon etter avlevering fra arkivskaper. For Arkivverket er arkivskaper i overveiende grad statsadministrasjonen. For Riksarkivets del sentraladministrasjonen og for statsarkivene de lokale statsmyndigheter.

En registratur skiller seg fra et register ved at den gir oversikt over et arkivfond; f.eks. et departementsarkiv, et soren-skriverarkiv eller et prestearkiv, mens registeret som regel vil gå på de mindre arkivenheter og være saks-, emne- eller navneorientert. Registeret gir gjerne inngang til arkivserier i et arkivfond.

En registratur vil naturligvis ta preg av det arkivfond den gir oversikt over, men likevel vil registraturer over forskjellige arkivfonds ha svært mange fellestrekk. Like viktig som selve fortegnelsen over et arkivfond er ofte innledningen som bør inngå som en selvfølgelig del av enhver registratur. Uten en administrasjonshistorisk oversikt vil ikke sjelden endog det mest velordnede og omhyggelig registrerte embetsarkiv og dets registratur bare ha en illusorisk verdi. Vi må i en innledning kunne forvente å finne klare opplysninger om de endringer som har funnet sted i embetets jurisdiksjonsområde i den tid man har historiske kilder som kan gi opplysning om det. Sammenlånning med et annet eller andre embeter og økning eller innskrenkning av de oppgaver som påligger embetet, bør likeledes gå klart fram av en innledning. Uten opplysninger av denne art vil mange arkivfonds, f.eks. sorenskriverarkiv, være lite tilgjengelige, og tilgjengeligheten er selve grunntanken som ligger bak ethvert ordnings- og registreringsarbeid.

De to herrer Arkivverket tjener; statsadministrasjonen og forskerne - forsker betegner her alle som søker historisk informasjon fra våre arkivfonds - har begge de samme krav på effektiv hjelp.

Den grad av effektivitet en registratur får, avhenger i stor grad av innledningen og de opplysninger som der blir gitt. Hvor omfattende en innledning bør være er ett av de punkt som fortjener å gjøres til gjenstand for inngående drøftelse. Det må være naturlig at innledningen også i korte trekk skisserer arkivfondets historie i den utstrekning denne kan belyses gjennom de opplysninger man kan innhente gjennom ordnings- og registreringsarbeidet. Det bør også gjøres rede for det prinsipp som er valgt i ordningsarbeidet, og i mange tilfelle vil det være riktig å utarbeide en embetsetat.

Den systematiske del av registraturen; inventariet eller selve fortegnelsen over arkivfondet, bør innledes med en innholdsfortegnelse som gir oversikt over arkivseriene i det tidsrom de dekker for avsluttede arkivserier, og tidspunktet de begynner for ikke avsluttede serier. Da ordningsarbeidet og utarbeidelsen av registraturer vil bli utførlig behandlet av førstearkivar

Torleif Hansen, er det ikke nødvendig å gå inn på dette her. Sider ved registreringsarbeidet som tverr-registrering, dvs. registrering av arkivalia vedrørende et bestemt saksområde i forskjellige arkivfonds; en registrering på tvers av den proveniensemessige registrering av det enkelte sluttede arkivfond, (Grethe Ilsøe: Tværregistrering. Registrering af arkivalier. Trykt referat fra Arkivarforeningens seminar i Løgumkloster 27. - 29.oktober 1966, s.21) tas derfor ikke opp her. Det er nok å merke seg at registraturen blir et unntak fra den generelle regel for så vidt som den gir en fortegnelse over et felles saksområde i flere arkivfonds.

Proveniensprinsippet gir som regel rammene for utarbeidelsen av registraturer. Dette problem vil bli utførlig behandlet av førstearkivar A.A. Svalestuen. I denne rent generelle oversikt, vil jeg bare peke på en sentral problemstilling når det gjelder proveniensprinsippet. Hva skjer om vi i vårt ordningsarbeid skulle velge den svært uheldige løsning å ignorere proveniensprinsippet og se mer mot fremtidige avleveringer enn mot det mottatte arkivfonds særart? Som eksemplifisering kan gjengis hva Fin Michalsen skriver i innledningen til registraturen over Buskerud amtsarkiv: "For å unngå store brudd i den fremtidige ordning av amtsarkivet, er den arkivnøkkel som er i bruk i dag (1967) lagt til grunn i den utstrekning det har kunnet la seg gjøre..... Også arkivsaker som er eldre enn formannskapslovene av 1837, er søkt innpasset i mønstret". (SAO's registratur B VIII 1, innledning).

I en generell fremstilling om registraturer må vekten legges på hovedtrekkene. De mange nyanser unntakene fra "regelen" skaper, ville sprengte rammen for en kortfattet orientering. For å trekke opp hovedskillet mellom registratur og register, har jeg anført at registeret som regel, dvs. vanligvis, vil gi en saks-, emne- eller navneorientert oversikt over enheter som er mindre enn arkivfonds. Det er to viktige unntak fra dette. Vi har for det første det register som gir oversikt over registraturerne i en arkivinstitusjon. Det annet unntak, som dessverre også bokstavelig talt er et unntak, er registeret til registraturen. Et eksempel på denne type register er Riksarkivets: "Alfabetisk fortegnelse over saker som Riksarkivet

har overtatt fra Det kgl. Justis- og politidepartement pr. 1. januar 1962". Slike registre ville være av uvurderlig betydning, men med den arbeidskapasitet som står til rådighet, forbyr ofte den uhyre tidkrevende prosess det er å utarbeide slike registre seg selv, hvis man ikke vil forsømme andre oppgaver.

Som tidligere nevnt er tilgjengeligheten selve grunntanken bak ethvert ordnings- og registreringsarbeid. Siktepunktet ved utarbeidelsen av enhver registratur bør derfor være å få den publisert slik at den blir lett tilgjengelig for alle som er interessert i å orientere seg i det arkivfond registraturen dekker. Det er en av Arkivverkets største forsømmelser når så lite er gjort på dette felt.

Det første bind av Norske Arkivregistraturer som ble utgitt av Riksarkivet i 1915, var en fortegnelse over kirkebøker i stiftsarkivene i Kristiania. Man har på de 63 år som er gått, ikke rukket å få utgitt bind 2, men det har kommet 3 bind foreløpige arkivregistraturer. To av bindene i serien foreløpige arkivregistraturer ble utgitt i 1963: "Stathaldar-arkivet 1572-1771 med Slottsslov-arkivet 1704-1722" og "Privatarkiver nr. 1-243. Hovedkatalog". I 1973 kom "Registraturar over arkiv frå kriseinstitusjonar 1807-1814 (1817)".

I forordet til registraturen over Stattholderarkivet opplyses det at serien: "... vil også kunne omfatte registraturer over arkiver som befinner seg i statsarkivene". Dessuten får vi vite at: "Riksarkivet har ikke oppgitt å føre serien trykte "Norske arkivregistraturer" videre".

Det kan pekes på tre grunner som gjør at det nå burde være mulig å øke det lite tilfredsstillende tempo i utgivelsen av arkivregistraturer. For det første, og det er det gledeligste som er skjedd i Arkivverket i de senere år, har vi fått en ny gruppe arkivmedarbeidere; registratorene, som er spesialutdannet for oppgaver i forbindelse med ordnings- og registreringsarbeid. Det må forventes at nye kull registraturer i nær fremtid vil følge da behovet for flere av denne svært nyttige gruppe er skrikende.

Den annen grunn som nå må muliggjøre en hyppigere publisering av registraturer, er at Riksarkivet snart flytter inn i nybygget på Kringsjø. De arbeidsoppgaver som hittil har måttet hvile nettopp med henvisning til den arbeidskapasitet som er bundet til byggesak og innflytning, vil, når innflytningen er skjedd, kunne gjenopptas.

En tredje grunn er dagens avanserte offset-teknikk som gjør det mulig å publisere arkivregistraturer meget rimelig. Det burde derfor ikke by på problem å finansiere utgivelsen av registraturer.

Behovet for en hurtigere takt i utgivelsen av trykte arkivregistraturer enn hittil er i høy grad tilstede, og dette tilsier at Arkivverket satser på serien foreløpige arkivregistraturer. Det kan i denne sammenheng pekes på den imponerende rekke foreløpige registraturer av ypperlig kvalitet Landsarkivet for Sjælland m.m. har gitt ut under Harald Jørgensens tid som landsarkivar. Ved å bruke betegnelsen "foreløpig" om en registratur, selv om erfaringene viser at den blir aldri så permanent, unngår man det krav til perfektjonisme i alle detaljer som utgjør det største hinder for en hurtig og effektiv utgivelse av registraturer i trykt form.

En primær oppgave når det gjelder registraturer, må være å få full oversikt over hva hver enkelt institusjon i Arkivverket i dag har av registraturer, av hvilken kvalitet disse er og i hvilken form de foreligger.

Statsarkivet i Oslo er, takket være den imponerende arbeidsinnsats tidligere statsarkivar Fin Michalsen gjorde på dette område, vel forsynt med registraturer. Statsarkivet har nå 78 bind maskinskrevne registraturer. De er skrevet på løssblad som er innsatt i klempermer. Dette system gjør det lett å foreta rettelser, og tilvekst i et arkivfond gjennom nye leveringer som passer inn i tidligere arkivserier, kan tilføyes uten vansker. En betydelig del av disse arkivregistraturer ville, etter mindre justeringer, kunne publiseres.

Det vesentligste unntak fra registratur-rekken som har denne

form, er registraturen for Akershus stift- og amtsarkiv. Den består at to håndskrevne protokoller som gir en fullt brukbar oversikt over dette store og viktige arkiv, men det er likevel behov for et svært omfattende ordnings- og registreringsarbeid i dette sentrale embetsarkiv før det kan utarbeides en arkivregistratur av samme standard som de øvrige.

Det er en selvfølge at det finnes flere sett av de maskinskrevne registraturer, og at ett av disse er fritt tilgjengelig for gjestene på statsarkivets lesesal.

Statsarkivet i Stavanger vil på en utmerket måte kunne belyse arbeidet med å utarbeide registraturer fra grunnen av. Statsarkivkontoret i Stavanger ble opprettet i 1949, og i 1970 fikk det status som statsarkiv. For den som ville orientere seg i de arkivfonds dette statsarkiv hadde mottatt, var situasjonen pr. 1. desember 1970 at man måtte forsøke å oppspore løse avleveringslister hvor de kunne finnes. At en slik situasjon kunne oppstå, kan selvsagt bare forklares med at arbeidspresset har vært så stort at det har forhindret et systematisk ordnings- og registreringsarbeid med utarbeidelse av registraturer og at arkivfondsmassen var så liten at den som kjente de forskjellige arkivfonds hadde god oversikt. At slike forhold for nyansatte og arkivgjester, mildt sagt, var lite tilfredsstillende, sier seg selv.

Prinsipielt vil derfor arbeidet med registraturer ved Statsarkivet i Stavanger være av stor interesse fra det tidspunkt arbeidet ble satt i gang under ledelse av statsarkivar Hans Eyvind Næss. Det vil kunne belyse sentrale problem fra et utgangspunkt hvor problemet bestod i å finne avleveringslister, samle disse og sette dem inn i klempermer for i hvert fall å ha en oversikt over de forskjellige arkivfonds, fram til de problem store avleveringer av arkivfonds med ordnings- og registreringsarbeid og utarbeidelse av registraturer over disse skaper når man samtidig skal forsøke å innhente tidligere forløst registreringsarbeid.

Jeg mener det bare må være en første målsetting å skaffe seg full oversikt over hva den enkelte institusjon i Arkivverket

har av registraturer og kvaliteten av disse, og at man når en slik oversikt foreligger, må konsentrere seg om spørsmålet om publisering av arkivregistraturer. Med tanke på publisering av registraturer, vil det være essensielt at disse får en mest mulig ensartet utforming. Det vil derfor ikke bare være ønskelig, men bli nødvendig å nedsette ad hoc-komiteer med medlemmer fra samtlige statsarkiv for å samordne arbeidet med registraturer for deres forskjellige arkivfunds. Det vil også være nødvendig å nedsette en hovedkomité som koordinerer de enkelte komiteers arbeid og som kan utarbeide prioriteringslister for publiseringen av registraturer, og da Riksarkivets eget arbeid med registraturer her kommer inn, må denne hovedkomité ha representanter både fra statsarkivene og Riksarkivet.

Ordspråket forteller oss at der det er vilje er det vei. Et målbevisst program av den type som her er skissert, forutsetter at man ikke bare ønsker, men har vilje til å gi arbeidet med arkivregistraturer og deres publisering førsteprioritet. Hva statsarkivene angår, vil en slik satsing, hvis man ikke får betydelig økte ressurser, måtte komme til å gå ut over andre oppgaver. Man må f.eks. overveie om det er riktig å bruke en vesentlig del av Arkivverkets arbeidskapasitet til å besvare det stadig økende antall forespørsler fra utlandet om slektsgranskning all den tid seriøse forskere og gjester i arkivene ofte ikke kan tilbys den registratur som burde ha vært en selvfølge.

Like viktig som arkivnøkkelen er for den arkivskapende myndighet, er registraturen for arkivinstitusjonen. Jeg har derfor som undertittel til denne lille skisse om registraturer brukt denne betegnelse om dem; nøkkelen til bruk av arkiv. Arkivverket har et stort ansvar overfor forskningen når det gjelder å påse at de nøkler som åpner døren til fortidens historie alltid må være tilgjengelige.

ORDNING, REGISTRERING OG KATALOGISERING I.
DISKUSJONSREFERAT

Ordstyrar: Anders Frøholm.

Diskusjonsdeltakarar: Anders Frøholm, Torleif W. Hansen, Lajos Juhasz, Ole Kolsrud, Carlo Larsen, Jørgen H. Marthinsen, Egil Nysæter, Laurits Repstad, Andres A. Svalestuen.

Referent: Brynjulv Gjerdåker.

1. Proveniensprinsippet (heretter kalla p.p.)

Repstad konkretiserte eit p.p.-problem i samband med ordning av stiftsdireksjonens arkiv: Før oppretting av stiftsdireksjonskontor i Kristiansand i 1837 sorterte seinare stiftsdir.-saker under dels stiftsamtmannen, dels biskopen.

Burde desse arkivalia frå før 1837 først sammen med dei seinare, og eigentlege, stiftsdireksjonssakene?

Hansen viste til praksis i Bergen, og svarte at desse to arkivseriane burde haldast for seg, og ikkje samordnast.

Nysæter tok fatt i Repstads problem og gjekk vidare på det. Han hevda at det i mange tilfelle når sekundærproveniens har blitt respektert, ligg kapasitetsmangel til grunn: Når ein finn døme på proveniensemessig feilplasserte saker, kjem dette i stor mon av at ein har mangla tid til omfattande ordningsarbeid. Tilfellet har bestemt om arkiv "har blitt konstruerte på etterskot" eller ikkje.

Ikkje minst mot denne bakgrunnen hevda også Nysæter behovet for tverregistrering, slik Hansen gjorde det i si innleiing.

Kolsrud var ikkje nøgd med Nysæters bruk av uttrykket "Sekundærproveniens". Han tykte at den gav ein god illustrasjon på skilnaden mellom ekte og falsk sekundærproveniens. Falsk sekundærproveniens kunne oppstå nettopp t.d. ved at arkivskaparar var vankunnige om kvar einskilde arkiv-saker eller rekkjer av saker høyrde heime, og såleis kunne koma til å levera dei frå seg til feil instans. Ekte sekundærproveniens såg ein døme på der ei arkivrekke eller arkivsak hadde fått ein funksjon i eit nytt miljø, der arkivalia var støytte inn i

ein ny administrativ samanheng.

Juhasz hadde ein lengre utfyllande kommentar til Svalestuens innleiande historikk. Han peika på at eit anna ordningsprinsipp rådde grunnen i europeisk offentleg administrasjon før p.p., nemleg pertinensprinsippet, (pertinens = tilbehør, som høyrer til, er ein organisk del av). I tråd med dette prinsippet vart, når arkivarar og systematisk arkivarbeid såg dagsens lys på 1600 (1700)- talet, arkivordninga emneorientert. Juhasz kom vidare inn på at ved saneringa av småstatar, og endeleg samling under Bismarck, i Tyskland, vart p.p. naturleg og nødvendig i arkivordning. Det vart uråd å samordna alle småstats-arkiva når desse byrja levera inn saker til dei nye stor-stats-arkivinstitusjonane. Ein let dei gamle småstats-arkiwa vera, utan innordning i den nye storstatens forvaltningsstruktur.

Utbygging og differensiering av tysk forvaltning verka dess-utan fremjande på p.p. i dette landet.

Larsen peika på at "sekundær proveniens" også har vorte skapt i Arkivverket, av arkivarar under ordningsarbeidet, ikkje berre av arkivskaparar. Sjølv om dette korkje er eigentleg, falsk eller ekte sekundærproveniens, blir resultatet det same.

2. Registratur/katalog m.m.

Larsen kommenterte også problem som A.S. Nilsen tok opp i sitt manus. Han fann ein termmessig dualisme i norsk språkbruk her. Og han var på linje med Nilsen når han hevda det uheldige i dette.

Men ulikt Nilsen meinte Larsen at ein gjerne må kalla eit register eller ein registratur for ein katalog. Brukar ein uttrykket "register", spesifiserer ein gjerne samstundes kva slags register det er tale om, som "åstadsregister". Vi har ingen internasjonal sambetegnelse, og brukar derfor like gjerne uttrykket "katalog" slik vi stort sett har gjort før. Larsen sa også at det viktigaste med katalogen var at han vart skriven. I samband med dette slo han til lyd for at Arkivverket burde utforma skjema og blankettar som kan vera høvelege for mange ulike katalogar, for å fremja uniformitet i dette arbeidet.

Frøholm slo eit slag for den jamne arkivbrukar, og meinte at katalogane nok burde ha ei vitskapleg og grundig innleiing, men i tillegg også ei kort innføring i emnet, som folk kunne bruka i ein fart.

Kart bør inngå i ulike katalogar, dei kan illustrera stoffet på ein konsis og instruktiv måte.

Grafiske framstillingar kan også prøvast, men dei kan lett bli noko innfløkte, tykte Frøholm.

Marthinsen slo eit slag for terminologisk standardisering.

"Registratur" eller "katalog" er eitt feitt, berre termbruken er konsistent, og den termen ein har valt kjem til syne i overskrift og/eller etikett.

Katalogar bør ha 1. innleiing, 2. systematisk del, og 3. stikkordregister, sa Marthinsen.

Juhasz hevda at katalog og register så langt frå har same innhald. Katalog har ingen indre samanheng, og er berre laust knytt saman innhaldsmessig. Register, eller inventarium, som er den termen som blir brukt på kontinentet, har slik samanheng. Registret/inventariet er organisk oppbygd.

Svalestuen peika på bruken av "register" i tydinga innhaldsliste/indeks, som t.d. register til ein katalog. I tilfelle som dette er "register" ikkje synonymt med "inventarium", det er ein indeks til inventariet, sa Svalestuen til slutt.

ORDNING, REGISTRERING
OG KATALOGISERING II

KIRSTEN ISAKSEN: REGISTRE I ARKIVVERKET

I det daglige liv har vi mange hjelpemidler rundt oss som vi kaller registre. Jeg har liten lyst til å begi meg ut i en diskusjon om definisjoner og termer, det overlater jeg til den som forstår seg på slikt og til en annen anledning. De registre jeg skal snakke om, er de hjelpemidler Arkivverket lager som skal gjøre det mulig å finne fram til opplysninger i et arkiv (emner, personer, gårder og steder). Jeg vil også nevne de hjelpemidler som gjør det mulig å finne fram til en katalog, den protokoll som vi i Riksarkivet kaller katalog over katalogene. Jeg vil også knytte noen kommentarer til registrene til av- og tilgangslistene.

Jeg har satt opp en oversikt over registrene i Arkivverket (pr. 31.mai 1978). Denne oversikten er utarbeidet etter opplysninger som avdelingsarkivarene i Riksarkivet og statsarkivene har gitt meg. Jeg vil gjerne benytte anledningen til å takke alle som har arbeidet med å framskaffe disse opplysningene. Et av statsarkivene, Statsarkivet i Trondheim, har lagt ned et arbeid som gav et resultat som langt overgikk det jeg hadde ventet. Disse oversiktene har jeg ikke kunnet nytte fullt ut ved denne anledning. Statsarkivet i Trondheim bør overveie om de kan gjøre andre delaktige i dette materialet.

Oversikten jeg har satt opp er sikkert ikke fullstendig. Det er en mulighet for at mine spørsmål har vært ledende. Da jeg skrev til statsarkivene nevnte jeg eksempler på hvilke registre jeg var interessert i, dette for å unngå at noen trodde at katalogene skulle med. Dette kan kanskje ha ført til at en trodde at jeg ikke brydde meg om andre registre enn de som var oppført i forespørselen. Jeg er sikker på at Arkivverket har en del registre som av denne grunn ikke er kommet med.

Vi vet alle at Arkivverket har vært dårlig bemannet i årevis, arbeidspresstet har vært stort for de fleste. Det er derfor ingen grunn til å ha dårlig samvittighet over at det ikke er laget flere registre, at vi ønsker flere registre er en annen sak. Jeg synes det vitner om stor arbeidsinnsats når det ved siden av det daglige arbeid er blitt utarbeidet så mange registre som det tross alt finnes. Et annet spørsmål er kanskje hvordan

det prioriteres? Hvorfor velger vi å lage registre til et arkivstykke eller et arkiv framfor et annet?

Jeg vil få knytte noen kommentarer til noen av de registre som finnes i oversikten.

Det første som omtales er katalog over katalogene. Den hører ikke naturlig sammen med de andre registrene som er omtalt, men dette spørsmålet ble stilt fordi vi hadde interesse av å vite hvor mange slike som finnes i Arkivverket. Som dere ser av oversikten, er det ikke mange. Statsarkivene begrunnet mangelen av en slik katalog med at de har oversikt over katalogene sine. Dette er utvilsomt riktig, men har publikum oversikt over katalogene og vet resten av Arkivverket hva de enkelte arkiv har?

Riksarkivet og statsarkivene har alle registre som viser hvem de korresponderer med. Behovet for å vite hva det blir korrespondert om har fått de fleste til å lage omfattende registre som viser hvilke eiendommer, slekter, emner m.m. fore-spørslene gjelder. Når brukerforespørslene skal arkiveres på rekvirentens navn, har vi ingen mulighet til å finne fram hva som f.eks. er skrevet om en eiendom tidligere, uten et brukbart register. Det går bort mye verdifull tid når saksbehandlerne på nytt er nødt til å foreta tidkrevende undersøkelser om spørsmål det har vært gjort lignende undersøkelser om tidligere. Noen statsarkiv ordner fremdeles den del av korrespondansen som gjelder eiendommer etter eiendommens navn, dermed har de dokumentene samlet som gjelder en bestemt eiendom. De ordner på en annen måte enn Arkivnøkkelene, men kan lett finne ut hva som tidligere er skrevet om en eiendom. Et eget eiendomsregister blir på denne måten overflødig. - Jeg synes tanken som ble lansert i Riksarkivet, da en startet med å lage register til kopibøkene, var god. Forslaget gikk ut på at saksbehandlerne skulle fylle ut et kort som f.eks. viste eiendommens navn og nummer. Dette kortet skulle legges ved konseptet og fylles ut med kopibokside av dem som stelte med kopibok og journal.

Dessverre ble ikke denne ideen fulgt opp.

Åstedsregistrene til sorenskrivernes protokoller, forliksprotokollene og utskiftningsformennenes protokoller er så vidt jeg kan se ikke fullført av noe statsarkiv. Alle gir dette arbeidet høy prioritet og de fleste opplyser at åstedsregistrene er de registre som personalet benytter seg mest av. Arbeidet med å registrere disse protokollene er svært tidkrevende og det er nødvendig med spesiell kjennskap til stoffet. Det er også tidkrevende å begynne og bla f.eks. i en justisprotokoll. Jeg vet ikke hvordan dette virker i praksis, begynner en å gjennomføre en protokoll hvis en ikke finner en forretning i panteboken, eller stiller en bare saken i bero?

Når publikum kommer til Arkivverket, får de vanligvis ikke utlånt de registre som er nevnt ovenfor. Unntatt fra dette er katalogen over katalogene, der den finnes.

Skifteregistrene er mye brukt av publikum. Vi har to typer. Det ene er de registre som blir satt inn i vedkommende protokoll (ofte laget av den myndighet som steller med skiftevesenet). Arkivverket fornyer disse registrene når det er behov for det. Den andre typen er de skifteregistre som blir utarbeidet med midler fra Landslaget for bygde- og byhistorie (i oversikten bare kalt Landslaget). De registrene jeg har sett av denne typen er ført på kort og inneholder navnet på den avdøde, arvinger, fast eiendom, boets størrelse og spesielle gjenstander i boet, f.eks. sølv.

Det er lagt ned et betydelig arbeid med å registrere emigrantprotokollene og lage personregistre til folketellingene. Dette er viktig materiale for slektsforskere og i vårt arbeid med å besvare brev som gjelder genealogiske spørsmål. Jeg har allikevel lyst til å stille et spørsmålstegn ved at en ikke er ferdig med åstedsregistrene før en går i gang med å lage personregistre. Kanskje er problemstillingen annerledes i det praktiske liv?

Arkivverket har kartsamlinger som vi ikke kan finne fram i uten registre. Riksarkivet mottar store mengder reguleringskart som blir registrert med en gang de blir mottatt. På grunn av kartenes mengde tar dette arbeidet lang tid. Av

oversikten ser vi at Statsarkivet i Hamar tenker å registrere sine tegninger av bygninger, broer, veikonstruksjoner m.m. Dette er sikkert et viktig arbeid. Jeg har ikke bragt på det rene om de andre arkivene har lignende materiale.

Under "Andre registre" er det naturlig nok mest fra Riksarkivet. Riksarkivet og statsarkivene skiller seg fra hverandre når det gjelder de typer arkiver som finnes. Et lenge etterlentet register er det over normalgårdene i arkivet etter Hovedmatrikuleringskommisjonen som nå er under arbeid. Register over godkjente arkivnøkler og foretatte kassasjoner er en forutsetning for Arkivinspeksjonens arbeid. Forskerne og de ansatte har stor nytte av registre over utrykte diplom før 1670, navne- og emneregister til Danske kansellis skapsaker og registre til sakpakkene i en del departementsarkiver. Her bør nevnes oversikt over sakpakkene i Forsvarsdepartementet, Justisdepartementet og Kirkedepartementets kontor A, D og E.

Statsarkivet i Stavanger har et register som i hvertfall jeg savner. Det er et register som sammenholder de nye gårdsnumrene etter kommunesammenslåingene i 1960-årene med eldre gårds- og matrikelnummer. Ingen synes imidlertid å savne dette, men det kan hende at det ikke er gitt opplysninger om det fordi jeg ikke spurte direkte etter et slikt register. Torleif Hansen fra Statsarkivet i Bergen nevnte i sitt foredrag et system som brukes der for å skaffe seg oversikt over jurisdiksjonsforandringer. - Jeg vil spørre om Landbruksdepartementets oppgave over gårdsnummerinndelingen i nye kommuner pr. 1.1.1967 virkelig er et godt nok hjelpemiddel? - Riksarkivaren har lovet å ta dette spørsmålet opp på et embetsmannsmøte.

I min forespørsel om registre stilte jeg spørsmålet om det fantes registre til av- og tilgangsprotokollene. Det er mulig at statsarkivene også før Arkivnøkkelens kom, arkiverte etter institusjon og dermed overflødiggjorde registre til protokollen. Riksarkivet ordnet før Arkivnøkkelens kom, tilgangsdokumentene kronologisk og var derfor avhengig av et register.

Jeg spurte også om arkivene hadde registre over brevskrivere/-mottakere i Privatarkiv. Riksarkivet og Statsarkivet i Hamar

harslike registre. Det er nå produsert kataloger over privatarkiver med EDB. Dette prosjektet er omhandlet av Knut Johannessen i Arkivposten nr. 2, april 1978.

Jeg har ofte lurt på om det er mulig å lage et register som viser hvilke arkiver Arkivverket har, og, hvilket tidsrom de dekker. Hvordan skal vi i Riksarkivet kunne skaffe oss rede på om det er Sorenskriveren i Nord-Østerdal eller Statsarkivet i Hamar som skal ha oversendt et brev? Kanskje blir spørsmålet løst over telefon i hvert enkelt tilfelle. Er det mulig uten? Hva lønner seg? Jeg er klar over de problemer som reiser seg når en skal utarbeide et slikt register.

Jeg håper at noe av det som er kommet fram her kan gi grunnlag for litt meningsutvesling. Ellers er mitt ønske at Arkivverket skal bli bemannet slik at vi er i stand til stadig å framskaffe flere og bedre registre, som kan hjelpe både oss selv og publikum i arbeidet.

REGISTRE I ARKIVVERKET

	RIKSARKIVET	STATSARKIVET I OSLO	STATSARKIVET I HAMAR
KATALOG OVER KATALOGENE	- 1972.	Ajour.	Arbeidet er påbegynt.
REGISTRE TIL ARKIVVERKETS JURNALER OG KOPIBØKER - KORRESPONDANSEPARTNERE	Ajour.	Ajour.	Ajour.
REGISTRE TIL ARKIVVERKETS KOPIBØKER - LOCALIA, PERSONALIA, EMNE	1944-71: Topografi, personer, em- ner, heral- dikk. Register over utredninger om almenin- ger o.l. 1944-1977.		1959 - d.d.: Stedsnavn, personer, emne. Før 1959 delvis etter emne.
REGISTRE OVER LEVERTE UT- SKRIFTER OG KOPIER	Utskriftene arkiveres etter insti- tusjon.	Register som inngår i å- stedsregis- tret.	Ovennevnte tjener som utskrifts- register. Før 1959 eget register over utskrifter.
ÅSTEDSREGISTRE TIL TINGBØKER, JUSTISPROTOKOLLER, EKSTRARETTS- PROTOKOLLER, FORLIKSPROTOKOLLER OG UTSKIFTNINGSFORMENNENES PROTOKOLLER		Åstedsregis- trene til sorenskriv- ernes proto- koller er stadig under arbeid. I registrene blir det tatt med en del forliks- saker og opp- lysninger om leverte ut- skrifter.	Åstedsregis- trene til sorenskriv- ernes proto- koller er stadig under arbeid. Registre til utskiftnings- formennenes protokoller blir laget der det er behov for det.

STATSARKIVET I KRISTIANSAND	STATSARKIVET I STAVANGER	STATSARKIVET I BERGEN	STATSARKIVET I TRONDHEIM	STATSARKIVKON- TORET I TROMSØ
<p>Ajour.</p> <p>- 1975.</p> <p>Utskriftene er arkivert etter gårdsnavn.</p> <p>Åstedsregistrene til sorenskrivernes protokoller. Den mest omfattende registreringen er foretatt for Setesdal.</p> <p>Registre til utskiftningsprotokollene - 1900.</p> <p>Registre til forliksprotokollene er under arbeid.</p>	<p>Ajour.</p> <p>Gårdsregister.</p> <p>Utskriftene er arkivert etter gårdsnavn. Det er i tillegg ført register.</p> <p>Åstedsregistrene til sorenskrivernes protokoller er under arbeid. I disse registrene skal lennmennenes skjønnsprotokoller og forliksprotokollene støpes inn.</p> <p>Registrene til utskiftningsprotokollene er fullført.</p>	<p>Ajour.</p> <p>Register over utskrifter lev-ert etter 1951 ordnet etter gårdsnavn.</p> <p>Åstedsregistrene er ikke helt fullført. Det gjenstår bl.a. en stor del av forliksprotokollene fra forrige århundre.</p> <p>Register til utskiftningsprotokollene for Sogn og Fjordane fram til 1907.</p>	<p>Ajour.</p> <p>Genealogi og personalia-register. Spørsmål om fast eiendom; se under.</p> <p>Gårdsnavnregister over leverte utskrifter, attesterte kopier og spm. vedr. fast eiendom 1904-1978.</p> <p>Åstedsregistre til sorenskrivernes, utskiftningsformennenes og forliksrådenes protokoller; ikke helt fullført.</p>	<p>Register over de som får avskrifter og brev som går i kopiboken. Ajour.</p> <p>Emne- og gårdsregister. Arbeidet med å registrere slekter er påbegynt.</p> <p>Gårdsregistret til kopiboken inneholder også utskriftsleveranser.</p> <p>Emneregister over utskrifter som ikke går på gårder.</p> <p>Åstedsregistre til ekstra-rettsprotokollene til 1845, alle forliksprotokollene og utskiftningsprotokollene 1860-1900.</p>

	RIKSARKIVET	STATSARKIVET I OSLO	STATSARKIVET I HAMAR
REGISTRE TIL BYFOGDENES, MAGISTRATENES, LAGTINGENES OG OVERRETTENS ARKIVER PERSONREGISTRE TIL TINGBØKER	Topografisk og kronologisk register til Overretten. Registre over rettssaker skilt ut fra Localia.	Registre til lagtingsprotokoll 1607-1616 for Oslo og Fredrikstad lagdømme. Ditto 1663-1720 for Fredrikstad lagdømme - Østfoldsaker. Personregister til tingbok for byfogden i Halden.	
SKIFTEREGISTRE	Personregistre over skiftene hos Generalauditoren.	Stadig under arbeid, avhengig av bevilgninger fra Landslaget.	Under arbeid, det meste bekostes av Landslaget. Statsarkivet har selv bekostet registreringen av geistlige skifteprotokoller.
REGISTRE TIL PANTEBØKER, PANTEREGISTRE OG SKJØTE- PROTOKOLLER	Alfabetisk seddelregister over Kirkesalget 1723. Tilføyelser i matriklene 1836 tjener som register til kongeskjøteprotokollene. Register over eiendommer i kongeskjøter 1661-1699; kjøper/eiendom.	Register til de eldste pantebøkene for Eiker, Modum og Sigdal p.g.a. uoversiktlige panteregistre. Hjelperegistre til panteregistrene der dette er nødvendig.	Lister satt inn i vedkommende protokoll der det er nødvendig.

STATSARKIVET I KRISTIANSAND	STATSARKIVET I STAVANGER	STATSARKIVET I BERGEN	STATSARKIVET I TRONDHEIM	STATSARKIVKON- TORET I TROMSØ
<p>Register til tingbok for Kristiansand lagdømme 1729-1797.</p>	<p>Personnavn- og sakregistre til tingbøker som blir publisert.</p>	<p>Personnavnregistre til de 5 eldste tingbøker for Bergen.</p>	<p>Åstedsregister til Trondhjem lagtings justisprotokoll 1671-1797.</p>	<p>Register over målebrev i magistratsprotokollen for Tromsø 1834-1913.</p>
<p>Det meste er registrert til et stykke inn i forrige århundre. Bevilgninger fra Landslaget og Agder Historielag.</p>	<p>Stadig under arbeid, avhengig av bevilgninger fra Landslaget. Aurenes laget fullstendige skifteekstrakter til alle skifteprotokoller fram til 1803 med personregister for Jæren og Dalene.</p>	<p>Stadig under arbeid, avhengig av bevilgninger fra Landslaget. Statsarkivet fornyer stadig registre i protokollene som er nedslitt.</p>	<p>Stadig under arbeid, avhengig av bevilgninger fra Landslaget. For Statsarkivets regning er det registrert en del skiftepakker for Senja og Troms.</p>	<p>Skifteregistring bekostet av Landslaget foregikk 1958-1971. Arbeidet er gjenopptatt i 1978.</p>
<p>Pantebøkene fra 1700-tallet har originalregistre som er vanskelige å bruke. Det arbeides med å lage register til disse protokollene. 10 protokoller er ferdig registrert.</p>		<p>Registre til 8 eldre pantebøker.</p>	<p>Sakregister til pantebøker for Kristiansund 1747 - 1832. Hjelperegistre til panteregistrene der dette er nødvendig.</p>	<p>Registre over adkomster og heftelser som er innført i pantebøkene 1732-1808.</p>

	RIKSARKIVET	STATSARKIVET I OSLO	STATSARKIVET I HAMAR
REGISTRE TIL BYGSELPROTOKOLLER			I enkelte tilfelle er registre satt inn i protokollene.
PERSONREGISTRE TIL FOLKETELLINGENE	(Trykt: Gudrun Johnson: Folket i Oslo 1801. (Bare personer med fast familienavn.))		Register til folketellingen 1875 for landdistriktet over familienavn som forekommer under andre stedsnavn. Elever ved Hamar katedralskole har i samarbeid med Statsarkivet utarbeidet personregister til folketellingen 1875 for Hamar.
REGISTRE TIL EMIGRANTPROTOKOLLER		Register til emigrantprotokollene for Oslo politikammer 1867-1869 er under arbeid. Etter denne tid har politiet selv laget register i hver protokoll.	Statsarkivet har ikke emigrantprotokoller.

STATSARKIVET I KRISTIANSAND	STATSARKIVET I STAVANGER	STATSARKIVET I BERGEN	STATSARKIVET I TRONDHEIM	STATSARKIVKON- TORET I TROMSØ
<p>Arbeid i gang med personregistre til folketellingen 1875; halvparten av soknene er fullført, deriblant alle byene.</p> <p>Personregister til folketellingen 1885 er fullført.</p> <p>Prosjekt tenkes satt i gang med EDB.</p>	<p>Byggselprotokollene har registre i hvert bind.</p> <p>Personregistre til folketellingen 1875 for Stavanger; gjelder bare de som har annet fødested enn Stavanger.</p> <p>Protokollene er ødelagt.</p>	<p>Registre til byggselprotokollene for det mest aktuelle sorenskriveri. 1753-1790.</p> <p>Personregister til folketellingen 1801 for Bergen.</p> <p>Personregistre til folketellingen 1875 for tettstedene.</p> <p>Personregister til folketellingen 1875 for Bergen er snart ferdig.</p> <p>Under arbeid med EDB.</p>	<p>Registre til byggselprotokollene for Ork- og Gauldals fogderi 1774-1876 og Saltens fogderi 1753-1790.</p> <p>Registre over hovedpersoner til folketellingene 1801, 1865, 1875 og 1900 for byene.</p> <p>Personregister til folketellingen 1920 for Kristiansund.</p> <p>(I 1875 er byene Tromsø, Hammerfest, Vardø og Vadsø tatt med.)</p> <p>Person- og topografiske registre til emigrantprotokollene for Trondheim politikammer 1867-1925. Svenske og finske emigranter holdt for seg.</p> <p>Register over hovedpersoner i Alesund emigrantprotokoll 1879-1923.</p> <p>Personregistre over emigranter fra Statsarkivets distrikt utvandet over Oslo 1871-76, 1881-83 og Bergen 1874-1902.</p> <p>Personregistre over emigranter innført i kirkebøkenes utflyttingslister.</p>	<p>Registre over besiktigelse over offentlig eiendom og rydnings-sedler på samme.</p>

	RIKSARKIVET	STATSARKIVET I OSLO	STATSARKIVET I HAMAR
REGISTRE OVER KART OG TEGNINGER	<p>Register over Kartsamlingen; alfabetisk innen hvert fogderi.</p> <p>Register over kartene hos Generalkonduktøren; ordnet som over.</p> <p>Register over reguleringskart; ordnet kronologisk innen hver kommune.</p> <p>Gate-/stedregister over reguleringskartene for Oslo.</p>	<p>Arkivfortegnelsen over amtskonduktørens arkiv gir opplysninger om kart.</p> <p>Register over kartene i Jordskifteverkets kartarkiv.</p>	<p>Til deler av Kartsamlingen finnes et meget detaljert register, til andre deler et mindre detaljert.</p> <p>En del av samlingen er ennå ikke registret, det samme gjelder tegninger av bygninger, broer, vei- og konstruksjoner m.m.</p>
REGISTRE OVER MIKROFILM	Ja.		Ja.
ANDRE REGISTRE	<p>Register over utfrykte diplom før 1670.</p> <p>Register over jordebøker.</p> <p>Navne- og emne-register til Danske Kansellis saksaker.</p> <p>Register over militære ruller i Kommanderende Generals arkiv.</p> <p>Register over normalgårdene i Hovedmatrikuleringskommisjonens arkiv (under arbeid).</p> <p>Register over godkjente arkivnøkler (under arbeid).</p> <p>Register over kassasjoner foretatt med Riksarkivarens samtykke.</p> <p>Registre over saksaker i en del departementsarkiver.</p>	<p>Register til branntakstprotokollene for Kristiania.</p> <p>Register over Personaliasamlingen ordnet etter slektsnavn.</p>	<p>Embetsmannsregister fra Middelalderen til 1940.</p> <p>Registre til enkelte mindre samlinger under oppbygging; matrikel-, manuskript- og localiasamlingen.</p> <p>Under arbeidet med åstedsregistrene blir det registrert en del kriminalsaker.</p>

STATSARKIVET I KRISTIANSAND	STATSARKIVET I STAVANGER	STATSARKIVET I BERGEN	STATSARKIVET I TRONDHEIM	STATSARKIVKON- TORET I TROMSØ
<p>Registrering av kart foregår etterhvert som de kommer inn.</p> <p>Registre over kart fra Statsarkivets distrikt som finnes seg i Riksarkivet i Oslo og Rigsarkivet i København.</p> <p>Register til Depositassamlingen over eiere/de som har avlevert og gårdsnavn. Gårdsnavnregister til avskrifter av gamle brev fra Statsarkivets distrikt; halvdel av arbeidet er ferdig.</p> <p>Skipsregistre; ikke fullstendig.</p>	<p>Har ikke kartsamling.</p> <p>Ja.</p> <p>Registrering av brann-takstprotokollene er under arbeid.</p> <p>Register som sammenholder gårdsnumrene i matrikkelen 1886 med de nye gårdsnumrene etter kommunesammenslåingene 1965.</p> <p>Oversikt over Privatarkiv; arkivnavn og deponent.</p>		<p>Nytt register over kart er nesten ferdig. Det finnes et eldre ufullstendig register.</p> <p>Registre til Localia- og Personaliasamlingene.</p>	

ANNE HALS: EDB-REGISTRERING AV KATALOGER OG PRIMÆRKILDER

De viktigste primærkilder som til nå er overført til maskinlesbar form er hovedsaklig kilder til befolkningshistorie - manntall, folketellinger, kirkebøker og emigrantprotokoller. Dette kan ha flere årsaker. Forskerne har vist en voksende interesse for sosialhistorie i det siste tiår. Ved hjelp av maskinell bearbeiding kan befolkningsdata utnyttes på en ganske annen måte enn før. Selve datateknikken har også invitert forskerne til å uteksperimentere nye metoder. Det var lenge grenser for hvilke typer primærkilder som kunne behandles maskinelt uten alt for store vansker i form av omkoding, komplisert programarbeid o. l. Befolkningsdata som stort sett befinner seg i rubrisert form, egner seg imidlertid utmerket til maskinell bearbeiding.

Nå har man i de seinere år klart å utvikle EDB-system som gjør det mulig å behandle usystematiserte data på en ganske annen måte enn tidligere. Flere typer såkalte frietekstsystem (hvorav kanskje NOVA STATUS er det mest kjente) er nå under utvikling. Men forskerne er fremdeles svært interessert i maskinell behandling av de nevnte kilder. Fra Universitetet i Tromsø foreligger det nå konkrete planer om å bygge opp en registreringsentral for historiske data. Det er hovedsaklig folketellings- og kirkebokmateriale som skal registreres. Idéen til denne registreringsentralen kommer fra Demografisk Databas i Umeå-Haparanda, der man nå siden 1973 har overført kirkebokmateriale med husförhörs- längder og flytningslängder, til maskinlesbar form. Universitetet i Tromsø tar sikte på å la registreringsentralen, som skal ligge et eller annet sted i Troms fylke, sysselsette minst 10 punsjeassistenter, samt en faglig ledelse med tilknytning til Universitetet. Driften vil måtte basere seg på støtte fra statlige og fylkeskommunale myndigheter. Foreløpig har Registreringsentralen klart å få støtte fra NAVF og Distriktenes utbyggingsfond til en prøvedrift i 7 måneder fra 1.8.78. I 1979 tar man sikte på å komme i gang med et 3-årig pilotprosjekt som skal danne grunnlaget for permanent database. Pilotprosjektet er beskrevet i en utredning som nettopp er sendt interesserte instanser til uttalelse. Jeg vil her kort re-

ferere hovedpunktene i innstillingen.

Prosjektet tar i første omgang sikte på å registrere befolkningsdata fra 1800-tallet fram til 1910. Man vil punse folketellingene fra 1865, 1875, 1891 og 1900 samt kirkebøker fra ca. 1800-ca. 1900 for 4 utvalgte regioner. Regionene er ikke endelig fastslått ennå, men det foreslås følgende områder: Nord-Troms (Målselv, Bardu, Tromsøundet, Tromsø, Balsfjorden, Karlsøy, Lyngen, Skjervøy og Kveangen), Orkdal fogderi samt Børsa herred, Sunnhordland fogderi og Sør-Gudbrandsdalen (Lillehammer, Fåberg, Gausdal og Øyer). I tillegg ønsker man å registrere folketellingen fra 1910, når denne blir frigjort, for alle større byer og tettsteder (i alt ca. $\frac{1}{2}$ mill. personer).

Bortsett fra registreringen av 1801-folketellingen og emigrantprotokollene fra Bergen, har ikke Arkivverket vært direkte involvert i maskinell behandling av primærkilder. Vi har stilt vårt kildemateriale til disposisjon for forskerne, men har i grunnen ikke fått noe igjen som har kommet Arkivverket til gode. Mens man på bakgrunn av folketellingen av 1801 nå får trykt en 20-25 forskjellige tabeller (ordnet etter alder, sivilstand, familietilhørighet, bosted osv.) laget på amtsnivå, og får anledning til å bestille de samme tabeller på prestegjeldsnivå samt får ut spesielle navneregistre o. l. som vi måtte ønske, har f. eks. Statsarkivet i Oslo ikke fått et eneste register til folketellingen av 1875 eller til emigranter fra Ullensaker og Kristiania. I de EDB-prosjekt Arkivverket har vært involvert, har vi samarbeidet med andre institusjoner. Dette blir nok for en stor del også veien å gå for framtida. Jeg mener imidlertid at når vi stiller vårt kildemateriale til så utstrakt disposisjon for forskerne, må vi i større grad enn hittil, arbeide for å få i stand avtaler som gir oss de registre og kopier av materialet som vi måtte ha behov for.

Jeg tror ikke Arkivverket i særlig grad skal ta sikte på å engasjere seg aktivt i EDB-registrering av denne type primærkilder for framtida. Vi har i liten grad både de økonomiske og menneskelige ressurser som skal til. Som jeg skal komme tilbake til litt seinere, viser det seg at arbeid med EDB-registrering som regel blir langt mer ar-

beidskrevende enn fra først av antatt. Når registreringscentralen for historiske data kommer i gang, vil etter hvert store mengder av kirkebøker og folketellinger bli registrert. Dette gir oss mulighet for å få kopiert viktig materiale som står i fare for å bli ødelagt p. g. a. slitasje. Når vi stiller vårt kildemateriale til disposisjon for Registreringscentralen (enten det blir i form av originalprotokoller eller zerokopier), må vi sørge for å få i stand avtaler som gir oss de utskrifter og registre vi har behov for, til selvkostende. Men når det gjelder overføring av emigrantprotokoller til maskinlesbar form, mener jeg likevel at Arkivverket bør fortsette å engasjere seg aktivt. Statsarkivet i Bergen, i samarbeid med Historisk institutt ved Universitetet i Bergen, vil i løpet av sommeren 1978 ble ferdig med registreringen av emigrantprotokollene fra Bergen politikammer. Statsarkivet vil få en total utskrift av protokollene i form av mikrofilmkort og diverse registre til protokollene. (Et fullstendig alfabetisk register på familienavn eller gårdsnavn, et topografisk register ordnet etter fylke og føde- og oppholdskommune og alfabetisk fornavns og familie/gårdsnavnregister innenfor hver kommune.) Her vil det altså foreligge ferdige programmer som også andre statsarkiv vel må kunne søke om å benytte. Dessuten har man gjennom dette prosjektet vunnet en rekke erfaringer som vil være nyttige ved videre registrering av emigrantprotokollene.

En av erfaringene statsarkivet i Bergen har gjort, er at EDB-registreringen av emigrantprotokollene har medført større arbeidsbelastning for de ansatte enn forutsatt. Det meget tidkrevende og viktige korrekturarbeidet har statsarkivets egne ansatte måttet utføre. Hvis vi vil fortsette å overføre emigrantprotokollene til EDB, skal vi som hittil overføre alle data eller f. eks. bare de data som vil være tilstrekkelig for de registre Arkivverket trenger? Personlig mener jeg vi fortsatt bør registrere alle data protokollene inneholder. En EDB-registrering er i seg selv så pass kostbar at kilden bør utnyttes fullt ut når den først skal registreres. Jeg tror også det vil være et krav fra de fleste forskere om å overføre alle opplysninger, og det kan bli vanskeligere å få i stand de nødvendige samar-

beidsavtaler med universitetene eller registreringsentralen for historiske data samt økonomisk støtte fra aktuelle institusjoner som NAVF og Nordmannsforbundet, hvis kilden ikke blir benyttet fullt ut. Vi vil heller ikke kunne få brukskopier av protokollene, noe som vil hindre mer slitasje på originalene.

Ved planlegging av framtidig EDB-registrering av emigrantprotokollene, må vi derfor, ikke minst ved budsjettering, ta hensyn til at særlig korrekturarbeidet vil bli svært arbeidskrevende. Mot en videre EDB-registrering av emigrantprotokoller kan innvendes at både statsarkivet i Bergen og især statsarkivet i Trondheim har registre til disse protokollene. Men jeg mener at man på lengere sikt - også bør overføre disse. Vi kan få ut flere typer registre og ikke minst det kan lages kopier til "massespredning". Hvis universitetene, bibliotekene, historienemnder og andre interesserte kunne få kopier av de områder de var interesserte i, ville det på lang sikt kunne avlaste arkivene betraktelig.

Jeg har hittil vurdert på hvilken måte vi kan nyttiggjøre oss dataregistrering av hele kildeaserier. Jeg vil nå diskutere litt nærmere i hvilken grad det vil være hensiktsmessig å benytte seg av EDB ved utarbeidelse av kataloger og registre til kilder som det ikke er aktuelt å registrere i sin helhet.

Det er blitt påpekt av flere at det nå bør være en primær oppgave for Arkivverket å få en full oversikt over hvilke registraturer og registre som eksisterer i de forskjellige arkivinstitusjonene. I Kirsten Isaksens oversikt får vi for første gang et overblikk over de viktigste registrene som er blitt og blir utarbeidet i statsarkivene og Riksarkivet. Vi ser også av oversikten at det er få institusjoner som har laget en hovedkatalog over sine egne kataloger. NAVF's primærkildekomite uttalte i sin innstilling fra 1972 at det var meget viktig å få mangfoldiggjort og distribuert (til forskningsinstitusjoner og bibliotek) kataloger fra arkivinstitusjonene. Fra Riksarkivet har man funnet fram til 66 kataloger som skal xerokopieres og distribueres til de historiske instituttene ved universi-

tetene. Foreløpig er bare et par og tjue blitt kopiert p.g.a. for liten kapasitet til kopieringsarbeidet. Vi bør derfor nå vurdere om vi ikke i stedet for å belaste personalet ved arkivene enda mer med kopieringsvirksomhet, bør ta datateknikken i bruk. Å få laget en samkatalog for Arkivverket ved hjelp av EDB, er en oppgave som jeg synes peker seg klart ut. Som NAVF's primærkildekomite påpekte, er det av stor interesse for forskerne å få en slik oversikt, og ikke minst vil det være et nyttig hjelpemiddel for Arkivverket selv. Men hvordan bør en slik samkatalog være utformet? Skal en samkatalog bare være utformet som en oversiktskatalog over kataloger i Arkivverket, noe liknende den som er utarbeidet for Riksarkivets kataloger? Jeg kan nevne at Riksarkivets hovedkatalog er ordnet kronologisk etter hvilke år og dato katalogene er utarbeidet. Videre er det en meget kort oversikt over katalogenes innhold, i hvilken form katalogene er utgitt (håndskrevet/maskinskrevet, innbundet/ubundet osv.) og hvem som har utarbeidet dem. Skal vi heller ta sikte på å bygge opp en større database der hver enkelt katalog skal legges inn? Hvilke kataloger skal vi eventuelt legge inn i en slik database? I Arkivverket har vi vel nesten ingen katalog som ikke går under betegnelsen "foreløpig". Disse representerer en drøm og ærgjærighet om det fullkomne som man dessverre sjelden når. Skal vi bare registrere de helt ferdige katalogene eller skal også de "foreløpige" registreres? Hvis vi går inn for å inkorporere hele kataloger i en samkatalog, skal da katalogene registreres i sin helhet med forord og oppstillingsanvisning? Personlig vil jeg ønske at samkatalogen blir bygget opp som en database der alle enkeltkataloger blir lagt inn i sin helhet. Jeg ønsker også å få registrert alle avleveringslister og katalogutkast som i mangel av andre hjelpemidler blir benyttet i dag. EDB-teknikken gjør det mulig å oppdatere og rette opplysninger raskt slik at når f. eks. en ny katalog foreligger eller et katalogutkast blir erstattet med en "foreløpig" katalog, vil databasen bli korrigert.

Hvis vi går inn for å lage en "katalogbase", bør vi vurdere om også en oversikt over de ulike registre bør legges inn i databasen. Å overføre registrene i sin helhet

vil i første omgang bli altfor kostbart og arbeidskrevende, men en kort karakteristikk av innholdet i registrene, hvordan de er bygget opp, hvilke tidsrom de omfatter samt hvilken institusjon som har utarbeidet registeret vil antakelig være tilstrekkelig. Selv om alle kataloger, katalogutkast m. m. blir lagt inn i databasen, bør ikke selve samkatalogen i trykt eller filmet versjon inneholde mer enn en oversikt over de kataloger, katalogutkast og registre som finnes. Denne oversikten kan så redigeres på ulike måter etter ønske. Man kan få ut kronologiske oversikter både etter katalogen/registerets utgivelsesår og etter hvilket tidsrom som katalogen omfatter. Samkatalogen kan videre ordnes etter arkivinstitusjon, etter avleverende institusjon osv.

Hensikten med å registrere kataloger m. m. i sin helhet er for det første at det tekniske arbeidet med opprettinger og tilføyelser blir lettere. Dessuten vil spredning av katalogene bli langt enklere. De institusjoner som ønsker kopi eller utdrag av en eller flere kataloger, vil kunne få dette ved å henvende seg til samkatalogdatabasen.

Riksbibliotekjentesten oppnevnte i 1972 et utvalg som skulle vurdere behovet for en "samkatalog for manuskripter og brev som proveniensmessig er privatarkivalia i norske samlinger". Utvalget avga sin sluttinnstilling 18. januar i år. I innstillingen foreslår utvalget at det i første fase etableres en EDB-basert hovedkatalog, og at man først i en seinere fase går inn for å produsere institusjonenes interne kataloger ved hjelp av EDB. Som det forhåpentligvis har gått fram av det ovenstående, mener jeg samme prinsipp bør følges ved produksjon av kataloger i Arkiverket. Vi bør først se hvordan en eventuell EDB-produsert samkatalog vil virke før vi planlegger EDB-framstilling av de enkelte kataloger.

Når det gjelder de EDB-tekniske sidene av arbeidet ville det være naturlig å søke et samarbeid med NAVF's EDB-senter for humanistisk forskning i Bergen.

NAVF's primærkildekomite anbefaler i sin innstilling at NAVF bidrar økonomisk til å utarbeide en bibliografi over trykte og mangfoldiggjorte kataloger. Vi kan derfor håpe at NAVF vil stille seg velvillig til et slikt samkatalogprosjekt. EDB-senteret i Bergen har nå etter hvert fått

en viss erfaring i arbeid med kataloger. Senteret er fra 1.1.78 blitt permanent, og sier bl. a. i sin langtidsplan for 1978-81 at det ønsker å styrke kontakten med institusjoner utenfor universitetene, deriblant arkivinstitusjonene.

Selv om man ikke ønsker å lage eller planlegge noen EDB-basert samkatalog nå, bør alle nye kataloger og registerkort maskinskrives på en slik måte at optisk lesning er mulig. Da legger man i alle fall forholdene til rette for en EDB-registrering ved en seinere anledning.

Ved statsarkivet i Bergen har man tatt konsekvensene av dette. Gjennom et samarbeid med Historisk institutt ved Universitetet i Bergen holder statsarkivet på å lage nytt register til skifteprotokollene fra Nord-Hordland 1805-62 og Bergen 1821-99. Registeret blir skrevet med typer som kan leses optisk. I forbindelse med korrekturarbeidet vil statsarkivet også benytte anledningen til å rette opp feil ved å lese korrektur direkte mot originalprotokollene. EDB-registreringen gjør det mulig å ordne registeret etter de topografiske og alfabetiske prinsipper man måtte ønske.

La oss se litt på de erfaringer vi til nå har fått gjennom de EDB-prosjekt Arkivverket har vært involvert i.

For det første: Korrekturlesningen og etterarbeidet har vist seg mye mer arbeidskrevende enn man har vært klar over på forhånd. Det har vært nødvendig med faglig kjennskap til materialet slik at korrekturarbeidet har måttet bli utført av Arkivverkets egne folk.

For det andre: Datamaskinen avslører feil og inkonsvenser i våre registre. For eksempel ble arbeidet med å produsere et brevregister over alle katalogførte brev i Riksarkivets privatarkiver et langt større arbeid enn antatt. Da katalogene til de forskjellige privatarkivene er blitt laget etter hvert, har det aldri blitt utarbeidet faste regler for hvordan man skulle registrere personnavn, titler, offentlige verv osv. For å forsikre oss om at f. eks. Ole Olsen, Ole Olsen - prest og O. Olsen - stortingsmann var samme person, måtte vi foruten hjelp fra statskalendere, biografiske oppslagsverk m. m. ofte sammenlikne de originale brevene mot hverandre. Dette viser at vi nå har et stort behov for å komme fram til fastere rutiner og retningslinjer for registreringsarbeidet.

For det tredje: De forsøk som er gjort på å lage emne-register ved hjelp av EDB har hittil vært lite vellykkete. Den vanlige "gammeldagse" måten å lage emneregistre på er ikke mer arbeidskrevende, og har vist seg, i alle fall hittil, vel så effektiv når det gjelder å plukke ut relevante emneord.

Jeg har med vilje kommet lite inn på kostnadene ved EDB-prosjekter. De fleste prosjekter Arkivverket har deltatt i, har vært prøveprosjekt i en eller annen form. Vi har samarbeidet med andre institusjoner som i stor grad har stilt sitt tekniske utstyr og sine kunnskaper til disposisjon, uten at dette er beregnet fullt ut. Heller ikke har tilretteleggingsarbeidet, prosjektoppfølgning og korrekturlesning utført av Arkivverkets ansatte, blitt medregnet. Selv om vi også for framtida bør regne med samarbeid med andre institusjoner, er det vel mulig at vi kan bli nødt til å bære en større del av de økonomiske byrdene selv. Selv om programmeringsarbeidet blir utført uten direkte kostnader for oss, ved et universitet e. l., er det nok mulig at prøvekjøringer på datamaskinen, utskrifter fra maskinen (vi har hittil bare betalt de direkte utgiftene til papir og film) osv., vil bli belastet oss i framtida.

La meg bare nevne noen få tall. Emigrantprosjektet i Bergen ble budsjettert til kr. 100 000. Ca 98 000 enheter eller ca. 4 900 protokollsider er blitt punsjet. Selve punsjearbeidet tok vel $1\frac{1}{2}$ årsverk. I tillegg til arbeidslønn, er utgifter til vedlikehold av punsjemaskin, leie av magnetplatestasjon o.l. belastet prosjektet. Alt arbeid som er blitt utført av statsarkivet i Bergen og Historisk institutt er derimot holdt utenfor.

Prøveprosjektet "EDB og manuskriptregistratur" ble budsjettert til kr. 40 000. Da var alle kostnadene til EDB-senteret i Bergen innkalkulert, mens alt arbeid som ble utført av de andre medvirkende institusjonene (Universitetsbiblioteket i Oslo, Bergen sjøfartsmuseum og Riksarkivet) ikke var tatt med. I selve forsøksprosjektet ble det overført 1000 kort fra Universitetsbibliotekets brevkatalog, samt utsnitt fra Universitetsbibliotekets manuskriptkatalog, hovedkatalog over privatarkiv 244-309 (unntatt 278 og 300) samt 6 spesialkataloger fra Riksarkivet og hovedprotokoll over Norsk sjø-

fartshistorisk kildearkiv ved Bergen sjøfartsmuseum.

Som en forlengelse av arbeidet ble det som sagt utarbeidet lister over brev i Riksarkivets privatarkiver. Punsjingen av Seips brevskriverregister ble ikke belastet prosjektet noe ekstra.

Helt til slutt - katalog og registerproduksjon ved hjelp av EDB er kostbart. Vi bør derfor nøye gjennomdiskutere de prosjekt vi ønsker å sette i gang og foreta en strengere prioritering av det materialet som vi ønsker å behandle maskinelt. Vi må både se på hvilke anvendelsesmuligheter en maskinell behandling kan gi og hvor stor bruksfrekvens materialet har. Nye tekstsøkesystem kan f. eks. gjøre det fristende å punsje journalserier fra departementsarkivene. Vi kan da søke i disse på en ganske annen måte enn i dag. Men sett i forhold til hvor mye disse arkivene blir brukt av forskerne, vil det være innsatsen verdt ?

Vedlegg:

OVERSIKT OVER PRIMÆRKILDER I MASKINLESELIG VERSJON (MAI 1978)

Kilde	Område	Tidsrom	Ansvarlig(e) institusjon(er)
Prestenes manttall	Norge	1660-åra	Hist.inst. Univ. Bergen ¹⁾
Folketell.	Norge	1801	Hist.inst. Univ. Bergen Riksarkivet Statistisk sentralbyrå
"	Bergen	1875	Hist.inst. Univ. Bergen Statsarkivet i Bergen
"	Ullensaker	1865	Hist.inst. Univ. Oslo
"	" + Kra.	1875	" " " "
"	Ullsokninger i Kra. & Akershus	1865-75	" " " "
Døpte, døde	Ullensaker	1845-75	" " " "
Do. + viede	Moss	1776-1825	" " " "
" "	Odda	ca. 1750	" " Univ. Bergen
Emigranter	Over Bergen	1874-1924	Statsarkivet i Bergen Hist.inst. Univ. Bergen
"	Fra Ullensaker Over Kra.	1866-99	" " Univ. Oslo
"	Fra Kra. Over Kra.	1880, 94, 95, 1907	" " " "
Matrikkel- forarbeidet	Ullensaker	1860-åra	" " " "
Folketell.	Orkla- dalføret	1900-70 NB anonymi- sert	Sosiol. inst. Trondheim

1) Hist.inst. Univ. Bergen har også begynt det forberedende arbeid med å registrere fogdenes manttall.

ORDNING, REGISTRERING OG KATALOGISERING II.
DISKUSJONSREFERAT

Ordstyrer: Knut Johannessen.

Diskusjonsdeltakere: Anders Frøholm, Anne Hals, Kirsten Isaksen, Carlo Larsen, Dagfinn Mannsåker, Liv Mykland, Egil Nysæter, Hans Næss, Laurits Repstad, Sofie Rogstad, Egil Øvrebø.
Referent: Helge Kongsrud.

Johannessen åpnet debatten med å referere bl.a. følgende hovedpunkter fra innlederne: For det første reiste de spørsmålet om de enkelte institusjonene innenfor Arkivverket trengte egne hovedkataloger. Og det ble hevdet at man både trengte en hovedkatalog for hver institusjon, og en hovedkatalog for hele etaten sett under ett.

Denne observasjonen ble fulgt av et forslag om å opprette en database som ved hjelp av EDB-teknikk kunne lagre fullstendige tekster til de enkelte katalogene. Videre burde Arkivverket nøye overveie hvordan etaten skulle engasjere seg i andre typer av EDB-registrering fordi de var så krevende mht. tid, arbeidskraft og bevilgninger. Således burde man fullføre de prosjekten som allerede var begynt, men være varsom med å binde ressursene til nye og omfattende tiltak. - For det andre reiste de spørsmålet om hvilke kildekategorier som Arkivverket burde prioritere i sine registreringsoppgaver. Var det f.eks. forsvarlig bruk av ressursene å utarbeide personregistre til folketellinger, slik slektsforskerne ønsker, før man har gode nok registre til åstedsaker, hvor betydelige økonomiske interesser står på spill? - For det tredje reiste de spørsmålet om Arkivverket hadde behov for et ajourført gårdsnummerregister som viser endelig status i matrikkelen etter de siste justeringer av kommunegrensene.

Debatten kom for en stor del til å dreie seg om disse spørsmålene.

1. Hovedkataloger, EDB-teknikk

Nysæter refererte erfaringene fra forsøket på å redigere en samkatalog for Statsarkivet i Bergen. Dette hadde vist seg vanskelig fordi grunnlagsmateriale ikke var tilstrekkelig ajourført. Til enkelte arkivserier fantes ofte gamle kataloger,

bare utvidet med nyere avleveringslister. Og slike lot seg knapt samkatalogisere uten videre. - På den annen side kunne en reise tvil om det langsiktige behovet for lokale samkataloger: Riktignok kunne man begynne med å lage en samkatalog over alle offentlige arkivfonds i hvert statsarkiv. Men dette kunne en også gjøre på landsbasis, slik at en hoppet over "katalog til katalog-fasen", og heller begynte å EDB-registrere grunndata fra alle offentlige arkiver og arkivskapere pr. i dag. En slik registrering ville også gi Arkivinspeksjonen et nyttig hjelpemiddel i feltarbeidet. En katalog redigert på et så bredt grunnlag kunne dessuten vise i hvilken utstrekning det eksisterte lokale oversiktskataloger tilgjengelige i de enkelte institusjonene - slik det var gjort i samkatalogene over privatarkiver.

Også Frøholm stilte seg tvilende til forslaget om å utarbeide en samkatalog over hele etatens katalogbestand. Han viste til situasjonen ved Statsarkivet i Trondheim: Arbeidet var ikke kommet lengre enn at eksisterende kataloger bare dekket "en svært liten del" av de samlede fonds. Det lokale grunnlagsmaterialet ville altså svikte der som i Bergen. - Ellers fant han det overflødig å utarbeide noe register over offentlige arkivskapere alene, da statskalenderen allerede dekket behovet for en slik oversikt.

Sofie Rogstad viste til de erfaringer som Privatarkivinstituttet hadde høstet da det redigerte samkatalogen over privatarkiver. Korrekturen til utskriftene hadde vært besværlig og fordyrende. Derfor måtte Arkivverket ved framtidige prosjekter foreta systematiske forhåndsredigeringer, slik at man førte hullkort på enhetlig vis og presiserte hvordan søker-rutiner burde skje.

Næss påpekte at en utbredt standardisering var gjennomført i statsforvaltningens rutiner. Likevel hadde de få institusjonene som Arkivverket består av, ikke maktet å standardisere sine registreringsarbeider. Derfor hadde de presserende oppgaver å løse på dette felt. Det kunne bl.a. skje ved at man regelmessigere utvekslet informasjon på alle plan i etaten: Arkivene burde vite mer om hverandre. Således kunne en legge

Kirsten Isaksens oversikt "Registre i Arkivverket" til grunn for en nærmere kontakt. Oversikten kunne suppleres etter som gjensidige informasjonen innløp, slik at den stadig ga et ajourført bilde av registerbestanden i hele etaten.

I tilslutning til Næss gikk Mannsåker inn for at Arkivverkets kataloger ble standardisert snarest mulig. Et slikt prosjekt var hittil ikke blitt seriøst drøftet på embetsmannsmøtene i etaten. Han undret seg over at ønsket om standardisering ikke hadde meldt seg sterkere alt lenge før dette seminaret. - Ellers viste Mannsåker til en sammenfattende registrering i det finske Riksarkivet: Dette hadde utgitt en trykt oversikt over hele sin bestand, og med opplysninger om alle de institusjonene som hadde avlevert. En tilsvarende oversikt kunne utarbeides av det norske Riksarkivet. Den ville tjene som noe av en katalog over katalogene hvis den ble supplert med henvisninger til disse. En form for sammenfattende registrering av Riksarkivets bestand måtte iallfall bli en nærliggende oppgave etter at nybygget på Kringsjå var tatt i bruk.

Larsen undret seg også over at standardisering og samkatalogisering ikke var blitt alvorligere drøftet på embetsmannsplanet. Men han minnet om et tidligere forsøk på å begynne arbeidet med en samkatalog. Riksarkivet hadde tatt et slikt initiativ, men det ble ikke fulgt opp av statsarkivene. - Han poengterte at det kortregisteret som Kirsten Isaksen utarbeidet til bestanden i Riksarkivet, faktisk ga den oversikten som Mannsåker ønsket. Med et slikt materiale kunne Riksarkivet snart utgi en liste over alle arkivskapere som er representert der. Den kunne også presisere hvilke kataloger som for tiden er i bruk. Statsarkivene kunne gjerne utarbeide tilsvarende oversikter, slik at en iallfall fikk vite hvilke serier de har, om deres katalogbestand enn var mangelfull. Ved en utveksling av slike kortfattede, men presise informasjonen ville etatens institusjoner straks vite langt mer om hverandre.

Kirsten Isaksen beskrev sitt arbeid med å kortregistrere alle fonds i Riksarkivet: Registeret skulle gi mest mulig uttømmende opplysninger om hvor arkivene var plassert, når de tilhørende institusjoner var opprettet, hvordan de var oppbygd, eventuelt

når de var nedlagt, og om deres funksjoner var overtatt av andre instanser. Videre hadde hun søkt å la registeret omfatte alle offentlige institusjoner, samt flest mulig av offentlige komitéer, styrer og råd.

2. Prioritering av registreringsoppgaver

Næss minnet om det veldige eiendomshistoriske og tingsrettslige kildematerialet som Arkivverket forvalter: Etaten ville kanskje finne at den hadde et påtrengende behov for å få dette bearbeidet og systematisert på landsbasis, og at det best kunne skje ved EDB. I så fall burde de enkelte institusjonene ikke fortsette manuelle registreringer på dette felt, men heller samordne sine anstrengelser til et felles prosjekt som kunne samle slike data maskinelt.

Mannsåker sammenfattet erfaringene fra overføringen av folketellingene 1801 og 1876 til EDB: Det endelige resultatet ga både Arkivverket og historieforskningen et overmåte praktisk hjelpemiddel. Men utgiftene til EDB-produserte registre var så høye at de måtte stå i et rimelig forhold til den bruksfrekvens som grunnlagsmaterialet hadde. Og denne hindringen gjorde at EDB-teknikk kanskje aldri kom til å spille en så viktig rolle i Arkivverket som på biblioteksektoren.

Øvrebø beskrev det samarbeidet som Statsarkivet og Historisk Institutt i Bergen hadde drevet med sikte på å registrere emigrantprotokollene for Bergen. Han anførte flere motiver for at SAB derved hadde prioritert dette personhistoriske materialet framfor andre kildekategorier. Emigrantprotokollene viste særlig høy bruksfrekvens. Den hyppige bruken hadde dessuten slitt så sterkt at selve slitasjen av originalene kalte på en erstatning. Endelig ble tiltaket finansiert på en måte som ikke var ugunstig for Arkivverket. - Men prioriteringen kunne diskuteres.

Frøholm antydet liknende motiver for at Statsarkivet i Trondheim hadde prioritert manuell registrering av personhistorisk materiale. Emigrantprotokoller og folketellinger skilte seg ut ved sin høye bruksfrekvens. Derfor var de også særlig

utsatt for slitasje. Dessuten viste slike serier seg såpass lette å bearbeide at de raskt kunne overlates til nye funksjonærer. Åstedsregistre var mer kompliserte oppgaver, som derfor krevde en langvarigere og grundigere innlæring. - Likevel kunne en reise tvil om en slik prioritering var tilstrekkelig begrunnet.

3. Ajourføring av gårdsnummerregistre

Øvrebø streifet spørsmålet om et revidert gårdsnummerregister. Uten å presisere behovet for dette ga han et eksempel på hvordan etaten hittil hadde kunnet klare seg uten: Statsarkivet i Bergen hadde notert nye matrikelnumre for de aktuelle fylkene i margin på et eksemplar av O. Rygh: "Norske Gaardnavne". Når bindene ble supplert på denne måten, kunne de nyttes som et ajourført oppslagsverk. "- Det er sånne små knep vi lyt ty til."

Frøholm bemerket at slik kunne etaten i en midlertidig vending bøte på problemet, og den fikk derved et praktisk hjelpemiddel så langt det rakk. Men det ville vise seg ufullstendig. Mange eiendomssaker krevde at en hadde kjennskap til samtlige revisjoner i perioden mellom 1886-matrikkelen (som "Norske Gaardnavne" bygger på) og 1960-årene. Endringene hadde vært såpass tallrike og omfattende at de ikke kunne registreres uttømmende ved marginotater i eldre referanselitteratur. Han etterlyste derfor et nytt gårdsnummerregister som inkluderte alle endringene i matrikkelen etter 1886; og de burde redigeres i parallelle kolonner, slik at en kunne få en samlet oversikt over hele revisjonsforløpet for hver enkelt bruksenhet.

ORGANISERINGEN AV
NORSK ARKIVSEMINAR

EGIL NYSÆTER:

NORSK ARKIVSEMINAR - ORGANISERING, OPPLEGG OG GJENNOMFØRING

På Arkivarforeningens møte 20. januar 1975 gjorde dåverande arkivar Egil Harald Grude framlegg om at ein burde arrangera periodiske norske arkivmøte. Same framlegget hadde vore oppe på embetsmannsmøte i Arkivverket i juni året før. Møtet meinte at slike møte "ville vera verdfulle, men at dei i tilfelle først og fremst må vera ei foreiningssak, om enn med økonomisk stønad frå institusjonane."

Første allmenne norske arkivseminar samla ca. 50 deltakarar frå Arkivverket, Kjeldeskriftinstituttet og Privatarkivkommisjonen på Blåstad ved Hamar 13. - 15. august 1976.¹⁾

I 1977 vart dei nordiske arkivdagane arrangert i Oslo. Det var difor naturleg at det andre norske arkivseminaret vart utsett til 1978.

Så langt må ein kunne seia at seminara har vore vellukka. Fleire sider ved arrangementet - og institusjonen - Norsk Arkivseminar treng likevel å drøftast i det rette forum, som naturleg nok er Norsk Arkivseminar.

Kva bør Norsk Arkivseminar vera ?

Det bør vera eit årleg møte som i første rekkje tar opp ulike vesentlege arkivfaglege og arkivpolitiske emne som er av interesse for alle som er tilknytte det vitskaplege arkivarbeidet her i landet. Ein del av programmet kan bestå av føredrag av meir orienterande karakter, men slike innslag må ikkje få for stort rom i høve til den arkivfaglege debatten. Det kan også vera aktuelt å ta med spesielle emne som berre vil interessera eit fåtall av deltakarane, og som ikkje vert handsama i plenum.

Arkivseminara må berre i andre rekkje sjåast på som ei form for etterutdanning for personalet. Utanom å vera ei kjelde til inspirasjon i det daglege arbeidet og gi deltakarane innsyn i viktige arkivfaglege problemfelt, bør seminara stimulera den arkivpolitiske debatten dvs. drøfta kva retningslinjer som bør liggja til grunn for norsk arkivarbeid.

Deltakarar

Arkivseminaret bør vera ope for alle interesserte i Arkivverket og nærskylde institusjonar uavhengig av stilling.

Det er det arkivfaglege i vid tyding av ordet som må samla, og ikkje gruppetilknytning. Til dette seminaret har arrangøren, Arkivarforeningen, invitert arkivarar og deira overordna, arkivaraspirantar, arkivregistratorar og representantar for kontorpersonalet, medan konserveringsgruppa ikkje er nemnd i det heile i innbydinga. Sjølv om det er Arkivarforeningen som står som arrangør, og det nok også er vanskeleg å skaffa økonomisk dekning for det store deltakartalet, kan ei slik innbyding lett oppfattast diskriminerande i ein etat der skilja mellom dei ulike personalgruppene ikkje er store.

Ei full opning av seminaret for alle grupper vil stilla større krav til variasjon i emnevalet. Ein del av dei spørsmåla arkivargruppa er mest opptekne av, vil vel ikkje konserveringspersonalet vera like interesserte i, og omvendt. Ved å la ein del av seminaret gå føre seg i parallelle grupper med ulike tema bør ein kunna stetta dei særbehov som eg vil tru alle personalgrupper eller interessegrupper vil ha.

Arrangør

Det vil vera mindre naturleg at Arkivarforeningen står som einearrangør for eit seminar av den typen eg tenkjer meg. Eit samarbeid med dei andre fagforeiningane som organiserer arkivtilsette er urealistisk av fleire grunnar. Det dreier seg om lokale foreningar, som dels organiserer medlemmer med nokså ulik fagleg tilknytning, og som derfor er mest opptekne av lønsspørsmål og arbeidsforhold i ei trongare meining av ordet.

Eit alternativ ville vera å overlata til Arkivverket sjølv, dvs. Riksarkivaren å arrangera slike seminar. Som nemnt meinte embetsmannsmøtet i 1974 at slike arrangement først og fremst er ei foreiningssak. I tillegg kan ein peika på at seminaret truleg ville få meir preg av etterutdanning, og at det også kunne leggja offisielle band på den kritiske funksjon seminaret bør ha.

Mitt framlegg er at vi må sjå til Danmark og Sverige, og danna eit Norsk Arkivsambund, som kan ta seg av dei arkivfaglege sidene ved verksemda til Arkivarforeningen, slik det er uttrykt i formålsparagrafen til den danske Arkivforeningen (namneendring frå Arkivarforeningen i 1974):

" § 1. Foreningens formål er at afholde foredrag og diskussionsmøder samt udøve anden virksomhed af arkivfaglig karakter, der ikke hører under de faglige organisationer. " 2)

Tilsvarende paragraf i Stadgar för Svenska Arkivsambundet er meir detaljert:

" § 1. Svenska Arkivsambundet har till ändamål att väcka och vidmakthålla intresset för arkiv i offentlig och enskild ägo, att arbeta för den svenska arkivvårdens teoretiska och praktiska utveckling samt att sprida kännedom om dess uppgifter och villkor.

Samfundet verkar för sina syften bl. a. genom att anordna föredrag och diskussioner, genom att utgiva publikationer samt genom att å annat sätt stödja strävandena att tillvarata, ordna och för forskningen nyttiggöra arkiv och handskriftssamlingar." 3)

Hovudoppgåva for Arkivforeningen er å arrangera föredragsmöte og arkivseminar, medan tidsskriftet Arkiv vert utgitt av Rigsarkivet. Det svenske riksarkivet arrangerte altså det første svenske arkivseminaret, medan hovudoppgåva til Svenska Arkivsambundet er å gi ut Arkiv, samhälle och forskning (ASF).

Viktige arbeidsoppgåver for eit Norsk Arkivsambund må bli, på den eine sida å arrangera Norsk Arkivseminar og eventuelt andre føredrags- og/eller debattmöte, på den andre sida å få i gang ein arkivfagleg skriftserie eller tidsskrift. Det siste vart etterlyst av Jørgen H. Marthinsen i Arkivposten i 1974. 4) I ein omtale av det svenske tidsskriftet og Svenska Arkivsambundet skreiv han: "En liknende norsk foreteelse vil samtidig kunne gi et muntlig forum. Spørsmålet om det er behov for et slikt forum står åpent." Vi veit no når vi har fått det munnlege forumet Norsk Arkivseminar, at behovet er der, og at det også høgst sannsynleg er eit sterkt behov for eit tidsskrift.

Både i Danmark og Sverige er medlemskap ope for alle "med interesse for arkivfaglege spørsmål". Sjølv om det altså står fritt for einkvar å verta medlem, trur eg tyng-

depunktet i ei liknande foreining her i landet vil liggja i Arkivverket og tilsvarande institusjonar. Dette er etter mi meining også ønskjeleg, avdi det framleis må vera mogleg å ta opp i si fulle breidde problem som til synes i første rekkje gjeld Arkivverket. Slike meir interne spørsmål kan nok også ha interesse for andre, så sentralt dei offentlege arkivinstitusjonane står i det ein kan kalla arkivmiljøet her til lands.

Når det gjeld organisasjonen Norsk arkivråd så fungerer den i hovudsak for personale ved offentlege og private arkivskapande institusjonar, som delvis er opptekne av andre spørsmål enn personalet ved oppbevaringsinstitusjonane. I Danmark og Sverige finst også denne organisatoriske todelinga i form av respektive Dansk Arkivselskab og Näringslivets Arkivråd⁵⁾).

Emneval.

Som alt nemnt må arkivseminaret ta opp vesentlege arkivfaglege og arkivpolitiske emne. Også emne som er basert på eller med utgangspunkt i meiningsinnhaldet i arkivsaker kan vera aktuelle, men slike emne bør ha eit arkivfagleg perspektiv. Til dømes kan orientering om kjelder og kjeldebruk i øydegards- eller emigrasjonsforskninga godt sameinast med føredrag om dei konkrete historiske fenomena det her er tale om.

Medan både dei danske og det svenske seminaret berre har hatt eitt tema, har dei to norske seminara hatt eit hovudtema samen med ein del frittstående føredrag. Denne ordninga synes eg er god (sjå ellers nedanfor). Hovudemna bør ikkje vera alt for spesielle eller for teknisk prega, men vera av interesse for flest mogleg av medlemmene.

Høvelege emne kan rubriserast slik, med eksempel i parentes:

- 1) større grunnleggjande spørsmål (kva bør ein norsk arkivpolitikk gå ut på? Arkiva si rolle som del av kulturnettet, prioritering av arbeidsoppgåvene i Arkivverket og i arkiva),
- 2) forholdet til publikum (arkivinformatjon og publiseringsverksemd),

- 3) forholdet til arkivskaparane (feltverksemd, kommunearkiva, privatarkiva, bruk av EDB og mikrofilm, kassasjonsspørsmål),
- 4) meir interne spørsmål (arkiva som vitskaplege institusjonar, arkivbygningar, kjeldekonservering, arbeidsrutiner, intern utdanning, katalogisering og registrering).

Gjennomføring av seminaret.

Seminaret bør leggjast til arbeidstid, for eksempel torsdag og fredag, med eventuell ekskursjon laurdag. Det bør gå an med minimumsbemannig ved arkiva i to dagar.

Det vil vera ein fordel at innleiingane vert sende ut på førehand, slik at debatten, ved hjelp av utpeika folk kan starta direkte.

Både dei danske og det svenske arkivseminaret har hatt eit avgrensa tal deltakarar, ca. 25, som alle har utarbeidd eit skriftleg diskusjonsinnlegg, som av og til har vore sendt ut på førehand.

I større forsamlingar er det som kjent vanskelegare å få aktivisert alle deltakarane. Ved framtidige seminar bør ein ikkje skjæra ned talet på deltakarar - seminardeltaking er også å treffa fagfeller på ein meir uformell måte enn i seminarrømet -, men prøva ei veksling mellom plenumssamlingar og arbeid i mindre grupper. Gruppene bør vera høveleg store-10-15 personar -, og ha klart definerte diskusjonstema, med rapportplikt tilbake til plenum. I tillegg til hovudtemaet bør det også vera høve til i parallelle grupper å ta opp emne som berre ein del av forsamlinga er interesserte i.

Med tanke på debatten i kjølvatnet til seminaret må ein fleire hakk raskare enn no få utarbeidd og stensilert ein seminarrapport.

Oppsummering.

Norsk Arkivseminar bør verta ein årleg stimulans for alle interesserte i Arkivverket og nærskylde institusjonar. Arrangementet bør gå over til eit Norsk Arkivsamfunn, som

dessutan får som oppgåve å gi ut eit norsk arkivtidsskrift og andre aktuelle publikasjonar. Seminaret er ikkje å sjå på som etterutdanning, men som eit arkivfagleg forum med hovudvekt på meiningsbyte. Hovudtemaet bør ha allmenn arkivfagleg interesse og ikkje vera for teknisk prega. I mindre grupper kan ein ta opp meir spesielle problem som f.eks. gjeld ei personalgruppe. Det er sterkt ønskjeleg at størstedelen av innleingane vert sende ut på førehand. Ein bør veksla mellom arbeid i plenum og i grupper.

Notar:

- 1) Thorsten Eken: Embetsmannsmøte i Arkivverket (referat), Arkivposten nr.3, 1974, s.5. A.A.S.: Det første norske arkivseminar 13.-15.august, Arkivposten nr.4, 1976, s.1-3.
- 2) Arkivarforeningen, Nordisk Arkivnyt 1971, s.61 og 1974, s.30 og 55.
- 3) Stadgar för Svenska Arkivsambundet, Arkiv, samhälle och forskning (AFS) 19 , s.139-141.
- 4) Jørgen H. Marthinsen: Nytt forum for arkivfaglig forskning og metoddebatt?, Arkivposten nr.3, 1974, s.1-3.
- 5) Om Norsk arkivråd dei første 15 åra, sjå "En organisasjon ble til", Norsk arkivråd nr.1, 1977, s.11-19. Om Dansk Arkivselskab, sjå Nordisk Arkivnyt 1976, s.8-9,30.
- 6) Emne ved dei danske arkivseminara: Registrering af arkivalier, Landsarkiverne som videnskabelige institutioner, Kassation af arkivalier, Arkivbygninger og deres indretning, Uddannelse i arkivvæsenet, Arkivvæsenet og dets benyttelse. En pejling af de fremtidige opgaver. Temaet for det første svenske arkivseminaret i 1976 var Fältverksamhetens uppgifter och problem. Det er publisert rapporter fra alle desse seminara, bortsett frå det siste danske.

JØRGEN H. MARTHINSEN

NORSK ARKIVSEMINAR SETT FRA ARKIVARFORENINGENS SIDE

Tanken om et norsk arkivseminar i regi av Arkivarforeningen ble tatt opp i 1959. Anders Frøholm formulerte da ideen om arkivarmøter hvert, eller annet hvert år i et brev til styret. Det ble med tanken. Senere ble den tatt opp igjen av Egil Harald Grude i 1974. To år etter fikk vi vårt første arkivseminar på Blæstad nær Hamar. På slutten av det andre seminaret kan det være grunn til å se nærmere på erfaringer som er gjort. Blant de aspektene som synes viktige, må nevnes økonomi, lengde/varighet, hyppighet, deltakelse, emnevalg, gjennomføring og organisering av framtidige norske arkivseminarer.

Økonomi: Blæstad-seminaret ble finansiert av deltakerne, Norsk kulturråd og med midler fra Riksarkivaren. Seminaret her i Søgne er for en stor del basert på tilskudd fra Riksarkivaren. Deltakere fra Arkivverket får dekket reiseutgiftene med slike midler, mens oppholdsutgiftene delvis må dekkes av den enkelte deltaker. Norsk kulturråd har varslet at det ikke kan gi tilskudd til slike seminarer ut over det første.

Lengde/varighet: Begge seminarene har hatt fire arbeidsøkter, alle utenfor ordinær kontortid. Søndagsøkta er lite populær, både for innledere og deltakere. Denne økta bør derfor bort, men antallet bør fortsatt være fire. En forskyvning av avslutningen til midt på lørdag kan være hensiktsmessig i første omgang. Samtidig bør de enkelte øktene kortes noe ned til fordel for forskjellige former for sosialt samvær. I en etat som vår, som er spredd over hele landet, trenger vi mer tid sammen til uformelle drøftinger i mindre og andre fora enn plenum og organiserte grupper. Seminaret bør dessuten vurderes lagt i sin helhet til kontortiden.

Hyppighet: Den arbeidsmessige belastningen på dem som arrangerer seminarene, tilsier at disse ikke blir arrangert oftere enn gjennomsnittlig hvert annet år. Forarbeider, gjennomføring og etterarbeide vil nok kunne gjøres innenfor en ramme på 12

måneder, selv om eksempelvis arbeidet med Blæstad-rapporten ennå ikke er avsluttet. Men hvis Arkivarforeningens styre skal gjøre det på 1 år, må vi få bevilgninger så vi kan få en brøkp-person eller helst en hel person ansatt til å bedrive forberedelser og etterarbeide en viss periode. Foreningen har ikke ressurser til å gjøre det hvert år. Om vi danner et nytt forum blir det større mulighet til å fordele arbeidsoppgavene på flere grupper blant de ansatte i etaten.

Deltakere: Helt fra starten i 1976 har styret ønsket å få med alle grupper fra Arkivverket og fra de tilgrensende institusjonene. Økonomien har imidlertid gjort at ikke alle kunne inviteres. Lokale inkvarteringsforhold har også spilt inn, men først og fremst tilgangen på penger. Foreningens kasse har aldri gitt rom for ekstravaganser. Det fins eksempler på at enkeltmedlemmene måtte legge ut av egen lomme til forberedelse av det første seminaret i påvente av økonomiske tilskudd.

Da vi startet, fant styret det ikke urimelig at dersom foreningen skulle arrangere et seminar, så måtte samtlige av medlemmene få anledning til å delta. Dette ble utvidet til å gjelde alle som var medlemsberettiget. I samråd med Riksarkivaren ble vi fort enige om at den eneste gruppen i etaten som hadde noen normalisert arkivutdanning av betydning - arkivregistratorene - måtte inviteres.

Kontorpersonalet var som gruppe betraktet for stor til at alle kunne tas med første gangen. Denne gruppens sammensetning og størrelse varierer sterkt fra institusjon til institusjon, og den kan vanskelig deles etter faglige kriterier. I 1976 endte det med at hver institusjon kunne sende to-tre fra kontorsektoren. Denne fordelingsnøkkelen kunne oppfattes som urettferdig for noen av institusjonene, kanskje særlig for Riksarkivet som den største i etaten. Her ble imidlertid også den samme utvalgsregelen praktisert. I ellefte time kom noen avbud og i 12. time fikk samtlige institusjoner tilbud om å sende flere, men da var det svært få som kunne reise.

I år fikk alle fra kontorsektoren i Arkivverket melde seg på, mens betjentene kom på venteliste. Etter noen dager ble det klart at det også var plass til disse.

Teknisk personale har som gruppe vært holdt utenfor Norsk arkivseminar begge gangene. Begrunnelsen har vært at denne gruppen har hatt sine egne faglige møter lenge før seminarene våre kom igang. Under forutsetning av at økonomien og plassen tillater det, bør imidlertid samtlige ansatte i etaten inviteres til å delta på framtidige seminarer. Skal dessuten Arkivarforeningen ha noe å gjøre med Norsk arkivseminar i fortsettelsen så må vi også ta med våre medlemmer utenfor Arkivverket.

Emnevalg: Styret har vært opptatt av å sentrere mest mulig omkring det spesifikt arkivfaglige. I tillegg har vi vært opptatt av at arrangementet ikke skal bli et underbruk av nordiske arkivdager, embetsmannsmøter, eller bli en del av Riksarkivarens administrasjon og styring av etaten.

Emner som hører under embetsmannsmøtene eller er Riksarkivarens domene, har vi holdt oss unna. Forholdet mellom Riksarkivaren og kommunene har vært betraktet som et slikt emne. I samme gate ligger også Arkivnøkkel for Arkivverket og bibliotekpolitikken i etaten.

Vi har også vært på vakt mot å legge for stor vekt på beskrivelse av kilder eller bestanden i arkivene og bearbeiding av innholdet i disse. Omkring 1/4 av seminartiden på Bløstadvik gikk med til slik virksomhet da vi behandlet matrikuleringsdokumenter. Her i Søgne gjelder det middelalderdokumenter, fortsatt med kun én økt eller ca. 1/4 av tiden. Det kom forslag om å ta opp og beskrive folketellingsmateriale, men dette ville ha sprengt denne rammen.

Det har vært foreslått at Norsk arkivseminar skulle behandle de samme emner som Nordiske arkivdager, enten som forberedelse til disse eller i forlengelse av dem. Dette har vi sett bort fra fordi det er så mange felter vi har følt mer påtrengende.

Utdanning og arkivteori er bare eksempler på dette.

Hovedprinsippet for emnevalget har vært hensynet til "arkiv" som eget fag til forskjell fra f.eks. økonomi, administrasjon, historie, geografi. Emnene bør være av interesse for så mange grupper som mulig, helst for alle. En kursjon arkivteori bør være obligatorisk for et hvert norsk arkivseminar. Teorien kan gjerne ta utgangspunkt i eksempler, men beskrivelse eller bearbeidelse av bestanden vår må ikke bli noen hovedsak. I 1976 ble en økt avsatt til arkivterminologi. Nå har vi behandlet teorien bak de ordningsprinsippene som populært kalles proveniens og pertinens.

Det har vært ønskelig å ta opp emner som kunne danne utgangspunkt for videre behandling ut over seminaret. Registratortutdanningen ble diskutert på Blæstad. Etterpå ble det oppnevnt et registratortutdanningsutvalg som kunne dra nytte av seminarinnleggene. Samtidig ble arkivarutdanningen behandlet og Riksarkivaren varslet at det også skulle oppnevnes et utvalg for å vurdere denne utdanningen.

Emnevalget på det første seminaret var styrets eget produkt. Til det neste fikk vi forslag fra medlemmer og andre. Noen av de foreslåtte emnene er omtalt ovenfor. Men det har også vært andre.

Arkivbygninger ble utsatt til vi hadde en eller flere nye arkivbygninger å ta utgangspunkt i.

Etterutdanning kunne styret i og for seg gjerne være med på å behandle, men emnet ble utsatt fordi det egentlig hadde vært oppe i 1976.

Etter at fristen var utløpet, kom forslag om å ta opp tjenestene overfor publikum, fordeling av arbeidsoppgavene mellom de enkelte gruppene av funksjonærer i etaten og spørsmål om arkivarene skulle få anledning til å drive forskning i arbeidstiden.

Gjennomføring: For å gjennomføre Norsk arkivseminar har det hele - administrativt sett - påhvilt styret i Arkivarforeningen. Dette har vært sett som naturlig siden initiativene i sin tid kom fra foreningen. Arbeidsoppgaver har imidlertid også blitt lagt både på foreningens medlemmer og på andre medarbeidere i etaten.

Ledelsen i Arkivverket har vært søkt holdt fri for arbeidsoppgaver. Medlemmene av denne gruppen er fra før blant dem som er sterkest belastet med oppgaver. Dessuten har tankegangen vært at ledelsen kanskje var friere til å uttale seg som debattanter enn som innledere. Likevel har det vært unntak fra regelen. To statsarkivarer - Helland-Hansen og Repstad - har sittet i styret i den tiden vi har arbeidet med Norsk arkivseminar. En tredje - Olstad - lot seg pålegge flere oppgaver i forbindelse med Blæstad-seminaret. To av innledeerne - Barlaup og Larsen - har også kommet fra ledergruppen.

For å nyte godt av ledergruppens spesielle kvalifikasjoner har den vært benyttet som ordstyrere fram til i dag. Referenter og de fleste av innledeerne har kommet fra arkivar- og registratorgruppene.

Et av prinsippene har vært å spre arbeidsoppgavene geografisk på de forskjellige institusjonene, men dette har ikke lyktes helt. Innledeerne har jo samtidig skullet være noe i retning av spesialister innenfor sine felt, samtidig som de skulle ha interesse for å framstille det for oss på seminaret og rent praktisk kunne delta. En slik kabal går sjelden opp.

Siste del av gjennomføringen ligger i at "the job is not finished untill the paperwork is done". En mangfoldiggjort rapport fra Norsk arkivseminar er en nødvendig del av seminaret. Vi må også nå dem som ikke deltar personlig.

Framtidig organisering: Et Norsk arkivsamfunn er ingen ukjent tanke for styret i foreningen. De arbeidsoppgavene som Nysæter har nevnt som aktuelle for denne nye organisasjonen er

relevante og hensiktsmessige, kanskje bortsett fra én. Tidsskriftet eller skriftserien bør tas ut av diskusjonen om Norsk arkivsamfunn. Grunnen er at denne nye organisasjonen både bør se dagens lys, tre i virksomhet og arrangere arkivseminarer - kort sagt vise seg levedyktig, før vi overfører flere oppgaver til den.

- - - - -

Det neste norske arkivseminaret vil også Arkivarforeningen kunne ta på seg arbeidet med. Men hvis foreningen skal ha ansvaret for Norsk arkivseminar også etter det tredje, vil det nok måtte reduseres fra det det er i dag, til et internt seminar for foreningens medlemmer. Arbeidet med Norsk arkivseminar har nemlig gjort at andre og mer fagforeningspregede oppgaver har måttet vike. Og dette kan vi ikke drive med særlig mye lenger. Styret i Arkivarforeningen mener imidlertid at det er viktig at det også blir noe av det neste arkivseminaret. Derfor er altså foreningen villig til å ta på seg arbeidet også med dette. Men så må noe gjøres.

NORSK ARKIVSEMINAR. DISKUSJONSREFERAT

Ordstyrer: Ole Kolsrud

Diskusjonsdeltakere: Anders Frøholm, Kirsten Isaksen, Elin Jacobsen, Ole Kolsrud, Torbjørn Låg, Dagfinn Mannsåker, Egil Nysæter, Hans E. Næss, Laurits Repstad, Sigrid Skomedal.

Referent: Tor Breivik.

Debatten kom i hovedsak til å dreie seg om tre punkter: pedagogisk opplegg, emner, framtidig organisering av et arkivseminar - med hovedvekt på det siste.

Næss gikk inn for gruppearbeider med mangfoldiggjorte besvarelser. Trykt litteratur om emnet, evt. også eksempler (på dette seminaret f.eks. kataloger) burde foreligge.

Frøholm skisserte et opplegg med hovedinnlegg og to motinnlegg. Han mente også at en veksling mellom plenum og gruppearbeid ville være heldig.

Marthinsen gjorde oppmerksom på at han og Næss allerede i utgangspunktet var enige om de pedagogiske merknadene. Han så det ellers som en forutsetning at et slikt seminar arrangeres utenfor tettbygd strøk.

Låg mente i tilknytning til Marthinsens innledning at et arkivseminar godt kunne behandle emner som også hørte hjemme på embetsmannsmøtene.

Mannsåker sluttet seg til Låg på dette punktet.

Marthinsen pekte på at arkivseminaret allerede hadde behandlet emner som også behandles på embetsmannsmøter. Styret i Arkivarforeningen har imidlertid vært opptatt av at Norsk arkivseminar ikke skal bli noe underbruk av embetsmannsmøtene.

I diskusjonen om framtidig organisering av et arkivseminar var det bred enighet om at så mange grupper som mulig innen Arkivverket burde få anledning til å delta og at dette måtte bli en fast regelmessig foreteelse. Følgelig var det ikke rimelig at Arkivarforeningens styre alene skulle bære byrdene.

Med utgangspunkt i at størstedelen av arkivfolk befinner seg

utenom Arkivverket, la Næss fram tanken om å organisere en Norsk arkivforening (parallell til Norsk bibliotekforening). En slik forening kunne ha et permanent sekretariat og være satt sammen av seksjoner - en for Arkivverket. På denne måten kunne man få kapasitet til å gjennomføre både årlige store arrangementer og mindre faglige konferanser. Norsk arkivråd kunne oppslukes av en slik organisasjon.

Mannsåker trodde det var mulig å ha møter som dette også i framtiden uten å ha en slik stor ramme som Næss hadde dratt opp. Han gikk likevel inn for tanken om å drøfte en ny organisasjon, men advarte sterkt imot å skape motsetningsforhold til Norsk arkivråd. Finansieringen av framtidige arkivseminar mente han det var naturlig å ta over Arkivverkets budsjett i en eller annen form.

Frøholm støttet tanken om et Arkivsammfunn, men understreket nødvendigheten av i så fall å få en seksjon der alle tjenestegrupper innen institusjonen kunne være med.

Nysæter tvilte på om Næss' opplegg var politisk gjennomførlig, og mente ellers at Næss tenkte for stort i forhold til ressursene.

Marthinsen var ikke uten videre motstander av en ny og større organisasjon, men han ville ta et skritt om gangen for å være sikker på ikke å havne i grøfta. På vegne av styret i Arkivarforeningen la han fram følgende: For å sikre det formelle ansvar nedsetter Arkivarforeningens styre et utvalg med mandat å vurdere alternative organisasjonsmessige løsninger og eventuelt sette framforslag til statutter for en ny arkivorganisasjon. Utvalget skal avgi innstilling i god tid før neste Norsk arkivseminar. Innstillingen vil bli oversendt personalorganisasjonene, og neste Norsk arkivseminar må så fatte vedtak om hva som skal skje. Utvalget består av Grethe Haugseth og Brynjulv Gjerdåker (SA Trondheim) og Trond Sirevåg (RA). På spørsmål fra Mannsåker opplyste Marthinsen at Arkivarforeningens styre vil ta på seg arbeidet også med det neste Norsk arkivseminar.

Mannsåker gjorde oppmerksom på at det var vanskelig å si om neste seminar ville bli holdt i 1979 eller 1980 - det avhenger av Arkivverkets budsjett.

SEMINARDELTAKERE

Riksarkivet:

Barlaup, Ola	avdelingsarkivar
Bloch, Anne-Hedvig	arkivregistrator
Brekken, Ola	avdelingsarkivar
Breivik, Tor	arkivar
Buxrud, Tom	konsulent
Dahle, Marit	administrasjonssekretær
Fjordholm, Vivian	arkivar
Hals, Anne	arkivar
Isaksen, Kirsten	arkivregistrator
Johannessen, Knut	avdelingsarkivar
Kolsrud, Ole	arkivar
Kongsrud, Helge	arkivar
Krokmoen, Jon	arkivar
Larsen, Carlo	avdelingsarkivar
Mannsåker, Dagfinn	riksarkivar
Marthinsen, Jørgen H.	førstearkivar
Nordal, Unn	arkivar
Nøttestad, Jorun	kontorassistent
Ranum Aas, Anne Merete	arkivregistrator
Rasmussen, Lars	betjent
Sandaaker, Odd	førstearkivar
Sirevåg, Trond	arkivar
Svalestuen, Andres A.	førstearkivar
Tuxen, Bente J.	arkivregistrator

Statsarkivet i Oslo:

Juhasz, Lajos	statsarkivar
---------------	--------------

Statsarkivet i Hamar:

Olstad, Ester	arkivregistrator
Olstad, Jan H.	statsarkivar
Skistad, Knut	arkivar

Statsarkivet i Kristiansand:

Bråstad, Kjell J.	arkivar
Hodne, Oddleif	arkivar
Mykland, Jenny	kontorfullmektig
Ordahl, Sverre	arkivar
Repstad, Laurits	statsarkivar
Skomedal, Sigr�id	administrasjonssekretær
Try, Hans	arkivar
Westergren, Harry	vaktmester

Aust-Agder-Arkivet:

L�g, Torbjørn	arkivar
---------------	---------

Statsarkivet i Stavanger:

Anfinnsen, Anfin	interkomm. arkivleder
Dybfest, Vera	kontorfullmektig
Fjermestad, Marit	kontorfullmektig
Jakobsen, Eli	kontorassistent
Holta, Nils	interkomm. arkivleder
Mykland, Liv	arkivar
Næss, Hans Eivind	statsarkivar
Stokka, Idun	interkomm. arkivleder
�verland, Sigrun	kontorassistent

Statsarkivet i Bergen:

Hansen, Torleif W.	førstearkivar
Nysæter, Egil	arkivar
Øvrebø, Egil	statsarkivar

Statsarkivet i Trondheim:

Frøholm, Anders	statsarkivar
Gjerdåker, Brynjulv	arkivar
Haugseth, Grethe	kontorfullmektig
Jacobsen, Elin J.	kontorfullmektig
Mehus, Martha	kontorassistent
Rian, Synnøve	kontorassistent
Aalberg, Kari	førstekontorfullmektig

Statsarkivkontoret i Tromsø:

Iversen, Øystein-Andreas	kontorassistent
Lohne, Arvid	arkivar

Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt:

Næshagen, Ferdinand	arkivar
---------------------	---------

Norsk Privatarkivinstitutt:

Miland, Gunn	vitensk. assistent
Rikheim, Brita	arkivar
Rogstad, Sofie	førstearkivar

Stortingets arkiv:

Vilberg, Gro	førsteseekretær
--------------	-----------------

